

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВО

і БЕЗПЕКА

Науковий журнал

№ 1 (68) 2018

Засновник та видавець –
Харківський національний університет внутрішніх справ

Виходить 4 рази на рік

Заснований у травні 2002 р.

Журнал посів II місце в конкурсі на краще наукове
періодичне видання в системі МВС України у 2017,
2012 та 2010 роках, III місце – у 2014 році

Харків 2018

Журнал належить до категорії «В» Переліку наукових фахових видань України (п. 3 наказу МОН України від 15.01.2018 № 32) і є фаховим з юридичних наук (наказ МОН України від 12.05.2015 № 528) та із психологічних наук (спеціальність 19.00.06 «Юридична психологія») (наказ МОН України від 06.03.2015 № 261)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 8 від 25.09.2018

Головний редактор: *М. Ю. Бурдін*, д-р юрид. наук, проф.
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Відповідальний секретар редколегії: *П. О. Білоус* (ХНУВС)

Редакційна колегія журналу за галузями науки:

Юридичні: *О. М. Музичук*, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (ХНУВС) – заст. голов. ред.

Йосеф Грудка, д-р юрид. наук, д-р філософії (Поліцейська академія Чеської Республіки в Празі)

В. П. Емельянов, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС)

Маріанна Клочко, д-р філософії, доц. (Університет Огайо (Маріон Кампус), США)

А. Т. Комзюк, д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України (ХНУВС)

О. В. Марцеляк, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

К. Ю. Мельник, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС)

Є. О. Мічурін, д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

О. Ю. Синявська, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС)

В. М. Трубников, д-р юрид. наук, проф. (ХНУ імені В. Н. Каразіна)

О. О. Юхно, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС)

Психологічні: *Л. М. Балабанова*, д-р психол. наук, проф. (Національний університет цивільного захисту України, м. Харків) – заст. голов. ред.

В. І. Барко, д-р психол. наук, проф. (Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ)

О. О. Євдокімова, д-р психол. наук, проф. (ХНУВС)

О. В. Землянська, д-р психол. наук, проф. (ХНУВС)

М. А. Кузнецов, д-р психол. наук, проф. (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди)

О. В. Тімченко, д-р психол. наук, проф. (НУЦЗ України)

О. І. Федоренко, д-р пед. наук, проф. (ХНУВС)

- ✓ Статті журналу рецензуються членами редколегії за відповідними галузями науки. За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не підлягають відкритому друку, відповідають автори публікацій. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.
- ✓ Журнал включено до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International», доступ до паспорту видання: http://journals.indexcopernicus.com/++_p24783657_3.html.
- ✓ Електронна копія журналу безоплатно розміщується у відкритому доступі на веб-сайті видання (<http://pb.univd.edu.ua>), на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>), у репозитарії Харківського національного університету внутрішніх справ KhNUAIR (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/441>).
- ✓ Журнал зареєстровано в «Polska Bibliografia Naukowa» (PBN, Польська наукова бібліографія) – на порталі Польського міністерства науки і вищої освіти; доступ до паспорту видання: <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/48136>.
- ✓ Журнал зареєстровано в «Research Bible» («ResearchBib») – міжнародній мультидисциплінарній відкритого доступу базі даних наукових журналів, публікацій та конференцій; доступ до поточної інформації про видання: <http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1727-1584>.
- ✓ Журнал включено до повнотекстової бази даних наукових журналів відкритого доступу «Open Academic Journals Index» (OAJI); доступ до паспорту видання: <http://oaji.net/journal-detail.html?number=2258>.
- ✓ Доступ до профілю журналу в Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuilAAAAJ>.
- ✓ При передруку посилання на журнал «Право і безпека» обов'язкове.

Увага! Починаючи з цього номера журнал видається під зміненою назвою, а саме до його основної назви українською мовою «Право і безпека» додано паралельні назви російською та англійською (відповідно «Право и безопасность», «Law and Safety»).

ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ПРАВО

и БЕЗОПАСНОСТЬ

Научный журнал

№ 1 (68) 2018

Основатель и издатель –
Харьковский национальный университет внутренних дел

Выходит 4 раза в год

Основан в мае 2002 г.

Журнал занял II место в конкурсе на лучшее научное
периодическое издание в системе МВД Украины в 2017,
2012 и 2010 годах, III место – в 2014 году

Харьков 2018

Журнал относится к категории «В» Перечня научных профессиональных изданий Украины (п. 3 приказа МОН Украины от 15.01.2018 № 32) и является профессиональным по юридическим наукам (приказ МОН Украины от 12.05.2015 № 528) и по психологическим наукам (спец. 19.00.06 «Юридическая психология») (приказ МОН Украины от 06.03.2015 № 261)

Рекомендован к печати и к распространению через сеть Интернет Учёным советом Харьковского национального университета внутренних дел, протокол № 8 от 25.09.2018

Главный редактор: *М. Ю. Бурдин*, д-р юрид. наук, проф.
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

Ответственный секретарь редколлегии: *П. А. Белоус* (ХНУВД)

Редакционная коллегия журнала по отраслям науки:

Юридические: *А. Н. Музычук*, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист Украины (ХНУВД) – зам. глав. ред.

Йосеф Грудка, д-р юрид. наук, д-р философии (Полицейская академия Чешской Республики в Праге)

В. П. Емельянов, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВД)

Марианна Клочко, д-р философии, доц. (Университет Огайо (Марион Кампус), США)

А. Т. Комзюк, д-р юрид. наук, проф., засл. деятель науки и техники Украины (ХНУВД)

О. В. Марцеляк, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист Украины

(Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко)

К. Ю. Мельник, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВД)

Е. А. Мичурин, д-р юрид. наук, проф. (Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина)

Е. Е. Синяевская, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВД)

В. М. Трубников, д-р юрид. наук, проф. (ХНУ имени В. Н. Каразина)

А. А. Юхно, д-р юрид. наук, проф. (ХНУВД)

Психологические: *Л. М. Балабанова*, д-р психол. наук, проф. (Национальный университет гражданской защиты Украины) – зам. глав. ред.

В. И. Барко, д-р психол. наук, проф. (Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины, г. Киев)

Е. А. Евдокимова, д-р психол. наук, проф. (ХНУВД)

Е. В. Землянская, д-р психол. наук, проф. (ХНУВД)

М. А. Кузнецов, д-р психол. наук, проф. (Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды)

А. В. Тимченко, д-р психол. наук, проф. (НУГЗ Украины)

Е. И. Федоренко, д-р пед. наук, проф. (ХНУВД)

- ✓ Статьи журнала рецензируются членами редколлегии по соответствующим отраслям науки. За достоверность научного материала, профессиональной формулировки, фактических данных, цитат, собственных имён, географических названий, а также за разглашение фактов, не подлежащих открытой печати, отвечают авторы публикаций. Мнения авторов могут не совпадать с позицией редколлегии.
- ✓ Журнал включён в международную наукометрическую базу «Index Copernicus International», доступ к паспорту издания: <http://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ✓ Электронная копия журнала бесплатно размещается в открытом доступе на сайте издания (<http://pb.univd.edu.ua>), на сайте Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского НАН Украины (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>), в репозитории Харьковского национального университета внутренних дел KhNUAIR (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/441>).
- ✓ Журнал зарегистрирован в «Polska Bibliografia Naukowa» (PBN, Польская научная библиография) – на портале Польского министерства науки и высшего образования; доступ к паспорту издания: <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/48136>.
- ✓ Журнал зарегистрирован в «Research Bible» («ResearchBib») – международной мультидисциплинарной открытого доступа базе данных научных журналов, публикаций и конференций; доступ к текущей информации об издании: <http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1727-1584>.
- ✓ Журнал включён в полнотекстовую базу данных научных журналов открытого доступа «Open Academic Journals Index» (OAJI) доступ к паспорту издания: <http://oaji.net/journal-detail.html?number=2258>.
- ✓ Доступ к профилю журнала в Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuilAAAAJ>.
- ✓ При перепечатке ссылка на журнал «Право и безопасность» обязательна.

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

LAW

and SAFETY

Scientific journal

No. 1 (Vol. 68) 2018

Founder and publisher –
Kharkiv National University of Internal Affairs

The frequency: 4 issues per year

Founded in May, 2002

In 2017, 2012 and 2010 the journal was ranked the 2nd,
and in 2014 took the 3rd place in the contests for the best scientific,
educational and periodical edition within the system of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine in the category “scientific periodicals”

Kharkiv 2018

The journal belongs to the category “B” of the List of scientific professional editions of Ukraine (p. 3 of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from January 15, 2018, No. 32) and is a professional edition in the field of judicial science and in psychology (legal psychology)

Recommended for publishing and distribution through Internet by the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs, protocol No. 8 dated from September 25, 2018

Chief Editor: M. Yu. Burdin, Doctor of Judicial Sciences, Prof.
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

Executive Secretary of Editorial Board: P. O. Bilous (KhNUIA)

Editorial Board according to scientific specialities:

Judicial: O. M. Muzychuk, Doctor of Judicial Sciences, Prof., Honored Lawyer of Ukraine
(KhNUIA) – Deputy Editor

J. Hrudka, Doctor of Judicial Sciences, Ph. D. (*Police Academy of the Czech Republic in Prague*)

M. Klochko, Ph. D., Associate Professor (Ohio State University (Marion Campus), USA)

A. T. Komziuk, Doctor of Judicial Sciences, Prof., Honored Worker of SciTech of Ukraine
(KhNUIA)

O. V. Martseliak, Doctor of Judicial Sciences, Prof., Honored Lawyer of Ukraine
(Taras Shevchenko National University of Kyiv)

K. Yu. Melnyk, Doctor of Judicial Sciences, Prof. (KhNUIA)

Ye. O. Michurin, Doctor of Judicial Sciences, Prof. (V. N. Karazin Kharkiv National University)

O. Yu. Syniavska, Doctor of Judicial Sciences, Prof. (KhNUIA)

V. M. Trubnykov, Doctor of Judicial Sciences, Prof. (V. N. Karazin KhNU)

V. P. Yemelianov, Doctor of Judicial Sciences, Prof. (KhNUIA)

O. O. Yukhno, Doctor of Judicial Sciences, Prof. (KhNUIA)

Psychological: L. M. Balabanova, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv) – Deputy Editor

V. I. Barko, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (KhNUIA)

O. I. Fedorenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. (KhNUIA)

M. A. Kuznetsov, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University)

O. V. Timchenko, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (NUCP of Ukraine)

O. O. Yevdokimova, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (KhNUIA)

O. V. Zemlianska, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (KhNUIA)

- ✓ Articles of the journal are reviewed by the members of the Editorial Board in accordance with the relevant branches of science. The authors of publications are responsible for the authenticity of scientific material, professional formulation, factual data, citation, proper nouns, geographical names, as well as for the dissemination of facts that are not subject to open publication. The views of the authors may not coincide with the position of the Editorial Board.
- ✓ **The journal is included into the international scientometrical database “Index Copernicus International”,** access to the edition’s passport: <http://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ✓ E-copy of the journal is available free of charge on **the website of the edition (<http://pb.univd.edu.ua>)**, on the website of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi of the National Academy of Sciences of Ukraine (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>), at the repository of Kharkiv National University of Internal Affairs KhNUIAIR (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/441>).
- ✓ The journal is registered in the “Polska Bibliografia Naukowa” (PBN, Polish Scientific Bibliography) on the portal of the Polish Ministry of Science and Higher Education; access to the edition’s passport: <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/48136>.
- ✓ The journal is registered in the “Research Bible” (“ResearchBib”) – the international multidisciplinary open access database of scientific journals, publications and conferences; access to the current information on the edition: <http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1727-1584>.
- ✓ The journal is included into the full-text database of open type academic journals “Open Academic Journals Index” (OAJI); access to the edition’s passport: <http://oaji.net/journal-detail.html?number=2258>.
- ✓ Access to the Google Scholar journal’s profile: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuilAAAAJ>.
- ✓ The reference to the journal “Law and Safety” is obligatory in case of reprinting.

ЗМІСТ

Слово головного редактора.....10

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

ШЕВНІН С. М.

Правові принципи бюджетного менеджменту в Україні (англ.)13

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ГРЕЧЕНКО В. А., МОСКОВЕЦЬ В. І.

Діяльність міліції щодо протидії злочинності в УСРР у середині 1930-х років 17

ХАРИТОНОВ С. О.

Військові злочини в системі кримінального законодавства України..... 25

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ЄВДОКИМОВА О. О., ПОНОМАРЕНКО Я. С.

Соціальний інтелект поліцейських у контексті їх комунікативної компетентності.....31

ЛАРІОНОВ С. О., МАКАРЕНКО П. В., ДОЦЕНКО В. В.

Поведінкова діагностика агресивної поведінки працівників
Національної поліції засобами психологічного тренінгу 39

ОСТАПОВИЧ В. П.

Юридико-психологічні засади розробки профілю професії оперуповноваженого
карного розшуку Національної поліції України..... 50

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Порядок подання матеріалів для публікації в науковому журналі «Право і безпека»56

СОДЕРЖАНИЕ

Слово главного редактора.....11

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС, ФИНАНСОВОЕ ПРАВО, ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

ШЕВНИН С. М.

Правовые принципы бюджетного менеджмента в Украине (англ.)..... 13

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ГРЕЧЕНКО В. А., МОСКОВЕЦ В. И.

Деятельность милиции по противодействию преступности в УССР
в середине 1930-х годов (укр.) 17

ХАРИТОНОВ С. А.

Воинские преступления в системе уголовного законодательства Украины (укр.)..... 25

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ

ЕВДОКИМОВА Е. А., ПОНОМАРЕНКО Я. С.

Социальный интеллект полицейских в контексте
их коммуникативной компетентности (укр.)..... 31

ЛАРИОНОВ С. А., МАКАРЕНКО П. В., ДОЦЕНКО В. В.

Поведенческая диагностика агрессивного поведения сотрудников
Национальной полиции средствами психологического тренинга (укр.) 39

ОСТАПОВИЧ В. П.

Юридико-психологические основы разработки профиля профессии
оперуполномоченного Национальной полиции Украины (укр.)..... 50

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ НАУЧНОГО ЖУРНАЛА «ПРАВО И БЕЗОПАСНОСТЬ»

Порядок подачи материалов для публикации в научном журнале
«Право и безопасность» (укр.).....56

CONTENT

The word of Chief Editor.....	12
-------------------------------	----

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS, FINANCIAL LAW, INFORMATION LAW

SHEVNIN S. M. Legal principles of the budget management in Ukraine	13
---	----

THEORY AND PRACTICE OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY

GRECHENKO V. A., MOSKOVETS V. I. Activity of militia on counteracting crime in Ukrainian SSR in the mid-1930s (<i>Ukr</i>)	17
KHARYTONOV S. O. Military crimes in the system of criminal legislation of Ukraine (<i>Ukr</i>)	25

LEGAL PSYCHOLOGY

YEVDOKIMOVA O. O., PONOMARENKO YA. S. Social intelligence of police officers in the context of their communicative competence (<i>Ukr</i>)	31
LARIONOV S. O., MAKARENKO P. V., DOTSENKO V. V. Behavioral diagnostics of aggressive behavior of the officers of the National Police by means of psychological training (<i>Ukr</i>)	39
OSTAPOVICH V. P. Judiciary and legal principles for the development of a profile for the profession of detectives of the National Police of Ukraine (<i>Ukr</i>)	50

TO AUTHORS' OF SCIENTIFIC JOURNAL "LAW AND SAFETY" ATTENTION

The procedure of providing materials for publication in scientific journal "Law and Safety" (<i>Ukr</i>)	56
--	----

Шановні автори та читачі журналу!

Редакційна колегія журналу знову рада вітати вас на сторінках нашого видання, яке віднині виходить під паралельними назвами, зареєстрованими трьома мовами, – «Право і безпека» (українською), «Право и безопасность» (російською), «Law and Safety» (англійською). Сподіваємось, що подальше використання зареєстрованої назви журналу іноземними мовами надасть можливість іноземним читачам точніше сприймати тематику видання, уодноманіт- нить опис журналу в посиланнях і базах даних.

Такий крок цілком відповідає вимогам наказу МОН України від 15.01.2018 № 32, яким затверджено новий Порядок формування Переліку наукових фахових видань України. Розвиваючи журнал на виконання зазначеного наказу і прагнучи подальшого вдосконалення своєї діяльності й підвищення якості матеріалів, які публікуються у виданні, нами було вжито низку заходів, покликаних наблизити нашу спільну з вами діяльність до світових стандартів. Серед ключових заходів доцільно виділити такі:

- наприкінці липня 2018 року було здійснено реєстрацію онлайн-версії журналу в Міжнародному центрі ISSN (Париж), також він офіційно отримав статус видання відкритого доступу;

- у вересні 2018 року запроваджено новий сайт журналу, який функціонує на визнаній у світі видавничій платформі Open Journal Systems;

- наприкінці вересня 2018 року Харківський національний університет внутрішніх справ як засновник і видавець наукової періодики став членом Міжнародної асоціації видавничої цитованості PILA та Агентства Crossref, з яким Університет взаємодіє через організацію Open Science in Ukraine; серед іншого це означає, що всі публікації (статті) в журналі отримуватимуть відповідні цифрові ідентифікатори об'єктів (DOI), що є однією з вимог сучасності й водночас новел у сфері видання української наукової періодики;

- з вересня 2018 року запроваджено перевірку всіх статей, що надходять для опублікування, на наявність текстових запозичень (плагіату); такі перевірки здійснюються з використанням системного програмного забезпечення Unicheck, яке розроблене та підтримується ТОВ «Антиплагіат».

Змінилися умови подання матеріалів, процедури рецензування, оновлено ліцензійні умови. Повну інформацію з цих питань можна побачити на сторінках нашого сайту (<http://pb.univd.edu.ua>) і в кінці цього номера.

Нами визначено нові програмні цілі (основні принципи) діяльності журналу, якими стали: поширення результатів наукових досліджень теоретичних і практичних проблем права і безпеки, наукове забезпечення законотворчого процесу та практичної діяльності правоохоронних органів України, сприяння реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і свобод громадян та протидії злочинності тощо. Проте, як і раніше, журнал залишається фаховим з юридичних наук та із психологічних наук за спеціальністю «Юридична психологія». Триває оновлення редакційної колегії видання, до складу якої запрошуються провідні науковці України й зарубіжжя за профілем журналу.

Запрошуємо всіх долучатися до прочитання наукового журналу «Право і безпека» та до опублікування в ньому своїх наукових статей.

*Головний редактор
наукового журналу «Право і безпека»
доктор юридичних наук, професор
Михайло Юрійович Бурдін*

Уважаемые авторы и читатели журнала!

Редакционная коллегия журнала снова рада приветствовать вас на страницах нашего издания, которое отныне выходит под параллельными названиями, зарегистрированными на трёх языках, – «Право і безпека» (на украинском), «Право и безопасность» (на русском), «Law and Safety» (на английском). Надеемся, что дальнейшее использование зарегистрированного названия журнала на иностранных языках позволит иностранным читателям точнее воспринимать тематику издания, сделает единообразным описание журнала в ссылках и базах данных.

Такой шаг в полной мере соответствует требованиям приказа МОН Украины от 15.01.2018 № 32, которым утверждён новый Порядок формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины. Развивая журнал во исполнение указанного приказа и стремясь к дальнейшему совершенствованию своей деятельности и повышению качества материалов, публикуемых в издании, нами были предприняты некоторые меры, призванные приблизить нашу совместную с вами деятельность к мировым стандартам. Среди ключевых мер целесообразно выделить следующие:

- в конце июля 2018 года была зарегистрирована онлайн-версия журнала в Международном центре ISSN (Париж), также он официально получил статус издания открытого доступа;
- в сентябре 2018 года создан новый сайт журнала, который функционирует на признанной в мире издательской платформе Open Journal Systems;
- в конце сентября 2018 года Харьковский национальный университет внутренних дел как основатель и издатель научной периодики стал членом Международной ассоциации издательской цитируемости PIIA и Агентства Crossref, с которым Университет сотрудничает через организацию Open Science in Ukraine; среди прочего это означает, что все публикации (статьи) в журнале будут получать соответствующие цифровые идентификаторы объектов (DOI), что является одним из требований современности и одновременно одной из новелл в сфере издания украинской научной периодики;
- с сентября 2018 года введена проверка всех статей, поступающих для опубликования, на наличие текстовых заимствований (плагиата); такие проверки осуществляются с использованием системного программного обеспечения Unichack, разработанного и поддерживаемого ООО «Антиплагиат».

Изменились условия предоставления материалов, процедуры рецензирования, обновлены лицензионные условия. Полную информацию по этим вопросам можно увидеть на страницах нашего сайта (<http://pb.univd.edu.ua>) и в конце этого номера.

Нами определены новые программные цели (основные принципы) деятельности журнала, которыми стали: распространение результатов научных исследований теоретических и практических проблем права и безопасности, научное обеспечение законотворческого процесса и практической деятельности правоохранительных органов Украины, содействие реализации государственной политики в сфере обеспечения прав и свобод граждан и противодействия преступности и др. Однако, как и ранее, журнал остаётся профессиональным по юридическим наукам и по психологическим наукам по специальности «Юридическая психология». Продолжается обновление редакционной коллегии издания, в состав которой приглашаются ведущие учёные Украины и зарубежья по профилю журнала.

Приглашаем всех участвовать в прочтения научного журнала «Право и безопасность» и в опубликовании в нём научных статей.

*Главный редактор
научного журнала «Право и безопасность»
доктор юридических наук, профессор
Михаил Юрьевич Бурдин*

Dear authors and readers of the journal!

The Editorial Board of the journal is glad to greet you again on the pages of our edition, which is now published under the parallel names, registered in three languages – “Право і безпека” (in Ukrainian), “Право и безопасность” (in Russian), “Law and Safety” (in English). We hope that further use of the registered name of the journal in foreign languages will enable international readers to more accurately perceive the topic of the edition, will unify the description of the journal in the citations and databases.

Such a step is fully in line with the requirements of the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from January 15, 2018, No. 32, which approved the new Procedure for the Formation of the List of Scientific Professional Editions of Ukraine. Updating the journal to fulfill the mentioned Order and striving for further improvement of its activities and improving the quality of materials published in the edition, we have taken a number of measures aimed at approaching our common activity to the world standards. It is worthwhile to highlight the following key measures:

- by the end of July 2018 we accomplished online registration of the journal at the ISSN International Center (Paris); it also officially received the status of an open access edition;
- in September 2018 we introduced a new website of the journal, operating in the world-renowned publishing platform Open Journal Systems;
- by the end of September 2018 Kharkiv National University of Internal Affairs as the founder and publisher of scientific periodicals became a member of the Publishers International Linking Association (PILA) and the Crossref Agency (the University cooperates with this Agency through the Open Science in Ukraine organization); it means among other things that all publications (articles) in the journal will receive the corresponding digital object identifiers (DOI), which is one of the requirements of the present time and at the same time it is one of the novelties in the field of the publication of Ukrainian scientific periodicals;
- since September 2018 we introduced the verification of all articles received for publication in order to identify the availability of text borrowings (literary piracy); such verifications are carried out by using the Unicheck system software, developed and maintained by “Antyplahiat” Ltd.

Terms for the submission of materials, review procedures have been changed, and license conditions have been updated. Full information on these issues can be found on the pages of our website (<http://pb.univd.edu.ua>) and at the end of this issue.

We have defined new program goals (basic principles) of the journal, which include: dissemination of the results of scientific research of theoretical and practical problems of law and safety, scientific support of the law-making process and the practical activity of law enforcement agencies of Ukraine, promotion of state policy in the field of ensuring the rights and freedoms of citizens and crime prevention, etc. However, the journal remains to be professional in law and psychology, specializing in “Legal Psychology”. The Editorial Board of the edition is being updated, which invites outstanding scholars from Ukraine and abroad in accordance with the journal’s specialization.

We challenge everyone to read the scientific journal “Law and Safety” and to publish articles there.

*Chief Editor
of the scientific journal “Law and Safety”
Doctor of Judicial Sciences, Professor
Mykhailo Yuriiiovych Burdin*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

UDC 342.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.1.01>

SERHII MYKHAILOVYCH SHEVNIN,
Kharkiv National University of Internal Affairs;
<https://orcid.org/0000-0003-2195-3831>,
e-mail: shevnin@i.ua

LEGAL PRINCIPLES OF THE BUDGET MANAGEMENT IN UKRAINE

Theoretical and practical aspects of the budget management were examined, the role of the Ministry of Internal Affairs was defined in the implementation of budgetary funds effective management and ways to improve budgetary funds were proposed within the framework of decentralization and democratization.

Keywords: *budget management, budget process, budget, Ministry of Internal Affairs, budgetary institution, cost estimate.*

Original article

Formulation of the problem

The experience of public finances functioning affirms the importance of budget management as the budgetary resources management in the process of their movement throughout the all stages of the budget process.

Theoreticians and practitioners show a strong interest to the issues of essence and role of the budget, budget process, budget system construction, budgetary policy and its improvement, problems of formation and development of the institutional components of the budget system etc. Nevertheless, the place of the budget management in the system of budgetary resources state administration is not sufficiently clear in the modern scientific literature.

Actual scientific research and publications' analysis

It is worth to assent to an opinion of E. Rumiantseva that separate issues of the budget management are still not very developed and open from a scientific perspective [1]. Therefore, a need for theoretical and methodological researches of the budget management arises, which includes budget management definition and budgetary resources management, formation of the clear definition of Ministry of Internal Affairs (MIA) place and its authority in the budgeting and participation on the budget process.

Objective of the article

The objective of the article is to analyze disputed questions concerning budget management

and to provide the own view of the particular theoretical and methodological aspects of the budget process as a part of the budget management.

Main part

State budget occupies one of the leading positions in the financial system of any state. In contrast to the other spheres and sectors, it includes the entire society, On the one hand, it acts as a financial base to exercise its functions by the state, and on the other, it is an instrument of influence on different parts of social and economic life. This part is so important that it is impossible to imagine the state without the budget.

Levels of budget influence, its situation, nature and the effects depend on two factors: from the budget model and sustainability of the budget process. Furthermore, the major factor is the budget model implementation. Improper budget model or the model that does not meet the specific conditions, leads both to the breakdown of the state financial system and to the substantial decrease of the budgetary impact. No matter how good the budget process organization is, the proper role of the budget cannot be provided under such conditions. However, it does not mean that the budget process organization is the secondary phenomenon. It is a derivative in relation to the budget model, but it is not a passive one. The well-established budget process can maintain the unsteady model for some time. It requires considerable efforts, and it is possible in theory. At the same time, even the best budget model will be ineffective if there is a bad budget process organization.

Combination of those two negative factors, such as incapable budget model and disorganized budget process almost irrevocably results in the State's financial crisis. Thus, in order to overcome the crisis, first it is necessary to improve the organization and management of the budget process. Of course, change or reorganization of the budget model is also compulsory. However, it requires a certain amount of time and the budget also has to fully implement its functions. Thus the budget process organization, which includes preparation, consideration, approval and administration of the budget, all this is very important. Budget management can be effective only if it relies on a well-established system of the budget process.

When considering a budget management as a fund management system then the main centralized State financial resources fund that is the State budget, is an object.

It should be noted that the concept "budget management" is barely specified in the encyclopedia. A. Zahorodnii and H. Vozniuk give the definition of such concepts as "management", "financial management", "tax management", "investment management", "value management" etc. in the Financial and Economic dictionary [2], but unfortunately the concept "budget management" was neglected by the researchers.

Definition of the concept of the budget management could be achieved only by identifying its subject and object that in turn will help us to identify the subject and object of the budgetary resources management. We agree with the authors of the textbook "Budget management" under the general editorship of V. Fedosov that the subject of the budget management is the budget process and its administration, and the object of the budget management as an administrative system is the Main Centralized State Financial Recourses Fund that is the State budget [3].

Thus, we have come to the conclusion that the budget management is identical to the definition of the budgetary resources management. In accordance with the c. 49, p. 1 of the Art. 2 of the Budget Code of Ukraine, budgetary resources management is the set of actions taken by the participant of the budget process in accordance with its authorities, connected with preparation and usage of budget funds, monitoring over the implementation of the budget legislation, aimed at achieving the goals, tasks and concrete outcomes of their activity and ensuring efficient and effective use of the budget funds¹.

¹ Budget Code of Ukraine: the Law of Ukraine dated from July 8, 2010 No. 2456-VI; Revision on January 1, 2018. Available at <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (in Ukrainian).

If focusing on the subject of the budget management then it comprises budget planning and budget implementation. Whereas budget planning includes budget drafting, its review and approval.

Budget planning is the fundamental basis of the budget process, because the budget is approved by legislative elections and local representative authorities. Namely what budget was approved such budget is executed.

When considering estimated planning, then non-productive sector agencies, the main source of financing of which is budget funds, are called budgetary. Such agencies include educational institutions, healthcare facilities, and research institutions, agencies of State power and administration, defence and law enforcement authorities. All expenses of such agencies are defined on the basis of the estimate and for this reason the procedure of such expenses planning and financing is called estimated.

In accordance with the Art. 22 of the Budget Code of Ukraine in order to implement programs and activities, which are carried out from the budget, the budget allocation are provided to the budget funds controllers. In the scope of rights conferred the budget funds controllers are divided into the chief controllers of the budget funds and controllers of the budget funds of the lower level². It means that the budget funds controllers act as the direct subjects of the budgetary legal relations. The Article 19 of the Budget Code considers them to be the participants of the budget process. In accordance with the c. 47 of the p. 1 of the Art. 2 of the Budget Code, the budget funds controllers are budgetary institutions, represented by their directors, authorized to receive the budget allocation, obtaining budget commitments and cost incurrence for the budget.

Budget allocation is the authority, provided to the controllers of the budget funds in accordance with the budget appointment for the incurrence of the budget commitment and effecting payments with the specific purpose in the process of budget implementation (p. 6 of the Art. 2 of the Budget Code).

Budgetary appointment is the authority, given to the chief controllers of the budget funds by the Budget Code of Ukraine, by the Law of the State budget of Ukraine or by the decision of the Local Budget, having quantitative, time and targeted restrictions and it allows providing budget allocation (it. 8 Art. 2 of the Budget Code). In its turn budget commitment is any implemented placement

² Budget Code of Ukraine.

of order, conclusion of the agreement, procurement of goods and services and implementation of other similar operations, which were made in accordance with the budget allocation during the budget period and in accordance to which it is necessary to make payments during the same period or in the future (c. 7 of the Art. 2 of the Budget Code).

Budgetary institutions shall be entitled to accept budgetary commitments, spending budget funds on goals and within the limits, set by approved estimates, plans of allocation of the general budget fund, plans of credit arrangement from the general budget fund by the special fund plans, and the higher educational establishments and scientific institutions also by established approved plans of the use of the budgetary resources and monthly plans of the use of the budgetary resources.

Estimate of the main planning document that indicates the level of financial resources, sources of their formation, target allocation and quarterly distribution, necessary for maintaining of the budgetary establishment, development of its material and technical and social sphere, material incentives for the employees in the next budget period.

In accordance with the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2015 “On approving of the regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine” the full-time estimate of the Ministry of Internal Affairs shall be approved by the Secretary of State of the Ministry of Internal Affairs as agreed by the Ministry of Finance³.

Also in accordance with the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2015 “On approving of the regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”, the Ministry of Internal Affairs performs the functions of the budget funds chief controller, provides its effective and intended use. In its turn the Minister of Internal Affairs takes a decision concerning budget allocation, the chief controller of which is the Ministry of Internal Affairs⁴.

If we refer to the law of Ukraine “On the National Police”, the following statement can be found: the main authorities of the Minister of In-

ternal Affairs of Ukraine in relationship with the police is the decision for budget allocation, the chief controller of which is the Ministry of Internal Affairs of Ukraine⁵.

Thus, we take an in-depth analysis of the legislative acts defining the main activities of the Ministry of Internal Affairs and its authorities in the field of the budget management (the budgetary resources management). We mean the way the MIA takes part in the budget process and budget management. The following definition of the budgetary resources management by the Ministry of Internal Affairs can be given: it is a cumulative action by virtue of the authority vested in it, connected with the establishment, utilization and the budgetary resources allocation, monitoring over the implementation of the budget legislation, aimed at achieving the goals, tasks and concrete outcomes of their activity and ensuring efficient and effective use of the budget funds.

Comparing this definition with c. 49 of the Art. 2 of the Budget Code of Ukraine that was mentioned above, some differences can be found. In this case, the Ministry of Internal Affairs is still entitled to allocate the budget that is explicitly defined by the legislative acts. For this reason, we suggest making amendments to the current legislation in order to avoid conflicts.

Conclusions

The object of the budget management is the main centralized state financial resources fund that is the State budget. The subject of the budget management is the budget process and its management. In such a manner, the budget management is identical to the definition of the budgetary resources management. The budgetary resources management is the series of steps of the budget process participant in accordance with its authorities, associated with budgetary resources establishment and usage.

It was suggested to make amendments to the definition “budgetary resources management”, because there is a contradiction between the current Budget Code and the Law of Ukraine “On the National Police” and the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approving of the regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”.

³ On Approving the Regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine [Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy]: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated from October 28, 2015 No. 878; Revision on September 2, 2017. Available at <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п> (in Ukrainian).

⁴ On Approving the Regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

⁵ On the National Police [Pro Natsionalnu politsiiu]: the Law of Ukraine dated from July 2, 2015 No. 580-VIII; Revision on August 31, 2018. Available at <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (in Ukrainian).

Reference list

1. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия. 3-е изд. М. : Инфра-М, 2008. С. 826.
2. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. 3-тє вид., допов. і перероб. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. 844 с.
3. Бюджетний менеджмент : підручник / за заг. ред. В. Федосова. Київ : КНЕУ, 2004. 864 с.

Came to the Editorial Board 10.09.2018

ШЕВНИН С. М. ПРАВОВЫЕ ПРИНЦИПЫ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В УКРАИНЕ

Рассмотрены теоретические и практические аспекты бюджетного менеджмента, определена роль МВД Украины в осуществлении эффективного управления бюджетными средствами, а также предложены пути совершенствования управления бюджетными средствами в условиях децентрализации и демократизации государства.

Ключевые слова: *бюджетный менеджмент, бюджетный процесс, бюджет, Министерство внутренних дел, бюджетное учреждение, смета.*

ШЕВНІН С. М. ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

Метою статті було дослідити дискусійні питання щодо бюджетного менеджменту в Україні, а також навести власне бачення правових основ бюджетного менеджменту та його складової в бюджетному процесі.

Методи. При розгляді статті було використано теоретичні та емпіричні методи, такі як: аналіз, аналогія, моделювання, системний аналіз.

Результати. Розглянуто теоретичні та практичні аспекти бюджетного менеджменту. Наголошено, що бюджетний менеджмент містить сукупність взаємопов'язаних дій, прийомів в методів, спрямованих на управління бюджетними ресурсами та відносинами, що виникають у процесі руху бюджетних потоків. Основним питанням, яке намагається вирішити бюджетний менеджмент, є таке: яким чином забезпечити найбільш ефективне управління цим рухом і відносинами, що виникають з цього приводу. Це реалізується у предметі бюджетного менеджменту – бюджетному процесі та управлінні ним. Система управління бюджетом тісно пов'язана з більш загальною категорією управління фінансами та фінансових відносин. Сам процес такого впливу здійснюється через функціонування фінансової політики. Відповідно однією зі складових системи управління фінансами є система управління бюджетом. Співставлено поняття бюджетного менеджменту та управління бюджетними коштами. Детально проаналізовано предмет бюджетного менеджменту й основні його ознаки. Значну увагу приділено бюджетному плануванню, оскільки від правильного визначення планових показників бюджету залежить якість його виконання. Розглянуто кошторисне планування, яке охоплює комплекс заходів з визначення обсягів і напрямів використання коштів бюджетних установ на плановий рік. Під таким плануванням автор розуміє процес складання, розгляду та затвердження кошторисів бюджетних установ; зазначено, що він є складовою бюджетного планування. Визначено роль Міністерства внутрішніх справ України у здійсненні ефективного управління бюджетними коштами, а також запропоновано шляхи вдосконалення управління бюджетними коштами в умовах децентралізації та демократизації держави.

Висновки. Наголошено, що об'єктом бюджетного менеджменту є основний централізований державний фонд фінансових ресурсів, яким є бюджет держави. Предметом є бюджетний процес та управління ним. На підстав цього зроблено висновок, що бюджетний менеджмент є ідентичним поняттю управління бюджетними коштами. У свою чергу, управлінням бюджетними коштами визнається сукупність дій учасника бюджетного процесу відповідно до його повноважень, пов'язаних із формуванням і використанням бюджетних коштів. Запропоновано внести певні корективи до визначення «управління бюджетними коштами».

Ключові слова: *бюджетний процес, бюджет, Міністерство внутрішніх справ, бюджетна установа, кошторис.*

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)“193”

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.1.02>

ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ ГРЕЧЕНКО,

*доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com;*

ВАЛЕРІЙ ІВАНОВИЧ МОСКОВЕЦЬ,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0216-9470>,
e-mail: moskovec@gmail.com*

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УСРР У СЕРЕДИНІ 1930-Х РОКІВ

Розглянуто основні прояви злочинності в Українській СРР у середині 1930-х років. Увагу зосереджено на висвітленні головних аспектів діяльності міліції щодо протидії злочинності та ролі окремих її підрозділів у цьому процесі, проаналізовано певні досягнення та недоліки цього напрямку роботи правоохоронних органів. У висновках також відзначено, що в цей період відбувалося помітне політизування злочинності, що було проявом посилення тоталітарного режиму в республіці.

Ключові слова: Україна, міліція, протидія злочинності, хуліганство, бандитизм.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Завдання побудови в Україні правової держави, зміцнення законності й правопорядку, а також судова реформа та створення Національної поліції зумовили необхідність переосмислення досвіду протидії злочинності, місця й ролі правоохоронних органів у цих процесах. Цей досвід має позитивний і негативний аспекти. Особливо це стосується радянських часів, насамперед дуже суперечливого періоду середини 1930-х років.

Стан дослідження проблеми

Деякі аспекти цієї проблеми висвітлювалися в роботі А. П. Тимченка [1], колективній праці «Міліція України: історичний нарис, портрети, події» [2], публікації В. А. Золотарьова [3]. Проте робота А. П. Тимченка – це навчальний посібник, де ця проблема лише окреслюється, а нарис про історію міліції є науково-популярним виданням, де вказаному періоду присвячено лише кілька сторінок. В. А. Золотарьов же присвятив свою працю лише керівному складу НКВС, не зачіпаючи її діяльності. У зв'язку з тим вважаємо, що ця

тема потребує подальшої поглибленої розробки та висвітлення.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї роботи є дослідження основних аспектів діяльності міліції України щодо протидії злочинності у середині 1930-х років, обмежуючись лише періодом 1934–1936 рр. Вона конкретизується в таких завданнях:

- висвітлити завдання, що ставилися перед органами НКВС у середині 1930-х років;
- показати, які заходи вживались керівництвом міліції республіки для очищення припортових місць від злочинців;
- дослідити, як змінилася карна політика держави щодо неповнолітніх у цей час і які завдання у зв'язку з цим були поставлені перед міліцією;
- розкрити значення громадськості, зокрема бригадмільців, у протидії злочинності;
- окреслити основні заходи керівництва НКВС щодо покращення роботи слідчих і дільничних;
- проаналізувати динаміку злочинності в республіці.

Наукова новизна дослідження

Вони вперше досліджено провідні напрями діяльності міліції щодо протидії злочинності у 1934–1936 рр., причини та прояви хуліганства й бандитизму, методи боротьби зі злочинністю неповнолітніх, заходи керівництва НКВС стосовно покращення роботи слідчих, дільничних інспекторів та уповноважених карного розшуку, показано динаміку злочинності у вказаний період, виявлено тенденції до її загального зниження, але зростання такого виду злочину, як хуліганство, появу нових видів злочинів, пов'язаних із паспортизацією та порушеннями статутів колгоспів.

Виклад основного матеріалу

У процесі проведення в Радянському Союзі централізації адміністративно-командної системи управління країною, згідно з постановою Центрального Виконавчого Комітету СРСР від 10 липня 1934 р. був утворений загальносоюзний Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС СРСР). На нього були покладені завдання щодо забезпечення революційного порядку та державної безпеки, охорони суспільної (соціалістичної) власності, запису актів громадянського стану та прикордонної охорони. До складу НКВС увійшло і Головне управління робітничо-селянської міліції (ГУ РСМ) [4].

НКВС України було засновано згідно з постановою Центрального Виконавчого Комітету УСРР «Про створення Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР» від 11 липня 1934 р. У своїх діях він керувався виключно наказами та розпорядженнями загальносоюзного наркомату й фактично вийшов із підпорядкування уряду республіки. При цьому значно розширилось правове поле його діяльності. До компетенції НКВС УСРР тепер належали не лише правоохоронні, а й карально-репресивні функції [5].

Слід відзначити, що в 30-ті роки ХХ століття в містах і сільській місцевості України загострилася криміногенна обстановка, яка стала наслідком форсування процесів індустріалізації, суцільної колективізації, масового розкуркулення та Голодомору. Відповідно до цього найважливішим напрямом діяльності правоохоронних органів України, як і в минулі роки, залишалася боротьба зі злочинністю. У вказаний час у республіці були поширені розбої, крадіжки, розкрадання, нанесення тілесних ушкоджень і вбивства.

13 грудня 1934 р. Секретаріат ЦК КП(б)У, розглянувши питання про стан злочинності в

республіці, вказав на значну засміченість злочинним елементом портових міст Одеси, Миколаєва, Херсона та Маріуполя. У зв'язку з цим Управлінням робітничо-селянської міліції НКВС УСРР туди була відряджена група відповідальних працівників, які брали участь в очищенні цих міст від злочинного елементу, а згодом перевіряли результати цієї роботи. Як повідомлялося в доповідній записці начальника УПСМ НКВС УСРР від 21 січня 1935 р., за два місяці припортові райони були очищені від кримінально-декласованого елементу, були вилучені 843 кримінальні злочинці та 220 осіб безпритульних і повій. Ліквідовано 22 грабіжницькі та злодійські зграї й кубла. Із метою подальшого забезпечення порядку та боротьби зі злочинністю в припортових місцевостях було збільшено та якісно поліпшено пости портового нагляду: встановлено в місцях розташування інтернаціональних клубів добові міліційні пости, запроваджено систему щоденного патрулювання цих місць працівниками міліції і для постійного обслуговування виділено кращих працівників обласного апарату міліції Одеської та Донецької областей, робота яких була взята УПСМ під особливий нагляд (спостереження) [6].

У середині 1930-х років ставлення до злочинності неповнолітніх і методи боротьби з нею, як і зі злочинністю в цілому, зазнають серйозних змін. Відносно «ліберальний» період в історії радянського законодавства закінчився. Було констатовано, що в зв'язку із завершенням будівництва соціалізму в СРСР головні причини злочинності неповнолітніх, пов'язані із спадщиною царизму, в цілому усунено, і настав час якнайшвидшої ліквідації самої злочинності. «М'якотіла» політика минулих років була піддана критиці, і маятник гойднувся від профілактичних і лікувально-виховних заходів у бік примусово-репресивних дій щодо підлітків, які вчинили правопорушення [7, с. 95].

7 квітня 1935 р. ЦВК і РНК СРСР ухвалили сумнозвісну постанову «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», в якій, зокрема, вказувалося: «1. Неповнолітніх, починаючи з 12-річного віку, викритих у здійсненні крадіжок, у заподіянні насильства, тілесних ушкоджень, каліцтв, у вбивстві або в спробі вбивства, притягувати до кримінального суду із застосуванням усіх заходів кримінального покарання» [8]. Роз'яснюючи цю постанову, орган Прокуратури СРСР – часопис «За соціалістичну законність» («За социалистическую законность») писав: «Лібералізм і

“ліві” заскоки стосовно підлітків проявилися не лише в школах. Певні дефекти в цьому розумінні були і в нашому кримінальному законодавстві. У ньому було встановлено вкрай високий вік повної кримінальної відповідальності неповнолітніх. Більш того, навіть особи у віці від 16 до 18 років не могли бути засуджені не лише до вищої міри покарання, який би жахливий і огидний злочин вони не скоїли, але і в разі призначення їм як покарання позбавлення волі суд був пов’язаний достатньою мірою безглуздими арифметичними операціями обов’язкового формального пом’якшення покарання» [9, с. 11].

Криза й голод першої половини 1930-х років супроводжувалися зростанням злочинності в СРСР. Переважну кількість злочинів становили грошова розтрата, великі розкрадання товарів і дрібні крадіжки «соціалістичної власності». У 1934 р. вони склали дві третини всіх зареєстрованих злочинів. Основний збиток державі завдавали не банди, що вчиняли розбої й нальоти на потяги, склади та магазини, а «злочини за місцем роботи» – велике розкрадання грошей і товарів, які здійснювалися адміністрацією, та дрібні крадіжки пересічних працівників. За порожніх полиць магазинів будь-яка дрібниця мала цінність, «несуни» ставали бичем соціалістичної економіки. Вони несли з роботи те, що виробляли, або те, що лежало без нагляду [10, с. 25]. Тому нагальним було вдосконалення протидії економічним злочинам. У цій сфері були й певні досягнення. У 1935–1936 рр. тільки співробітники 2-го відділення оперативного відділу управління міліції Харківської області викрили 8 великих груп розкрадачів, що орудували в системі держторгівлі, промисловості та в ощадкасах, які займалися спекуляцією. Було заарештовано та засуджено 34 злочинці. Значну оперативну майстерність при цьому проявили оперативні працівники М. Е. Никитюк, В. П. Прокопович, А. М. Гладченко, І. Й. Славуцький і Д. Д. Стрельченко [11, с. 53]. Як свідчать документи, кращі працівники міліції за свої досягнення в протидії злочинності неодноразово заохочувалися керівництвом наркомату внутрішніх справ. Ось, наприклад, витяг із наказу Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР від 3 листопада 1935 р. У ньому відзначалося, що «низка міліціонерів та інспекторів РСМ УСРР за останній час проявила особливу енергію у справі боротьби зі злочинністю та зміцненні паспортного режиму. Постовий міліціонер Кіровського міськвідділу РК міліції Одеської області т. Портус затримав

20 злочинців, 15 хуліганів, 25 порушників паспортного режиму і 53 особи декласованого елементу. Міліціонер Котовського РОМ (АМССР) т. Кмітевич затримав 35 злочинців і 30 бездоглядних». У наказі кожному з вищевказаних працівників оголошувалася подяка, він заохочувався місячним окладом [12].

У середині 1930-х років дедалі активнішу участь у боротьбі з правопорушниками та кримінальною злочинністю бере громадськість – члени бригад сприяння міліції, створені постановою Раднаркому УСРР від 10 вересня 1932 р. Бригадмільці патрулювали вулиці міст та інших населених пунктів, охороняли правопорядок у кінотеатрах, клубах і магазинах, запобігали хуліганству та крадіжкам, брали участь у спільних операціях з працівниками міліції [11, с. 53]. Іноді їх участь у протидії злочинності не була занадто вражаючою, але їх допомога органам міліції в цілому мала позитивне значення для зміцнення правопорядку. Ось що писала, наприклад, газета «Великий Жовтень» про роботу бригадмільців Уманського району (тоді Київської області): «Бригадмільці з села Поланки тт. Крильський та Пенярський знайшли 10 пляшок самогону та самогонний апарат у громадянки того ж села. Бригадмільці села Кочаржинець Углян та Лисак виявили таємний забій свині у громадян того ж села гр. Марущака Кирила. Свиня Марущаком була викрадена. Бригадмільцями села Бородецького *викрито* крадену козу (в оригіналі малось наувазі очевидно, “знайдено”. – *Авт.*) та повернено потерпілим» [13].

Спільна робота співробітників міліції та громадськості підвищувала ефективність боротьби із злочинністю й позитивно позначалася на зміцненні порядку. Цьому сприяв також наказ НКВС УСРР, що закріпив у 1935 р. за дільничними інспекторами міліції постійні ділянки обслуговування населення. На початку 1935 р. УРСМ НКВС УСРР провів обстеження низки органів міліції щодо роботи дільничних інспекторів. Була виявлена нерівномірність навантаження дільничних інспекторів, відсутність у низці місць оперативної доцільності у визначенні міліцейських ділянок і незнання дільничними інспекторами своїх ділянок відповідно до вимог наказів НКВС СРСР № 552 і № 0027. У наказі Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР «Про перегляд інспекторських діляниць РС міліції і закріплення дільничних інспекторів» від 15 травня 1935 р. вказувалося: «У місячний термін переглянути міліційні ділянки, використовуючи досвід

роботи кожного дільничного інспектора по існуючих нині ділянках. Перерозподілити територію ділянок, виходячи з обліку оперативної доцільності рівномірного навантаження роботою дільничних інспекторів. Перерозподіл території ділянок повинен робитися на основі погоджених висновків відділів: кримінального розшуку, паспортного, зовнішньої служби і політичного.

2. Підвищити відповідальність дільничного інспектора за міліцейську ділянку, яку він обслуговує, щодня перевіряти його роботу, добитися в найкоротший строк, щоб кожен дільничний інспектор детально вивчив свою ділянку. Надалі без попередньої особистої санкції начальника облуправління РСМ категорично забороняю перекидання інспекторів з однієї ділянки на іншу» [14].

Окрім покращення роботи дільничних інспекторів, певна увага приділялася вдосконаленню діяльності слідчих. 15 серпня 1935 р. нарком внутрішніх справ СРСР видав таємний наказ «Про порушення елементарних основ слідчої роботи». У ньому відзначалося, що й «досі у багатьох органах НКВС слідство ведеться погано, повільно і за шаблоном. Типовими недоліками для ряду справ є наступні: 1) непродуманість допитів заарештованих і, внаслідок того, відсутність цілеспрямованості слідства і зв'язку між питаннями, що ставляться слідчим; 2) в протоколах не відбивається процес викриття обвинуваченого і, таким чином, допити не доводяться до логічного кінця; 3) не проводяться елементарні слідчі дії для викриття обвинувачених чи перевірки фактів (очні ставки, допити свідків, експертиза, огляд місця скоєння злочину і т. д.); 4) має місце абсолютно неприпустима тяганина, що затягує терміни ведення слідства, тому непричетність до справи окремих заарештованих встановлюється часто впродовж місяця і більше» [15]. Нарком вимагав у найкоротші строки позбутися вказаних недоліків і підвищити рівень роботи слідчих.

Зверталася увага й на підвищення кваліфікації уповноважених карного розшуку. Вони повинні були мати певний рівень правових знань, так званий техмінімум. Уповноважений зобов'язаний був знати: 1) Кримінальний і кримінально-процесуальний кодекси; 2) порядок і правила провадження слідства (план слідства й кожного допиту, техніку допиту, порядок використання агентурного матеріалу, порядок проведення очних ставок, порядок і значення експертизи, призначення речових доказів); 3) права прокурорського нагляду

по спостереженню за провадженням слідства; 4) призначення інформування, контингент, порядок вербування й використання інформатора та його матеріалів; 5) призначення зовнішнього спостереження і техніку його роботи; 6) основні правила агентурної розробки і техніку ведення розробки; 7) Порядок і правила проведення операцій (план і підготовку операції, техніку облави, засідки, обшуку, арешту, конвоювання, вилучення і зберігання речових доказів). Усього налічувалось 14 пунктів [16].

Середина 1930-х років відзначилася також посиленням ролі агентурної роботи в розкритті злочинів. Як показала практика, відмова від агентури зі злочинного середовища й орієнтація на допомогу громадськості себе не виправдали. Керівництво НКВС СРСР з метою покращення інформаційної мережі в своїх наказах вимагало від оперативних працівників посилити агентурно-інформаційну роботу та збільшити негласну мережу агентури. Нарком внутрішніх справ СРСР, виступаючи на засіданні начальників обласних і крайових управлінь РС міліції 16 квітня 1935 р., підкреслював, що «треба, щоб кожен дільничний інспектор мав би так звану свою подвірну або селищну мережу, тобто у кожному обслуговуваному будинку або кожному обслуговуваному селі він повинен мати людину, двох-трьох, які б його інформували про підозрілих осіб, котрі живуть без паспортів, без прописки, що туляться на горищах, в сараях, що займаються хуліганством, крадіжками (у кожному будинку і селі знають цих осіб), – і все. Дільничний зобов'язаний усі ці відомості негайно повідомити в карний розшук, який, у свою чергу, повинен негайно перевірити і реагувати» [17].

17 травня 1936 р. НКВС УСРР підготував доповідну записку про стан злочинності в Україні. У ній відзначалося, що за 1935 р. різко зменшилось злочинність у країні, що позначилось на загальній кількості засуджених. Так, в Україні в 1934 р. було засуджено 287 508 осіб, а в 1935 р. – 214 935, тобто кількість засуджених у 1935 р. становить 74 % загальної кількості засуджених у 1934 р. Питома вага засуджених відносно всього населення України в 1934 р. становила 0,9 %, в 1935 р. – 0,7 % [18, с. 144–145].

Порівняння цифр за 1934 і 1935 рр. провчинені найбільш небезпечні кримінальні злочини показує теж різке зменшення [18, с. 145].

Види злочинів	1934 рік		1935 рік	
	Кількість	%	Кількість	%
Збройні пограбування	3874	100	2917	75,3
Незбройні пограбування	5152	100	3768	13,14*
Крадіжка коней і худоби	17606	100	6535	37,12
Кваліфіковані крадіжки	43925	100	37173	84,25**
Прості крадіжки	71155	100	63546	89,31

* Підрахунок у першоджерелі є помилковим, має бути «73,14»

** Те саме. Має бути 84,63.

Процес зменшення злочинності не проходив по всіх областях України рівномірно. У деяких областях темпи зниження злочинності

були повільнішими, ніж в інших. Про це свідчить порівняння даних про кількість засуджених по окремих областях [18, с. 145]¹.

Області	1934 рік		1935 рік		% зниження
	Кількість	%	Кількість	%	
Київська	65000	100	38000	69(58)	31(42)
Чернігівська	37704	100	24354	68(65)	32(36)
Вінницька	38691	100	28254	73	27
Харківська	56254	100	40500	72	28
Дніпропетровська	28869	100	21050	73	27
Одеська	31301	100	22874	73	27
Донецька	36946	100	31830	86	14
МАСРР	4743	100	3778	79(80)	21(20)

Таким чином, відсоток зменшення кількості засуджених по різних областях коливається від 14 до 32 (за нашими підрахунками – до 42). Найбільш різке зниження спостерігається в Київській, Чернігівській і Харківській областях. Процес зменшення злочинності не відбувається плавно й, поруч із загальним зменшенням злочинності, окремі види злочинів залишаються ще на високому рівні. До та-

ких злочинів треба віднести в першу чергу хуліганство. Кількість заявлених випадків хуліганства в 1935 р. є значно вищою, ніж у 1934 р.: якщо 1934 р. взяти за 100 %, то в 1935 р. вона становила 158 % [18, с. 145].

Кількість засуджених за хуліганство в різних областях України дає ще більший відсоток, порівняно з 1935 р.

Область	1934 рік	1935 рік
Київська	100 %	199 %
Чернігівська	100 %	250 %
Харківська	100 %	181 %
Донецька	100 %	219 %

Лише в Дніпропетровській області та Молдавській Автономній Соціалістичній Ра-

дянській Республіці становище в 1934 і 1935 рр. щодо хуліганства було майже стабільним. Цей вид злочинства, безперечно, перебував на високому рівні [18, с. 145].

Зростання хуліганства пояснювалося у доповідній записці з класових позицій, характерних для тих часів. У цьому документі було написано буквально таке: «рештки класово-ворожих елементів проявляють свою помсту, зненависть до передових людей в хуліганських вчинках» [18, с. 145].

НКВС УСРР також відзначав, що в країні надзвичайно повільно відбувається процес

¹ У таблиці в дужках ми навели показники у відсотках, які ґрунтуються на власних математичних підрахунках на підставі поданих абсолютних показників. Утім, ми не претендуємо на абсолютну достовірність цих даних, адже в історичному першоджерелі, яке перебуває в архівах і з яким ми не працювали, відомості про відсотки можуть бути саме такими, як указано в таблиці, а укладачі джерела [18] припустилися помилок саме під час відображення абсолютних показників.

зменшення кількості випадків бандитизму. Загальнореспубліканські цифри показують повільне зменшення випадків бандитизму порівняно з 1934 р., а в окремих областях у 1935 р. спостерігається навіть збільшення кількості засуджених за бандитизм порівняно з 1934 р. По Харківській області це збільшення становить 19 %.

Під час загального різкого зменшення кількості розкрадань соціалістичної власності спостерігається його нерівномірне зменшення в різних галузях народного господарства.

Подаємо таблицю питомої ваги розкрадань у різних галузях народного господарства за 1933, 1934 і 1935 рр.

Галузі	1933 рік	1934 рік	1935 рік
У колгоспах	72 %	55 %	46 %
У промисловості	7,53 %	10 %	8 %
У кооперації	10 %	10,74 %	27 %
У держторгівлі	1,93 %	3,5 %	7,94 %

Ця таблиця вказує на те, що розкрадання в держторгівлі та кооперації продовжують перебувати на високому рівні, а зменшення кількості розкрадань у цих галузях порівняно з темпами її зменшення в інших галузях народного господарства відбувається надзвичайно повільно.

Із нових видів злочинів, особливо характерних для розглядуваного періоду, вказувалося на такі: 1) злочини, пов'язані з паспортизацією (підробка, продаж і купівля, крадіжка паспортів); 2) порушення статуту сільськогосподарської артілі, порушення радянської та колгоспної демократії; 3) саботаж стаханівського руху, переслідування стаханівців.

Автори доповідної записки про стан злочинності дійшли висновку, що завдяки підвищенню матеріального та культурного рівня мас і зміцненню революційної законності в Україні відбулося загальне й різке зменшення злочинності. Воно не проходило плавно й рівномірно. На тлі загального різкого зменшення

рівня злочинності окремі її види перебували на високому рівні (хуліганство, бандитизм, розкрадання соціалістичної власності в торгівлі та кооперації) [18, с. 146].

Висновки

Отже, у середині 1930-х років міліція УСРР здійснювала досить різноманітну та багатоаспектну діяльність із протидії злочинності. Певна увага приділялася поліпшенню роботи слідчих і дільничних інспекторів, агентурно-інформаційної роботи, та залученню громадськості до протидії злочинності. У результаті вдалося досягти деякого зменшення загального рівня злочинності. Проте кількість випадків учинення деяких видів злочинів (хуліганство) навіть збільшилася. З'явилися й нові види злочинів, пов'язані з новими реаліями життя (паспортизацією, розкраданням колгоспного майна та ін.). Спостерігалось також політизування злочинності, що було проявом посилення тоталітарного режиму в республіці.

Список бібліографічних посилань

1. Тимченко А. П. Правовые основы организации деятельности милиции Украины в 1917–1941 гг. : учеб. пособие. Луганск : РИО ЛИВД, 1998. 86 с.
2. Смирнов Ю. О., Михайленко П. П., Святоцький О. Д., Ануфрієв М. І. Міліція України: історичний нарис, портрети, події / за заг. ред. Ю. О. Смирнова. Київ : Ін Юре, 2002. 798 с.
3. Золотарьов В. Начальницький склад НКВС УСРР у середині 1930-х рр. // Українська спілка : сайт. URL: http://www.national.org.ua/library/nkvd_sklad.html (дата звернення: 15.08.2018).
4. Об образовании общесоюзных народных комиссариатов внутренних дел : Постановление Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР от 10 июля 1934 г. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Союза Советских Социалистических Республик*. 1934. № 36. Ст. 283.
5. Об образовании народного комиссариата внутренних дел УССР : Постановление Центрального Исполнительного Комитета УССР от 11 июля 1934 г. // *Історія міліції України* у документах і матеріалах : у 3 т. / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Генеза, 1997. Т. 2: 1917–1945. С. 205.
6. Доповідна записка про очистку від кримінального елемента портових міст, 21 січня 1935 р. // *Історія міліції України* у документах і матеріалах. Т. 2. С. 256.
7. Краснов Д. А. Основные этапы борьбы с преступностью несовершеннолетних в СССР в 1917–1960 гг.: историко-правовой аспект. *Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата*. 2013. № 1 (28). С. 91–100.

8. О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних : Постановление СНК СССР, ЦИК СССР от 7 апр. 1935 г. № 3/598. *Известия ЦИК Союза ССР и ВЦИК*. 1935. 8 апр.
9. Авербах И. Закон 7 апреля и преступность несовершеннолетних. *За социалистическую законность*. 1935. № 8. С. 10–15.
10. Бандурка О. М., Греченко В. А. Деякі аспекти економічної злочинності в УСРР у першій половині 1930-х років. *Форум права*. 2017. № 5. С. 22–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_5_4 (дата звернення: 15.08.2018).
11. Михайлюк Н. Т. Рожденная революцией: очерк истории милиции Харьковщины (1917–1982) : рукопись. 164 с.
12. О поощрении работников милиции : приказ народного комиссариата внутренних дел УССР от 3 нояб. 1935 г. // *Історія міліції України у документах і матеріалах*. Т. 2. С. 259.
13. Борьба за революционный лад. *Великий Жовтень*. 1935. 1 трав.
14. Про перегляд інспекторських дільниць РС міліції і закріплення дільничних інспекторів : наказ Народ. комісаріату внутр. справ УСРР від 15 трав. 1935 р. // *Історія міліції України у документах і матеріалах*. Т. 2. С. 143–144.
15. Наказ народного комиссара внутренних дел Союза РСР про порушення елементарних основ слідчої роботи : від 15 серп. 1935 р. // *Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.)* : наук. вид. : у 6 т. Т. 4: Народний комісаріат внутрішніх справ України: реорганізації, зміна статусу, правових основ, основні напрями діяльності (грудень 1930 – 21 червня 1941 р.) / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, Т. О. Проценко та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ, 2015. С. 396.
16. Техминимум для уполномоченного уголовного розыска // *Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.)*. Т. 4. Київ, 2015. С. 358.
17. Промова народного комиссара внутренних дел Союза РСР тов. Ягоди на засіданні начальників обласних і крайових управлінь РС міліції, 16 квіт. 1935 р. // *Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.)*. Т. 4. Київ, 2015. С. 370.
18. Доповідна записка про стан злочинності на Україні : від 17 трав. 1936 р. // *Історія міліції України у документах і матеріалах*. Т. 2. С. 144–146.

Надійшла до редколегії 11.09.2018

ГРЕЧЕНКО В. А., МОСКОВЕЦ В. И. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МИЛИЦИИ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ПРЕСТУПНОСТИ В УССР В СЕРЕДИНЕ 1930-Х ГОДОВ

Рассмотрены основные проявления преступности в Украинской ССР в середине 1930-х годов. Внимание сосредоточено на освещении главных аспектов деятельности милиции по противодействию преступности и роли отдельных её подразделений в этом процессе. Проанализированы определённые достижения и недостатки данного направления работы правоохранительных органов. В выводах также отмечено, что в данный период происходила заметная политизация преступности, что было проявлением усиления тоталитарного режима в республике.

Ключевые слова: *Украина, милиция, противодействие преступности, хулиганство, бандитизм.*

GRECHENKO V. A., MOSKOVETS V. I. ACTIVITY OF MILITIA ON COUNTERACTING CRIME IN UKRAINIAN SSR IN THE MID-1930S

The subject matter of the study is the main aspects of the militia activity of Ukraine on combating crime in the mid-1930s. The novelty of the work is that this problem has not been researched in the historical and legal literature yet.

The authors of the research have used historical, statistical, formal and logical methods. The facts about different directions of militia activities have been generalized. It has been noted that the criminal situation in Ukraine in the 1930s intensified, which became the consequence of the processes of industrialization, solid collectivization, mass dispossession of the kulaks and the Holodomor. Robberies, thefts, bodily harm and murders were widespread in the Republic. The main damage to the state was caused not by the gangs that carried out robberies and attacks on trains, warehouses and shops, but “offenses at the place of work” – large theft of money and goods carried out by the administration, and petty thefts by ordinary workers. Therefore, the fight against crime remained the most important direction of the activities of law enforcement agencies of Ukraine. The attitude towards juvenile delinquency and methods of

combating it changed. Penalty policy has shifted from preventive and educational measures to repressive actions against juvenile offenders, who committed crimes. In order to improve the activities of militia, certain attention was paid to improving the work of investigators and district inspectors, covert intelligence and information work, public involvement into countering crime. As a result, it was possible to achieve a certain reduction in the overall level of crime. However, the number of cases of some types of crime (hooliganism) even increased, and new types of crimes (passport forgery) appeared. There was also a politicization of crime, which was a manifestation of the strengthening of the totalitarian regime in the Republic. The materials of the article can be used for teaching the discipline "History of the State and Law of Ukraine" and the special course "History of Law Enforcement Agencies of Ukraine".

Keywords: *Ukraine, militia, counteraction to criminality, hooliganism, gangsterism.*

СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ ХАРИТОНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків),

кафедра кримінального права № 2;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2975-1743>,

e-mail: kharitonovs@ukr.net

ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Розглянуто систему військових злочинів та її ознаки. Визначено місце інституту військових злочинів у системі кримінального законодавства України. Охарактеризовано критерії систематизації, показано зв'язок між системою військових злочинів та іншими системами Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *військові злочини, система військових злочинів, критерії систематизації, ознаки системи військових злочинів, групи військових злочинів.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) – це цілісна система кримінально-правових норм, які розміщені у відповідному порядку та функціонують завдяки наявності між ними відповідних зв'язків (координації, субординації, взаємодії), що реалізують функціональне призначення закону. Аналіз функцій і зв'язків систем КК України має дуже важливе як теоретичне, так і практичне значення.

Стан дослідження проблеми

Питання військових злочинів у роки незалежності України розглядали у своїх працях Г. В. Андрусів, В. М. Білоконев, П. П. Богуцький, В. П. Бондаєвський, В. К. Гришук, М. І. Карпенко, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, М. І. Панов, М. І. Хавронюк, Г. І. Чангулі та інші, проте зв'язок системи військових злочинів з іншими системами Кримінального кодексу залишився поза увагою українських науковців.

Мета і завдання дослідження

Мета і завдання статті – проаналізувати інститут військових злочинів як відповідну завершену систему, дослідити її зв'язки з іншими системами (інститутами) КК України, визначити критерії систематизації злочинів проти порядку несення військової служби.

Наукова новизна дослідження

Під час дослідження планується отримати знання про ознаки системи (інституту) військових злочинів, критерії систематизації та поділу їх на відповідні групи, а також прослідкувати взаємозв'язок системи військових злочинів з іншими системами КК України.

Виклад основного матеріалу

Системний підхід і системне мислення, що ґрунтується на цілісному баченні об'єктів, явищ і процесів дійсності, починає міцно входити в усі сфери людської діяльності [1]. Їх сутність полягає в тому, що будь-який об'єкт дослідження розглядається не лише як окрема сукупність статей і розділів, а й як цілісне утворення, система, з акцентуванням уваги на вивченні інтегральних властивостей останньої, з'ясуванні її структури, зв'язків і взаємодії між окремими її елементами, а також їх функцій і системи загалом. Ефективність системного підходу тим вища, чим у більш складній системі він застосовується [2]. Саме системний підхід дає можливість виявити внутрішні й зовнішні механізми діяльності окремих компонентів системи та їх взаємозв'язок на різних її рівнях.

Система військових злочинів (як і будь-яких інших) має важливе як теоретичне, так і практичне значення. По-перше, вона дає можливість визначити найбільш суттєві ознаки, притаманні військовим злочинам. По-друге, завдяки цим ознакам військові злочини відрізняються один від одного. По-третє, система таких злочинів дозволяє відокремлювати військові злочини від невійськових (загальнокримінальних або спеціальнокримінальних), що є необхідною умовою їх правильної кваліфікації, яка, у свою чергу, уособлює принцип законності у кримінальному праві. Цінність систематизації військових злочинів полягає в їх найбільш важливих і стійких функціональних зв'язках з різноманітними галузями права та дозволяє провести правову ідентифікацію з галузевими системами права, наприклад з адміністративним законодавством і законодавством про

військову службу, через такі логічні терміни, як поняття, судження та умовивід [3, с. 22].

Теоретичне значення систематизації досліджуваних злочинів полягає в ефективному техніко-юридичному закріпленні кримінально-правових норм про них, їх уніфікації, диференціації та розміщенні у відповідній послідовності [4]. Практичну її цінність важко переоцінити, а головне – вона необхідна для повноти уявлення, ясності та чіткості змісту кримінально-правових норм. Крім того, систематизація важлива для простоти розуміння та застосування цих норм правозастосовними органами. Вона дає можливість відокремити військові злочини від інших правопорушень некримінального характеру та схожих з ними злочинів, що в подальшому впливає на правильність їх кваліфікації.

Система (від грец. *systema* – ціле) – об'єднання певного різноманіття в єдине та чітко розчленоване ціле, елементи якого стосовно цілого й інших частин займають відповідні їм місця.

Система військових злочинів, яка є своєрідним інститутом (самостійною групою правових норм, які поряд з іншими «некримінальними» галузями права регулюють суспільні відносини у сфері проходження військової служби), є підсистемою Особливої частини Кримінального кодексу, яка разом із Загальною частиною як підсистеми утворюють систему кримінального законодавства в цілому. Дехто з науковців пропонує розглядати систематизацію інститутів Загальної та Особливої частини КК України ізольовано, оскільки вони самі по собі мають ієрархічний характер, коли на вершині підсистеми Загальної частини знаходиться складний інститут функції кримінального права, що перебуває в субординаційному зв'язку з генеральними інститутами злочину та покарання, в кожному з яких є більш дрібні інститути (стадії, множинність, співучасть тощо). Підсистема ж Особливої частини КК України, що побудована з урахуванням спільності родового об'єкта посягання, теж має ієрархічний характер залежно від шкали соціальних цінностей і вимог пріоритетного захисту прав і свобод людини [5].

Зазначимо, що інститути Особливої частини КК України хоча й розташовані з огляду на пріоритет цінностей, які вони охороняють, але говорити про субординаційні зв'язки між ними ми не можемо, тому що кожен об'єкт кримінально-правової охорони є рівновеликим і потребує однакового захисту від злочинних посягань з боку держави. Між ними

існують лише зв'язки координаційні, які погоджують і впорядковують системність приписів. Інститут військових злочинів є відносно самостійним інститутом, однак абсолютної самостійності (автономності) не має, та й повнота правового регулювання суспільних відносин військової служби неможлива без застосування засобів регулювання кримінального права в цілому. Ось чому хибною вбачається думка про виділення норм кримінальної відповідальності за військові злочини в самостійний нормативно-правовий акт. Відносна автономність зазначеного інституту полягає в юридичній єдності змісту та функціонуванні норм військових злочинів, включених до системної їх взаємодії, як з нормами інших інститутів кримінального права (інститутів, стадій, співучасті, множинності тощо), так і з загальними принципами останнього.

Єдність змісту та цілісності інституту військових злочинів характеризується: а) специфічним родовим об'єктом – суспільними відносинами, що виникають і функціонують під час несення (проходження) військової служби, як основою нормальної діяльності воєнної організації України; б) спеціальним суб'єктом – військовослужбовцями (військовозобов'язаними й резервістами під час проходження ними зборів). Будь-яка система (інститут військових злочинів не є виключенням) може не лише функціонувати, а й дисфункціонувати. Індикатором функціонування правовідносин у системі є обов'язки їх суб'єктів, які є актуальними та постійно вимагають виконання або дотримання. Якщо поведінка учасників цих відносин з приводу реалізації покладених на них обов'язків залишається правомірною, вони (обов'язки) реалізуються, а відносини належним чином функціонують. Якщо ж виконання обов'язків порушується, то відносини, як і вся система, дисфункціонують, тобто не досягають поставлених цілей.

Комплексне дослідження будь-яких правових явищ вимагає, насамперед, з'ясування якостей системи та структурно-функціональних залежностей від системи самих цих явищ. Науковці виділяють такі основні ознаки конкретної системи:

1) цілісність, за якою система є об'єднанням частин, яке стосовно навколишнього оточення виступає як одне ціле;

2) якісна визначеність – системою є така сукупність елементів, що має свої якісні ознаки, характерні тільки для неї, яких не мають інші; ці ознаки визначають ставлення до інших систем;

3) відмежованість стосовно середовища – будь-яка система має свої межі, які відділяють її від навколишнього середовища й визначають, що саме входить до неї, а що не входить і є зовнішнім щодо неї;

4) гетерогенність і структурованість – система складається з різних частин, тобто є не простою, а певним чином організованою сукупністю, що має певну структуру;

5) взаємодія частин системи між собою – в системі частини взаємодіють між собою і лише так утворюють певну систему;

6) взаємодія і зв'язок з навколишнім середовищем – система як ціле взаємодіє з іншими системами, що зумовлено її цілісністю, якісною визначеністю; під час взаємодії з навколишнім середовищем виявляються її властивості;

7) наявність інтегральних характеристик та емерджентність – у системі властивості окремих елементів об'єднуються і проявляються в новій якості, що не властива елементам, які складають систему поодиночі;

8) наявність цілей, їх сукупності, цілеспрямованість – кожна система має певну мету існування або створена для неї; система може мати одну мету або сукупність цілей, за якої останні утворюють певну ієрархію, де є цілі головні, першочергові та другорядні, підпорядковані головним [6].

Перелічені ознаки переважно притаманні будь-якій системі, і система військових злочинів (інститут військових злочинів) не є винятком. Цим пояснюється потреба проаналізувати її стосовно системоутворюючих ознак.

Цілісність як ознака системи означає її завершеність, тотальність, цільність. Інститут військових злочинів, безперечно, є завершеною системою. Ця завершеність ґрунтується на одному з фундаментальних принципів кримінального права – *Nullum crimen sine lege* (немає злочину без указівки на те в законі), який знайшов закріплення ще в перших буржуазних кримінальних кодексах (Кодекс Франції 1810 р.). Законодавець визначає, яке суспільно небезпечне діяння вважається злочином, шляхом передбачення його у кримінальному законі та наділення його ознакою протиправності. Розділ XIX КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», як і будь-який розділ кримінального закону, завжди знаходиться в завершеному стані. Це не означає, що його норми статичні, адже вони можуть змінюватись, оскільки життя не стоїть на місці, а процеси криміналізації або декри-

міналізації, зменшення або посилення відповідальності, зміни ознак складу злочину в законі відбуваються постійно. Однак на момент застосування кримінально-правової норми закон завжди є завершеним.

Якісною визначеністю системи військових злочинів є самостійний родовий об'єкт – порядок несення (проходження) військової служби як основа нормальної діяльності воєнної організації України. Порушуючи відповідні правила (порядки) несення певних видів військової служби, її суб'єкт спричиняє шкоду (або ставить під загрозу її спричинення) нормальній діяльності воєнної організації України, від боездатності якої залежать цінності більш високого порядку – безпека держави, стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від можливих загроз. Безпека – одна з найважливіших цінностей соціального буття людей, обов'язкова передумова існування й подальшого розвитку людства [7]. Крім родового об'єкта, який є критерієм поділу Особливої частини КК України на розділи, якісною складовою системи військових злочинів виступає спеціальний суб'єкт – військовослужбовець (військовозобов'язаний і резервіст під час проходження ним зборів). Лише ці три категорії осіб, прямо передбачені у ст. 401 КК України, можуть бути виконавцями військових злочинів. Організатором, пособником або підбурювачем може виступати будь-яка особа, яка володіє ознаками загального суб'єкта злочину.

Інститут військових злочинів як підсистема Кримінального кодексу України (системи вищого рівня) має свої певні межі, які окреслені статтями розділу XIX КК України. Отже, вся система злочинів, що розглядаються, зосереджена у тридцяти чотирьох кримінально-правових нормах відповідних статей (з 401 по 435) КК України. Це дає можливість досить чітко відрізнити її від інших систем (інститутів) Особливої частини КК України – злочинів проти життя та здоров'я особи, власності, правосуддя тощо.

Гетерогенність і структурованість системи простежується за відповідними сукупностями військових злочинів, які поділені на групи залежно від їх видових об'єктів. Ці групи злочинів, будучи внутрішньою системою інституту (системи) військових злочинів, поділяють останню на підсистеми (субінститути). Саме видовий об'єкт є критерієм (чинником) подальшої градації військових злочинів. Поділ зазначеного інституту на субінститути дає можливість розкрити специфіку суспільних

відносин всередині субінститу, показати типівість об'єднаних у ньому норм.

Як правило, виділяють 9 видів (груп) військових злочинів, а саме злочини:

– проти порядку підлеглості та військової честі (ст. 402–406 КК України);

– проти порядку проходження військової служби (ст. 407–409 КК України). На наш погляд, цю групу злочинів більш доцільно називати «злочини проти порядку перебування на військовій службі», чим буде ліквідовано диспропорцію між загальним поняттям «військовий злочин», наведеним у ст. 401 КК України («військовими злочинами визнаються ... злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби ...») і відповідною групою військових злочинів;

– проти порядку збереження та користування військовим майном (ст. 410–413 КК України);

– проти порядку експлуатації озброєння та військової техніки (ст. 414–417 КК України);

– проти порядку несення спеціальних служб (ст. 418–421 КК України);

– проти порядку охорони державної таємниці (ст. 422 КК України);

– проти порядку здійснення своїх повноважень військовими службовими особами – «військові службові злочини» (ст. 425–426-1 КК України);

– проти порядку виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах (ст. 427–432 КК України);

– проти порядку дотримання звичаїв і правил війни (ст. 433–435 КК України).

Деякі вчені-правознавці, як вбачається, помилково вважають, що в основу класифікації військових злочинів покладено певний безпосередній об'єкт [3, с. 20]. Вони замість однієї групи злочинів проти порядку підлеглості та військової честі виділяють дві групи: а) злочини проти порядку підлеглості, б) злочини проти порядку дотримання військової честі. На нашу думку, помилково в окрему групу виділено склад злочину, передбаченого ст. 414 КК України «Порушення правил поведінки зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення» [8]. Відомо, що безпосередній об'єкт – це конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК України та яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину. Тому ми не погоджуємося з точкою зору

деяких науковців, що методологічне значення безпосереднього об'єкта злочину полягає в тому, що він виступає основним критерієм у визнанні систематизації норм Особливої частини КК України [9].

Як вбачається, критерієм поділу інституту військових злочинів на групи і, одночасно, об'єктом, на який посягають злочини окремого виду, є видовий об'єкт [10]. Кримінально-правові норми всередині системи військових злочинів взаємодіють між собою, ця взаємодія головним чином відбувається між родовим поняттям військового злочину, передбаченого ст. 401 КК України, й конкретними складами злочинів, розміщеними у відповідних статтях, які повинні повністю відповідати ознакам цього головного (родового) поняття. Крім того, певна взаємодія відбувається в рамках розмежування деяких складів злочинів, тотожних за тими чи іншими елементами (ознаками) (непокоря та інше умисне невиконання наказу; самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство; порушення статутних правил несення вартової служби та бойового чергування тощо).

Зв'язок системи (інституту) військових злочинів з іншими системами (інститутами) КК України також можна дослідити. Це, перш за все, зв'язок із системами Загальної частини КК України (стадії злочинів, форми вини, співучасть, множинність тощо). У межах Особливої частини КК України він простежується в рамках доволі поширеного у кримінальному праві явища – конкуренції норм, а саме конкуренції загальної та спеціальної норм. Цей вид конкуренції має місце у випадку, коли одне суспільно небезпечне діяння охоплюється двома або більше кримінально-правовими нормами. При цьому одна (спеціальна) норма охоплює вчинене діяння конкретно, з деталізацією особливостей вчиненого, а друга (загальна) залишає можливість кваліфікувати вчинене за статтею, що передбачає цю норму й інші схожі за основними ознаками діяння [11].

Взаємодія всередині системи вищого рівня, якою є КК України, допомагає визначити властивості інституту військових злочинів і його місце в системі кримінального закону.

У процесі свого функціонування досліджуваний інститут демонструє широкий спектр як прямих, так і опосередкованих взаємозв'язків із зовнішнім середовищем, іншими системами (інститутами) КК України. Характер такої взаємодії дає можливість віднести інститут військових злочинів до відкритих систем, які знають законодавчих змін.

Кожне суспільно небезпечне діяння, що містить у собі відповідний склад військового злочину, слугує підставою для притягнення військовослужбовця до відповідальності за порушення встановленого порядку несення (проходження) окремого виду військової служби. Вся система злочинів, що розглядаються, дозволяє притягнути до кримінальної відповідальності особу за будь-яке порушення встановленого порядку несення (проходження) військової служби, яке спричинило істотну шкоду (або поставило під реальну загрозу її спричинення) охоронюваним цим інститутом суспільним відносинам. Ця властивість є новою якістю системи – проявом її емерджентності.

Висновки

Основною метою (функцією) існування інституту військових злочинів є, безперечно, охорона суспільних відносин, які виникають й існують між державою та військовослужбовцем (військовозобов'язаним або резервістом) у процесі несення ним відповідного виду військової служби, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я й віком громадян України, іноземців або осіб без громадянства, пов'язаних з обороною держави, її незалежності та територіальної цілісності. Як бачимо, сукупність військових злочинів має всі ознаки системи, яку характеризує системоутворюючий фактор – чинник, що зумовлює виникнення самої системи.

Список бібліографічних посилань

1. Афанасьев В. Г. Системность и общество. М. : Политиздат, 1980. С. 26.
2. Прангишвили И. В. Системный подход и общесистемные закономерности. М. : СИНТЕГ, 2000. С. 33.
3. Мальков С. М. Преступления против военной службы : моногр. М. : Юрлитформ, 2015. 176 с.
4. Кругликов Л. Л., Смирнова Л. Е. Унификация в уголовном праве : моногр. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2008. С. 51.
5. Тенчов Э. С. О принципах и основаниях закрепления в законе системы уголовно-правовых институтов // Направления уголовной политики в борьбе с преступностью : межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1986. С. 23–24.
6. Сорока К. О. Основы теории систем та системного аналізу : навч. посіб. Харків : ХНАМГ, 2004. С. 17–20.
7. Панов Н. И., Тихий В. П. Категория «безопасность» в методологии правоведения // Модель общества и национальная безопасность : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Калининград, 5 февр. 2010 г.). Калининград, 2010. С. 61–66.
8. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання : посібник / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : Дакор, 2013. С. 24.
9. Винокуров В. Н. Объект преступления: систематизация и квалификация : моногр. Красноярск : СибЮИ МВД России, 2011. С. 25–26.
10. Энциклопедия уголовного права : в 35 т. Т. 4: Состав преступления / отв. ред. В. Б. Малинин. СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. С. 147.
11. Иногамова-Хегай Л. В. Концептуальные основы конкуренции уголовно-правовых норм : моногр. М. : Норма, 2015. С. 94.

Надійшла до редколегії 19.09.2018

ХАРИТОНОВ С. А. ВОЙНСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ

Рассмотрены система военных преступлений и её признаки. Определено место института военных преступлений в системе уголовного законодательства Украины. Охарактеризованы критерии систематизации, показана связь между системой военных преступлений и другими системами Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: *военские преступления, система военных преступлений, критерии систематизации, признаки системы военных преступлений, группы военных преступлений.*

KHARYTONOV S. O. MILITARY CRIMES IN THE SYSTEM OF CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE

The system of military crimes and its signs are considered. The place of the institute of military crimes in the system of criminal legislation of Ukraine has been determined. Criteria of systematization are characterized, the relationship between the system of war crimes and other systems of the Criminal Code of Ukraine is shown.

The system of military crimes (as well as any other crimes) is important both theoretical and practical: first, it provides an opportunity to identify the most significant features inherent in military crimes; and second, due to these signs, the latter differ from each other; thirdly, the system of such crimes permits the separation of war crimes from non-military (ordinary or special-criminal), which is a prerequisite for their proper qualification, which, in turn, embodies the principle of the lawfulness of criminal law. The value of systematizing military crimes lies in their most important and stable functional relationships with various branches of law and allows for legal identification with sectoral legal systems, for example, with administrative and military law, through such logical terms as concepts, judgments and inferences.

The main purpose (function) of the existence of an institution of military crimes is, undoubtedly, the protection of social relations that arise and exist between the state and the serviceman (military and reservists) in the process of bearing them an appropriate form of military service, which consists in the professional activity of its fit for state of health and age of citizens of Ukraine, foreigners or stateless persons, connected with the defense of the state, its independence and territorial integrity. So, the totality of military crimes has all the signs of the system, which characterizes the system-forming factor – a factor that determines the origin of the system itself.

Keywords: *military crimes, the system of military crimes, criteria for systematization, signs of a system of military crimes, groups of military crimes.*

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.1.04>

ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА ЄВДОКІМОВА,

доктор психологічних наук, професор,

Харківський національний університет внутрішніх справ, кафедра соціології та психології;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4211-7277>,

e-mail: elena25eva@gmail.com;

ЯНА СЕРГІЇВНА ПОНОМАРЕНКО,

кандидат психологічних наук,

Харківський національний університет внутрішніх справ, кафедра соціології та психології;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3374-3930>,

e-mail: posokhova1992@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У КОНТЕКСТІ ЇХ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Професійна діяльність поліцейських вимагає наявності певного рівня навичок комунікації. Недостатня сформованість таких комунікативних компетенцій робить їх уразливими під час несення служби. Тому метою статті є емпіричне дослідження особливостей соціального інтелекту майбутніх поліцейських із різним рівнем комунікативної толерантності. Було застосовано опитувальник «Загальна комунікативна толерантність» (В. В. Бойко) й тест «Соціальний інтелект» (Дж. Гілфорд в адаптації О. Михайлової). Вибірку склали 132 слухачі курсів первинної професійної підготовки поліцейських Харківського національного університету внутрішніх справ. Теоретично обґрунтовано, що комунікативна толерантність виступає в діяльності поліцейського необхідним внутрішнім регулятором спілкування та поведінки, а соціальний інтелект поліцейського у його професійній діяльності в контексті його комунікативної компетентності є своєрідним психологічним ресурсом професійного розвитку та саморозвитку. Зазначено, що професійна діяльність поліцейського повинна регламентуватися не лише професійними нормами та стандартами поведінки, але й етичними нормами, суспільною думкою й соціальними очікуваннями в суспільстві.

Ключові слова: комунікативна компетентність, поліцейські, професійна діяльність, соціальний інтелект, спілкування, толерантність.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Обсяг завдань, які сьогодні покладено на Національну поліцію України, невпинно зростає. Це суттєво відображається на вимогах до кандидата на службу в поліцію. Крім того, підвищуються соціальні вимоги до якості виконуваної поліцейськими професійної діяльності, що, у свою чергу, вимагає якісних змін у процесі їх підготовки, зокрема розширення кола необхідних їм професійних компетенцій. Ураховуючи, що професійна діяльність поліцейського здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями, особливого значення набуває формування у курсантів і слухачів курсів комунікативних навичок у процесі фахової підготовки. Рівень довіри на-

селення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції, тому вміння спілкуватися й вирішувати проблеми в процесі спілкування відіграють провідну роль в оцінюванні результатів їх службової діяльності.

Стан дослідження проблеми

Професійне спілкування поліцейського є показником його інтелектуального рівня як фахівця, що відображається на вмінні спілкуватися в агресивному та неагресивному середовищі [1]. Велика кількість дослідників наголошує на тому, що професійне спілкування передбачає володіння поліцейськими певним психологічним інструментарієм, що забезпечує його професійну успішність [2].

Професійне спілкування поліцейського – це різновид спеціально організованої взаємодії людей (керівників і підлеглих, працівників, рівних за посадовим становищем, працівників поліції і представників засобів масової інформації, працівників поліції та громадян, працівників і правопорушників), змістом якого є пізнання, обмін інформацією та вплив учасників комунікативного процесу один на одного з метою вирішення правоохоронних завдань. Стосовно професійного спілкування поліцейського можна сказати, що воно відбувається як контакт: ситуаційно-діловий, юридичний, статусно-рольовий, пізнавально-оцінювальний, міжособистий та інформаційний [3, с. 22–23].

І. В. Семчук і Ю. В. Слободчикова вважають, що «у психологічній науці і практиці роль комунікативної компетенції можна визначити як вузлову системоутворюючу категорію, оскільки з її допомогою можна пояснити низку феноменів взаємодії між людьми в процесі професійної діяльності». Авторки зазначають, що від «комунікативної компетентності працівника поліції, його потреб і специфіки мотивації в професійному спілкуванні залежать характер його комунікативної активності й комунікативні цінності, які він визнає» [4, с. 250].

Таким чином, аналіз численної літератури свідчить, що комунікація в професійній діяльності працівника поліції відіграє важливу роль та є пов'язаною з безпосередньою взаємодією між людьми. Від того, на якому рівні ця взаємодія відбуватиметься, залежать формування та становлення працівника поліції, здатного виконувати на високому професійному рівні поставлені перед правоохоронцями завдання.

Для формування компетентних поліцейських кадрів є необхідною наявність налагодженої системи навчання та професійної підготовки працівників, що, у свою чергу, потребує впровадження інтерактивних методів та ефективних засобів оволодіння професійними компетенціями. Соціальний інтелект забезпечує здатність до соціального прогнозування й виступає ресурсом підвищення рівню професійної комунікації працівників поліції.

Соціальний інтелект є інтелектуальною інтегральною здатністю особистості, яка визначає успішність її спілкування й адаптації в суспільстві, надає можливість передбачити поведінку людей у різних життєвих ситуаціях, допомагає визначати наміри й емоційні стани людини та її почуття за невербальними й вербальними ознаками [5, с. 88].

Соціальний інтелект особистості відіграє важливу роль у професійній діяльності сучас-

ного поліцейського: у процесах удосконалення професійних компетенцій, у відносинах з колегами по роботі та з населенням, у вмінні правильно розуміти й оцінювати дії людини в різних ситуаціях, спілкуватися з людьми та надавати їм юридичну й іншу допомогу.

Мета і завдання дослідження

Мета роботи полягає в емпіричному дослідженні особливостей соціального інтелекту майбутніх поліцейських із різним рівнем комунікативної толерантності.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) визначити рівень комунікативної толерантності майбутніх поліцейських для поділу їх на групи; 2) емпірично дослідити показники соціального інтелекту у слухачів курсів первинної професійної підготовки поліцейських із різним рівнем комунікативної толерантності.

Наукова новизна дослідження

Удосконалено теоретико-психологічні й емпіричні підходи до психологічної діагностики соціального інтелекту у професійній діяльності поліцейського в контексті його комунікативної компетентності. Набули подальшого розвитку уявлення щодо всебічного розгляду соціального інтелекту поліцейського в згаданому вище контексті, який виступає своєрідним психологічним ресурсом професійного розвитку та саморозвитку.

Матеріали та методи дослідження

У дослідженні особливостей соціального інтелекту в контексті комунікативної компетентності взяли участь 132 слухачі курсів первинної професійної підготовки поліцейських Інституту післядипломної освіти Харківського національного університету внутрішніх справ. У процесі проведення дослідження за допомогою опитувальника «Загальна комунікативна толерантність» (В. В. Бойко) всі досліджувані були поділені на дві групи за рівнем комунікативної толерантності: перша група (високий рівень – 45 балів і нижче) – 81 особа, друга група (низький рівень – від 90 балів) – 51 особа.

За допомогою методики діагностики «Загальна комунікативна толерантність» В. В. Бойка, яка містить 45 запитань зі шкалюванням відповідей за чотирибальною шкалою, ми діагностували толерантні й інтолерантні установки особистості поліцейського, які можуть проявлятися у процесі його професійного спілкування. На думку автора методики, комунікативна толерантність (або інтолерантність)

у спілкуванні поділяється на ситуативну, типологічну, професійну та загальну.

Рівень ситуативної толерантності визначається ставленням людини до конкретного партнера по спілкуванню (дружини, колеги, випадкового знайомого), типологічної – ставленням до групи людей (представників будь-якої національності, професії тощо). У процесі виконання поліцейськими службових завдань комунікативна толерантність виражається шляхом мовленнєвої комунікації з різноманітними верствами населення. Особливість її прояву у працівників поліції прямо залежить від низки їх важливих особистісних рис, таких як досвід, характер, морально-етична сфера тощо, які, у свою чергу, регламентують їх професійну діяльність і визначають загальний рівень її сформованості.

Ще одна особистісна характеристика, яка служить перешкодою для успішної взаємодії особи з оточенням, – це риса нетерпимості, інтолерантності до соціуму. Коли людина не розуміє й не сприймає право інших людей на індивідуальність, коли вона вважає себе еталоном під час оцінювання поведінки та способу думок інших, прагне «підігнати» партнера під себе й не бажає пристосовуватися ні під кого іншого, не вміє пробачати помилки, незручності та ненавмисно завдані неприємності, тоді така людина вважатиме себе вправі заподіювати іншим людям біль і неприємності, а сама не відчуватиме почуття провини за використання інших для задоволення своїх потреб – матеріальних, фізичних чи моральних. Діагностика та робота з психокорекції інтолерантності як особистісної риси може поліпшити прогноз ресоціалізації та подальшої соціальної адаптації особистості у соціумі.

Тест містить 9 шкал: 1) несприйняття або нерозуміння індивідуальності іншої людини; 2) використання себе як еталона під час оцінювання поведінки та способу думок інших людей; 3) категоричність чи консерватизм в оцінках інших людей; 4) невміння приховувати або згладжувати неприємні відчуття в разі зіткнення з некомунікативними якостями партнерів; 5) прагнення переробити, перевиновити партнерів; 6) прагнення «підігнати» партнера під себе, зробити його «зручним»; 7) невміння прощати іншим помилки, незручність, ненавмисно завдані неприємності; 8) нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту, створюваному іншими людьми; 9) невміння пристосовуватися до характеру, звичок і бажань інших.

Щодо стосується обробки отриманих результатів, то по кожній із 9 шкал підраховується загальна сума балів. Максимальна їх сума по кожній із них становить 15, загальна за всіма шкалами – 135. Чим вищою буде кількість набраних досліджуваним балів, тим вищим є ступінь його нетерпимості до оточення. Таким чином, 45 балів і нижче – високий рівень толерантності, від 46 до 90 – середній, більше 90 – високий ступінь нетерпимості до оточення. Розгляд відповідей за окремими шкалами дозволяє виявити найбільш характерні аспекти й тенденції прояву комунікативної толерантності та інтолерантності

Відповідно до інтерпретації психологічного змісту виділених авторами методики рівнів досліджуваних першої групи характеризує здатність до толерантного світосприйняття, відсутність схильності до екстремізму та конструктивної поведінки в ситуації професійного конфлікту, вміння досягати взаємного розуміння без насильства, домінування, приниження гідності людей і вживання сили в ситуації зіткнення інтересів; вміння адекватно оцінювати складні професійні ситуації, передбачаючи компромісний вихід із них на основі дотримання законності та норм права; вміння доцільно й законно застосовувати владу; вміння регулювати свою поведінку у відповідності до законів та норм професійної діяльності в разі морально-ціннісного вибору засобів досягнення професійної мети. Досліджуваним другої групи притаманними є схильність до порушення корпоративних цінностей, неготовність до діалогу, відсутність здатності активно й конструктивно взаємодіяти в професійному середовищі.

Із використанням тесту соціального інтелекту, розробленого Дж. Гілфордом (в адаптації О. Михайлової), було проведено дослідження соціального інтелекту у слухачів курсів первинної професійної підготовки з різним рівнем комунікативної толерантності. Автор цієї методики Дж. Гілфорд розглядав соціальний інтелект як систему інтелектуальних здібностей, що не залежать від чинника загального інтелекту та пов'язуються, перш за все, з пізнанням поведінкової інформації.

Методика містить у собі чотири субтести, з яких три складено на невербальному стимульному матеріалі й один – на вербальному. Субтести діагностують чотири здатності в структурі соціального інтелекту: пізнання класів, систем, перетворень і результатів поведінки.

Субтест № 1 «Історії із завершенням» вимірює фактор пізнання результатів поведінки, тобто здатність передбачати наслідки поведінки людей у певній ситуації, характеризує вміння передбачити те, що станеться в майбутньому.

Субтест № 2 «Групи експресії» вимірює фактор пізнання класів поведінки, а саме здатність до логічного узагальнення й виділення спільних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини.

Субтест № 3 «Вербальна експресія» вимірює фактор пізнання перетворень поведінки, тобто здатність розуміти зміну значення вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, яка їх викликала.

Субтест № 4 «Історії з доповненням» вимірює фактор пізнання систем поведінки, а саме здатність розуміти логіку розвитку ситуацій міжособистісної взаємодії та інтерпретувати поведінку людей у цих ситуаціях.

Для обробки результатів використовуються бланк відповідей, ключ до обробки та нормативні таблиці для визначення стандартних значень. Бланки відповідей обробляються за допомогою спеціальних ключів. Результати підраховуються за кожним субтестом окремо й за усім тестом у цілому. Результати за окремими субтестами відображають рівень розвитку однієї (або декількох) здібностей

фактора пізнання поведінки. Результат тесту в цілому називається композитною оцінкою й відображає загальний рівень розвитку соціального інтелекту. Після завершення процедури обробки результатів отримуємо стандартні бали за кожним субтестом, що відображають рівень розвитку відповідних здатностей до пізнання поведінки. При цьому загальний зміст стандартних балів можна визначити таким чином: 1 бал – низькі здатності до пізнання поведінки, 2 бали – здатності до пізнання поведінки нижче середнього (середньослабкі), 3 бали – середні здатності до пізнання поведінки (середньовибіркова норма), 4 бали – здатності до пізнання поведінки вище середнього (середньосильні), 5 балів – високі здатності до пізнання поведінки.

Для математико-статистичної обробки результатів були застосовані коефіцієнт рангової кореляції Спірмена та t -критерій Стьюдента – для парних порівнянь середніх величин.

Результати дослідження

Результати дослідження показників соціального інтелекту у слухачів курсів первинної професійної підготовки поліцейських із різним рівнем комунікативної толерантності подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники соціального інтелекту у слухачів курсів первинної професійної підготовки поліцейських із різним рівнем комунікативної толерантності ($M \pm m$)

Шкали	Високий рівень комунікативної толерантності Група 1	Низький рівень комунікативної толерантності Група 2	t	P
Субтест № 1 «Історії із завершенням»	7,93 ± 0,83	6,71 ± 0,29	2,78	0,05
Субтест № 2 «Групи експресії»	7,15 ± 0,27	6,24 ± 0,31	2,21	0,05
Субтест № 3 «Вербальна експресія»	4,56 ± 0,29	4,12 ± 0,18	1,29	–
Субтест № 4 «Історії з доповненням»	4,81 ± 0,48	3,18 ± 0,24	3,04	0,05

Із таблиці зрозуміло, що у групі слухачів з високим рівнем комунікативної толерантності за показником субтесту № 1 «Історії із завершенням» порівняно зі слухачами з низьким рівнем комунікативної толерантності вірогідно більшою є здатність передбачати наслідки поведінки в ситуації невизначеності як зараз, так і в майбутньому (7,93 ± 0,83 проти 6,71 ± 0,29), $p \leq 0,05$. Тобто слухачі з високим рівнем кому-

нікативної толерантності виявляються здатними швидко передбачати подальші вчинки людей на підставі аналізу реальних ситуацій спілкування (сімейного, професійного, дружнього), а також передбачати події, ґрунтуючись на розумінні почуттів, думок і намірів учасників комунікації.

Але варто зазначити, що їх прогнози можуть виявитися помилковими, якщо вони

матимуть справу з людьми непередбачуваними й емоційно нестабільними. Тобто для першої групи характерним є вміння чітко вибудовувати стратегію своєї поведінки для досягнення поставленої мети, на відміну від другої групи, якій складніше зрозуміти мотиви людей, передбачити їх подальшу поведінку й емоційні реакції, що для роботи поліцейського не лише є некомпетентністю, а й навіть може становити небезпеку для нього. Отримані дані показали, що для першої групи характерним є сприйняття свого співрозмовника ще і на інтуїтивному рівні, її представники впевненіше себе почувають у різних складних ситуаціях порівняно з представниками другої групи.

Показник за субтестом № 2 «Групи експресії» є вірогідно вищим у слухачів з високим рівнем комунікативної толерантності ($7,15 \pm 0,27$) порівняно з результатами слухачів з низьким рівнем комунікативної толерантності ($6,24 \pm 0,31$), $p \leq 0,05$. Цей поведінковий показник пізнання вказує на те, що у поліцейських першої групи спостерігаються здатність до логічного узагальнення ситуації спілкування в умовах неоднозначності та вміння виділяти основні ознаки в різних невербальних реакціях людини.

За результатами субтесту № 3 «Вербальна експресія» не було виявлено статистично значимих відмінностей цього показника у досліджуваних групах, що свідчить про те, що представникам обох груп притаманною є властивість розуміти вербальні реакції партнерів по спілкуванню. Слухачі першої та другої груп можуть приймати ті ж самі вербальні повідомлення незалежно від характеру взаємовідносин людей і контексту ситуації спілкування. Також вони мають високу чутливість до характеру й відтінків людських відносин, що допомагає їм швидко та правильно розуміти те, що люди говорять один одному (мовну експресію) в контексті неоднозначної ситуації. Досліджувані здатні знаходити відповідний тон спілкування з різними типами співрозмовників у різних ситуаціях невизначеності й мають великий репертуар рольової поведінки (тобто вони проявляють рольову пластичність).

У групі слухачів із високим рівнем комунікативної толерантності порівняно зі слухачами з низьким її рівнем виявлено вірогідно вищі показники за субтестом № 4 «Історії з доповненням», які склали $4,81 \pm 0,48$ та $3,18 \pm 0,24$ відповідно, що свідчить про розвинуту здатність розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії та значення поведінки людей у цих ситуаціях. Визначені відмінності свідчать про те, що для першої групи притаманною є здат-

ність розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій у динаміці. Її представники вміють аналізувати складні ситуації взаємодії людей, розуміють логіку їх розвитку, відчують зміну сенсу ситуації в разі залучення в комунікацію між різними сторонами. Шляхом логічних умовиводів вони можуть добувати невідомі, відсутні ланки в ланцюзі цих взаємодій, передбачати, як людина поводитиметься надалі, та відшукувати причини певної поведінки, що є необхідними компетенціями в професійній діяльності поліцейського. Що стосується другої групи, то її представники зазнають труднощів у аналізі ситуацій міжособистісної взаємодії і, як наслідок, погано адаптуються до різноманітних відносин між людьми, що є перешкодою для виконання службових обов'язків.

Обговорення результатів

Певний розвиток соціального інтелекту забезпечує успішну взаємодію між поліцейськими та громадянами завдяки вмінню правильно побудувати процес комунікації під час виконання службових завдань, що, у свою чергу, стає можливим за наявності високого рівня розвитку комунікативної толерантності. Період первинної професійної підготовки має стати ключовою ланкою в розвитку комунікативної толерантності майбутнього поліцейського. Його здатність розуміти соціальні, культурні, духовні й політичні відмінності людей, з якими доведеться стикатися по роботі, забезпечує можливість знаходити мирне вирішення конфліктів, вибудовуючи успішні міжособистісні комунікації.

Т. В. Крашеніннікова у своєму дослідженні визначає професійну комунікативну компетентність як «складне психологічне утворення, що формується на базі комунікативної компетентності людини в умовах конкретної фахової діяльності, що можна уявити у вигляді системи значимих для працівника відносин, умінь і навичок спілкування». Авторка говорить, що у повсякденній діяльності працівників поліції присутні різноманітні ситуації конфліктної взаємодії різного рівня, переважно агресивного за своєю формою спілкування (очна ставка, обшук, допит тощо). Дослідниця вважає, що основою фахового спілкування працівника поліції є саме контакти в агресивному комунікативному середовищі [1, с. 11–12].

Т. В. Нікітіна вважає, що комунікативна освіта курсантів відомчих ВНЗ є невід'ємною складовою їхньої професійної підготовки.

«Заняття курсантів науково-дослідницькою діяльністю сприяє формуванню особистості курсанта відомчого вищого навчального закладу, яка зможе вільно орієнтуватися в міжособистісних відносинах, отримує соціальну самостійність, стане мобільною і кваліфікованою, такою, що вміє ухвалювати складні службові рішення й ефективно обмінюватися інформацією в різних ситуаціях спілкування в своїй майбутній професійній діяльності», – говорить авторка [6, с. 42].

О. А. Липіна у дослідженні слухачів-поліцейських проаналізувала їх мовлення та письмові роботи й виявила найбільш актуальні проблеми в їхній мові. Авторка говорить, що, крім поширених синтаксичних і пунктуаційних помилок, очевидними є порушення комунікативних якостей мовлення: відсутність логіки викладу, відсутність точності слововживання, порушення лаконічності мови, наявності значних порушень під час підготовки службових документів (рапортів, протоколів, доповідних записок) [7, с. 43].

Рівень комунікативної компетенції працівників правоохоронної системи, за В. Ф. Родіним і В. Л. Цветковим, перебуває в прямій залежності від їх загального розвитку, культури, широти світогляду, наявності різнобічних знань і сформованості певних моральних принципів. Однією з найважливіших психологічних особливостей комунікації в системі МВС, на думку авторів, є професійна спрямованість, пов'язана з необхідністю встановлення осіб, які вчинили злочини, свідків, потерпілих та інших, тобто існує певна заданість параметрів спілкування. Дослідники вважають, що кожен працівник повинен мати такі необхідні комунікативні якості: вміння швидко встановлювати психологічний контакт із незнайомими людьми й вміння їх повернути до себе; вміння слухати інших людей; вміння чинити психологічний вплив на людей під час виконання службових завдань; вміння долати психологічні бар'єри в спілкуванні тощо [8, с. 278–279].

Підвищення вимог до рівня розвитку комунікативних компетенцій у процесі професійного відбору дозволить певною мірою покращити ефективність виконання службових обов'язків. Психологічний відбір у поліцію повинен ґрунтуватися саме на встановленні пізнавальної здатності, спрямованої на розуміння майбутніми поліцейськими соціальних явищ, що стають дедалі різноманітнішими, а також на ситуаціях міжособистісної взаємодії з населенням. Звертаючи увагу на професійні

якості, доцільно перевіряти кандидата на здатність до спілкування не тільки із законослухняними громадянами, а й з особливим контингентом (злочинці, неповнолітні тощо).

Висновки

Результати, отримані в процесі емпіричного дослідження, свідчать про те, що для всіх слухачів незалежно від їх рівня комунікативної толерантності характерною є здатність розуміти вербальні реакції партнерів по спілкуванню, тобто вони однаково правильно можуть сприймати й інтерпретувати ті ж самі вербальні прояви, не спираючись лише на характер взаємовідносин зі співрозмовниками чи умови ситуації спілкування.

Разом із цим здатність більш правильно прогнозувати й точно передбачати наслідки поведінки в ситуації невизначеності як на цю мить, так і в майбутньому частіше зустрічається у слухачів, які мають високий рівень комунікативної толерантності. Ця група також відрізняється вірогідно більшою здатністю до логічного узагальнення ситуації спілкування в умовах невизначеності та вмінням швидко виділяти основні ознаки в різних невербальних проявах партнера по спілкуванню. Для першої групи порівняно з другою характерним є вміння розпізнавати структуру міжособистісної взаємодії ще на початку процесу комунікації, оскільки її представники шляхом логічних умовиводів можуть добудовувати невідомі чи відсутні ланки в ланцюзі цих взаємодій і передбачати, як співрозмовник може поведеться, вони здатні відшукувати причини цієї поведінки, що свідчить про високий рівень професійного розвитку.

Отже, соціальний інтелект у професійній діяльності поліцейського в контексті його комунікативної компетентності виступає своєрідним психологічним ресурсом професійного розвитку та саморозвитку. Професійна діяльність поліцейського повинна керуватися не лише професійними нормами та стандартами поведінки працівника поліції, що містяться в законах, наказах та інструкціях, але й етичними нормами, звичаями і традиціями, суспільною думкою й соціальними очікуваннями в суспільстві, що, у свою чергу, вимагає особливого, професійно орієнтованого соціального інтелекту у майбутнього поліцейського. Тому постає питання про впровадження соціально-психологічного тренінгу щодо розвитку соціального інтелекту у слухачів курсів первинної професійної підготовки й удосконалення здатності точно та правильно аналізувати складні

ситуації міжособистісної взаємодії з населенням, розуміти механізми й функції процесу комунікації між різними сторонами. Вважаємо за доцільне в період професійної підготовки активніше спрямовувати навчальний процес на розвиток цієї професійної компетенції.

Список бібліографічних посилань

1. Крашеніннікова Т. В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції : навч. посіб. Дніпро : Адверта, 2017. 107 с.
2. Stephens D. W., Hill J., Greenberg Sh. Strategic Communication Practices : A Toolkit for Police Executives. Washington, DC : U.S. Department of Justice, Community Oriented Policing Services. September 2011. 122 p. URL: <https://www.hsdl.org/?view&did=696202> (дата звернення: 08.09.2018).
3. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / уклад.: І. В. Клименко, Д. В. Швець, О. О. Євдокимова, Я. С. Посохова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.
4. Семчук И. В., Слободчикова Ю. В. Формирование коммуникативной компетентности сотрудников ОВД в процессе профессиональной деятельности. *Вестник Московского университета МВД России*. 2017. № 4. С. 249–253.
5. Погонина Е. А., Коваленко Е. В., Белимова А. А. К понятию социального интеллекта сотрудника полиции МВД России. *Проблемы правоохранительной деятельности*. 2016. № 2. С. 86–89.
6. Никитина Т. В. Формирование профессиональной коммуникативной компетентности курсантов в процессе научно-исследовательской работы. *Вестник Нижневартовского государственного университета*. 2017. № 3. С. 39–43.
7. Липина Е. А. Проблемы письменной речи сотрудников полиции (нарушение лексических норм). *Правопорядок: история, теория, практика*. 2016. № 2 (9). С. 42–45.
8. Родин В. Ф., Цветков В. Л. Коммуникативное общение в профессиональной деятельности сотрудников ОВД РФ. *Вестник Московского университета МВД России*. 2017. № 5. С. 278–281.

Надійшла до редколегії 13.09.2018

ЄВДОКИМОВА Е. А., ПОНОМАРЕНКО Я. С. СОЦИАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПОЛІЦЕЙСКИХ В КОНТЕКСТЕ ІХ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Профессиональная деятельность полицейских требует наличие определенного уровня навыков коммуникации. Недостаточная сформированность коммуникативных компетенций делает их уязвимыми во время несения службы. Поэтому целью статьи является эмпирическое исследование особенностей социального интеллекта в будущих полицейских с разным уровнем коммуникативной толерантности. Были применены опросник «Общая коммуникативная толерантность» (В. В. Бойко) и тест «Социальный интеллект» (Дж. Гилфорд в адаптации А. Михайловой). Выборку составили 132 слушателя курсов первичной профессиональной подготовки полицейских Харьковского национального университета внутренних дел. Теоретически обосновано, что коммуникативная толерантность выступает в деятельности полицейского необходимым внутренним регулятором общения и поведения, а социальный интеллект в его профессиональной деятельности в контексте его коммуникативной компетентности является своеобразным психологическим ресурсом профессионального развития и саморазвития. Отмечено, что профессиональная деятельность полицейского должна регламентироваться не только профессиональными нормами и стандартами поведения, но и этическими нормами, общественным мнением и социальными ожиданиями в обществе.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, полицейские, профессиональная деятельность, социальный интеллект, общение, толерантность.

YEVDOKIMOVA O. O., PONOMARENKO YA. S. SOCIAL INTELLIGENCE OF POLICE OFFICERS IN THE CONTEXT OF THEIR COMMUNICATIVE COMPETENCE

Professional work of police officers focuses on a variety of tasks, including patrolling the city and expediting on-call challenges, reaction to traffic violations, prevention of offenses, their detection and response to them, etc. Permanent interaction with the population in the course of performing professional duties requires the police to develop a certain level of communication skills. Interaction with representatives of different layers of society can often be accompanied by conflicts and manipulations in communication. Police officers point to insufficient formation of their communicative competencies, as well as to their professional vulnerability in performing tasks in certain situations of interpersonal interaction.

The objective of the paper is to empirically study the features of social intelligence for future police officers with different levels of communicative tolerance. The authors used the questionnaire "General communicative tolerance" (V. Boiko) and the "Social intelligence" test (G. Gilford in the adaptation of O. Mikhailova) as a psycho-diagnostic tool. The sample consisted of 132 trainees from the institute of postgraduate education of Kharkiv National University of Internal Affairs.

It is theoretically justified that communication in the professional activity of a police officer plays an important role, communicative tolerance is a necessary internal regulator of communication and behaviour within the police activity, and social intelligence in the professional activity of a police officer is a kind of psychological resource for professional development and self-development in the context of his communicative competence. It is noted that the professional activity of a police officer should be regulated not only exclusively by professional standards, standards of conduct contained in laws, orders and instructions, but also by ethical norms, customs and traditions, public opinion and social expectations in society, in turn, it requires a special professionally oriented social intelligence of the future police officers. The authors have empirically established differences in the manifestations of social intelligence among trainees with different levels of communicative tolerance, which is to determine the deficiency of ability to predict the consequences of the behaviour of other people, to understand the logic of development of interaction situations and the ability to highlight key features in a variety of human non-verbal responses in subjects with low levels.

The obtained results actualize the need to develop and implement practical recommendations on the formation of communicative competence among future police officers at the stage of their professional training.

Keywords: *communicative competence, police officers, professional activity, social intelligence, communication, tolerance.*

СТАНІСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ ЛАРІОНОВ,

кандидат психологічних наук, доцент,
Національна академія Національної гвардії України (м. Харків),
кафедра психології та педагогіки;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3027-8535>,
e-mail: larionov1985@gmail.com;

ПАВЛО ВАЛЕНТИНОВИЧ МАКАРЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
факультет № 4;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9373-3403>;

ВІКТОРІЯ В'ЯЧЕСЛАВІВНА ДОЦЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра педагогіки та психології;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7757-2793>

**ПОВЕДІНКОВА ДІАГНОСТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗАСОБАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ**

Подано результати емпіричного дослідження агресивної поведінки працівників Національної поліції. Виявлено показники тестометричної агресивності працівників поліції різної статі, проведено їх порівняльний аналіз. Здійснено стандартизацію психотренінгової вправи «Стілець» за шкалами, що відображають стратегії заперечення, заміщення, пошуку допомоги, агресії, регресу та співробітництва. Визначено критерії прояву та рівнів вираженості зазначених стратегій у поведінці учасників тренінгу. На підставі цього визначено показники поведінкової агресивності працівників поліції різної статі, проведено їх порівняльний аналіз. Зроблено співставлення показників тестометричної та поведінкової агресивності працівників поліції, на підставі чого зроблено висновки про принципову можливість використання психологічного тренінгу як засобу психологічної діагностики їх агресивної поведінки.

Ключові слова: *агресія, агресивна поведінка, поведінкова діагностика, працівники поліції, психологічний тренінг.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Агресія в суспільній свідомості ототожнюється з насильством та його наслідками, тому має головним чином негативну конотацію загрози, ворожості, шкоди, образи чи нападу, сприймаючись у суспільстві як відхилення від норми, певне порушення правил сумісного існування людей, яке необхідно стримувати, приборкувати чи викоринювати. У психології агресія розуміється не тільки як негативне явище – ще з часів появи психоаналітичної школи стало зрозумілим, що вона може слугувати механізмом розвитку й адаптації людини, а з розвитком гуманістичної школи сформувався остаточний поділ агресії на конструктивну (доброякісну, що сприяє підтримці життєздатності) та деструктивну (злаякісну, не пов'язану зі збереженням життя), що дає підстави вважати агресію не-

від'ємною складовою нормальної особистості та її поведінки.

Існує низка професій, представники яких перебувають під впливом підвищеної ймовірності зіткнення з агресією інших людей або необхідності самим учиняти агресивні дії. Серед них – представники силових структур і правоохоронних органів, зокрема працівники поліції. Вони постійно потрапляють у ситуації агресивної взаємодії з правопорушниками, часто виконують завдання щодо обмеження прав законослухняних громадян шляхом застосування примусу або із загрозою його застосування, тому законом їх наділено відповідними правами й обов'язками, які регламентують правомірну поведінку поліцейських у площині відносин, що супроводжується агресією.

Спостерігається амбівалентність вимог до агресивності працівників поліції: вона повинна

бути вираженою настільки сильно, щоб давати змогу ефективно виконувати силові завдання та функції, і водночас бути мінімальною, щоб не завдавати громадянам та організаціям надмірної шкоди. Дивлячись на результати діяльності поліції, бачимо, що дотримання такого балансу – це складна справа. На неї надходять численні скарги через перевищення меж необхідної агресії. Наприклад, за даними Харківського інституту соціальних досліджень і Харківської правозахисної групи, від насильства в поліції торік постраждала 641 тисяча українців, і ще 96 тисяч стали жертвами катувань (за [1]). Однак здається, що не менша кількість скарг надходить у зв'язку із бездіяльністю, невтручанням працівників поліції у напружені ситуації або їх невмінням діяти агресивно, що визнає й сам міністр внутрішніх справ [2].

На пошук «золотої середини» агресії спрямовує не лише запит суспільства, а й чинні вимоги до кандидатів на посади поліцейських, а отже – діюча система професійно-психологічного відбору та психологічного супроводження несення служби працівниками поліції. У психограмах усіх основних видів діяльності поліції (слідчої, оперативно-розшукової, превентивної) зазначається вимога «середнього рівня агресивності» за показниками різних психодіагностичних методик [3]. Тому цікавим і, на наш погляд, потенційно корисним для відбору кадрів у поліцію є поведінкова діагностика агресивності кандидатів, яку можна проводити під час групового етапу професійно-психологічного відбору.

Стан дослідження проблеми

Серед фундаторів сучасних теорій і концепцій агресії перебувають Л. Берковіц [4], Р. Берон та Д. Річардсон [5], А. Бандура та Р. Уолтерс [6], Є. Ільїн [7], О. Кернберг [8], К. Лоренц [9], А. Реан [10], Е. Фромм [11], І. Фурманов [12] та ін.

У сучасній юридичній психології проблематику агресивності висвітлювали О. Бандурка, С. Бочарова та О. Землянська [13], Л. Балабанова [14], І. Віденєєв [15], Г. Попова та Н. Мілорадова [16], Л. Казміренко та Н. Тужеляк [17], М. Саппа [18], С. Миронець і О. Тімченко [19], О. Цільмак [20], С. Яковенко [21] та ін.

Так, провідна українська дослідниця у галузі юридичної психології О. М. Цільмак опублікувала дуже добрий конспект теоретичного узагальнення відповідної проблематики [22], ця інформація також є доступною у численних публікаціях і підручниках з досліджуваної проблематики.

Вивчення агресивності як особистісної риси здійснюється зазвичай за допомогою

опитувальників, тестів і проєктивних методів психологічної діагностики. Однак поряд із типовими, притаманними для самоописів чинниками викривлень результатів питання (критерії) у методиках діагностики агресивності є здебільшого інтуїтивно-зрозумілими для респондентів, що не виключає обрання відповідей за принципом соціальної бажаності [23]. Відкритим залишається питання кореляції «реальної» (поведінкової) та «тестометричної» агресивності поліцейських.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження полягала в обґрунтуванні психологічного тренінгу як методу психологічної діагностики поведінкової агресивності поліцейських.

Для досягнення цієї мети було поступово вирішено таку низку завдань:

- вивчити показники тестометричної агресивності працівників поліції;
- визначити критерії та рівні прояву агресивної поведінки працівників поліції в процесі виконання психотренінгової вправи;
- виявити взаємозв'язки тестометричної та поведінкової агресивності працівників поліції.

Наукова новизна дослідження

Проблема діагностики агресивної поведінки вперше у вітчизняній юридичній психології вирішується шляхом синтезу поведінкового й тестометричного підходів.

Матеріали та методи досліджень

Упродовж кількох останніх років на кафедрі педагогіки та психології Харківського національного університету внутрішніх справ проводиться підвищення кваліфікації працівників різних підрозділів Національної поліції України, в межах якого було здійснено емпіричне дослідження їх агресивності під час психологічного тренінгу «Стресостійкість».

Загалом емпіричним дослідженням охоплено 138 працівників поліції віком 24–35 років з різних областей України, з яких 57 жінок та 81 чоловік, які проходили курси підвищення кваліфікації на базі Харківського національного університету внутрішніх справ.

Для визначення тестометричної агресивності досліджуваних було використано два стандартизовані опитувальники діагностики агресивності (П. Ковальова – Є. Ільїна та Л. Почебут) і проєктивну методику «Тест руки» Е. Вагнера.

Показники поведінкової агресивності працівників поліції визначались під час *психотренінгової вправи «Стілець»*, розробленої С. Ларіоновим. Порядок її проведення є таким.

Із навчальної групи, попередньо «розігрітої» в процесі заняття, обираються 6-7 учасників, які бажають узяти участь у виконанні вправи. Тренер виставляє їх навколо порожнього стільця, дозволяє уважно подивитись на нього та запам'ятати його, а потім дає учасникам інструкцію: «Подивіться уважно на цей стілець, запам'ятайте його. Уявіть, що це – ваш улюблений стілець, що ви його придбали для себе особисто, і він вам дуже дорогий. Зараз ви вийдете з аудиторії, там вам зав'яжуть очі, ви будете заходити по одному. Десь тут буде схований ваш стілець. Вам необхідно знайти його і сісти на нього. Дуже важливо – сісти на ваш стілець». Призначається особа, яка за дверима аудиторії зав'язуватиме очі учасникам та заводитиме їх усередину.

Після того як учасники вийшли за двері, з-поміж інших слухачів обираються дві особи (чоловік і жінка), яким дається така інструкція: «Після того як ваш колега зайде в аудиторію й почне шукати стілець, ви повинні непомітно зайняти його і, сидючи мовчки, не віддавати стілець, що б не відбувалось». Сідати на стілець повинна особа однієї статі з учасником. Розмовляти особі, яка його займає, не дозволяється, щоб не затягувати час виконання вправи.

Таким чином, під час зіткнення учасника зі стільцем, виявляється, що той кимось зайнятий, і в такій ситуації невизначеності досліджуваній, намагаючись сісти на стілець, демонструє одну або декілька з можливих стратегій поведінки.

Багатократне повторення зазначеної вправи протягом кількох років на різноманітному контингенті досліджуваних дало змогу узагальнити основні стратегії поведінки, які використовуються учасниками для вирішення завдання:

1) «заперечення» – уникнення від виконання вправи в різноманітні способи (пряма відмова виконати вправу; посилення на моральні норми: «я не можу сісти, тут зайнято»;

тривале пасивне вичікування поряд зі стільцем; надтривалий пошук стільця, «кружляння» навколо нього тощо);

2) «заміщення» – намагання виконати вправу не зовсім так, як необхідно (пошук іншого «такого ж самого» стільця, намагання сісти на спинку, намагання сісти на коліна другому учаснику тощо);

3) «пошук допомоги» – вербалізація невпевненості, додаткових питань, закликів до аудиторії поради чи допомогти;

4) «регрес» – демонстрація інфантильних форм поведінки (недоречний сміх, дитяче мовлення (слова чи інтонації), дитяча міміка, плач тощо);

5) «співробітництво», яке полягає у повноцінній спробі встановити вербальний контакт із другим учасником, який сидить на стільці;

6) «агресія», здебільшого фізична (спроби зіштовхнути другого учасника зі стільця, спроби зробити іншому учаснику боляче або неприємно, різке висмикування стільця з-під сидячого тощо).

Зазначені стратегії поведінки було обрано як шкали. Кожному учаснику викладачем-психологом виставлялись такі бали:

0 – стратегія не спостерігалась або майже не спостерігалась (низький рівень);

1 – стратегія явно спостерігалась (середній рівень);

2 – стратегія спостерігалась упродовж усієї вправи або призвела до успіху (високий рівень).

Обговорення результатів дослідження

На першому етапі емпіричного дослідження вивчались показники тестометричної агресивності досліджуваних працівників поліції. Використані опитувальники вивчення агресивності мають шкали, що перетинаються за змістом, тому будуть проаналізовані разом (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика показників тестометричної агресивності працівників поліції різної статі (М, m, балів)

Методика	Шкали агресії	Жінки		Чоловіки		t _{емп}	sig (p)
		М	m	М	m		
Ковальова – Ільїна	Пряма вербальна	6,78	2,18	5,79	2,21	2,10	0,04
	Непряма вербальна	6,28	2,00	4,54	2,31	3,84	0,001
	Непряма фізична	2,66	2,62	2,51	2,10	0,27	–
	Пряма фізична	3,59	2,83	5,93	2,17	-4,13	0,001
Почебут	Вербальна	5,38	2,17	4,34	1,90	2,32	0,02
	Фізична	2,72	1,97	4,32	1,77	-3,92	0,001
	Предметна	3,09	1,51	2,63	1,81	1,34	–
	Емоційна	2,88	1,85	2,60	1,75	0,70	–
	Самоагресія	4,38	1,54	4,01	1,90	1,01	–

Із таблиці 1 видно, що досліджувані чоловіки схильні демонструвати статистично значимо вищі показники фізичної агресії, що підтверджується даними обох використаних опитувальників. Так, за методикою Ковальова – Ільїна, у них більший, ніж у жінок, показник прямої фізичної агресії ($5,93 \pm 2,17 > 3,59 \pm 2,83$; $p \leq 0,001$), а за методикою Почебут – більший показник фізичної агресії ($4,32 \pm 1,77 > 2,72 \pm 1,97$; $p \leq 0,001$).

Загалом чоловіків-працівників поліції слід охарактеризувати, за результатами психодіагностичного вивчення, як малоагресивних, оскільки жоден показник не досягнув високого рівня сформованості. Чоловікам більш притаманні прямі форми агресії, насамперед фізичної. Найменшою мірою у цій групі виражено показники непрямої фізичної ($2,51 \pm 2,10$), предметної ($2,63 \pm 1,81$) та емоційної агресії ($2,60 \pm 1,75$).

Жінки, в свою чергу, статистично значимо більшою мірою, ніж чоловіки, схильні до проявів вербальної агресії, що також підтверджується

обома використаними методиками. За методикою Ковальова – Ільїна у них виявлено більші показники прямої ($6,78 \pm 2,18 > 5,79 \pm 2,21$; $p \leq 0,04$) та непрямої вербальної агресії ($6,28 \pm 2,00 > 4,54 \pm 2,31$; $p \leq 0,001$), а за методикою Почебут – більший показник вербальної агресії ($5,38 \pm 2,17 > 4,34 \pm 1,90$; $p \leq 0,02$).

Жінки-поліцейські, як і чоловіки, в цілому є малоагресивними. У них найбільш сформовано показники вербальної ($5,38 \pm 2,17$), зокрема прямої ($6,78 \pm 2,18$) й непрямої ($6,28 \pm 2,00$), агресії. Найменш характерним для них є використання фізичної агресії.

У таблиці 2 подано результати вивчення працівників поліції за проєктивним тестом руки Е. Вагнера.

Академік Є. П. Ільїн [7] визначає коридор норми агресії (-1; 1), тобто наведені в таблиці дані переконують, що за тестом руки працівники поліції, як чоловіки ($-0,06 \pm 2,36$), так і жінки ($-1,09 \pm 2,89$) є малоагресивними, причому жінки в цілому є менш агресивними, ніж чоловіки. Це підтверджує одержані вище результати.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика показників агресивності працівників поліції різної статі за тестом руки (М, m, балів)

Пояснення	Шкали	Жінки		Чоловіки		t_{emp}	sig (p)
		М	m	М	m		
Агресивні тенденції	Агресія (Agg)	3,81	1,89	3,54	1,53	0,70	-
	Вказівка (Dir)	2,84	1,37	2,99	1,52	-0,47	-
Неагресивні тенденції пристосування	Страх (F)	1,63	0,91	1,49	0,78	0,75	-
	Емоційність (Aff)	2,38	1,85	2,07	1,56	0,80	-
	Комунікація (Com)	3,94	2,87	2,43	2,07	2,67	0,01
	Залежність (Dep)	1,44	1,01	1,12	1,07	1,44	-
Не мають стосунку до агресії	Демонстративність (Ex)	1,91	1,38	1,87	1,53	0,13	-
	Потворність (Crip)	0,44	1,52	0,31	1,01	0,44	-
	Активна безособовість (Act)	4,41	3,63	3,63	2,04	1,13	-
	Пасивна безособовість (Pas)	1,44	0,91	1,50	1,32	-0,28	-
	Опис (Des)	0,28	1,09	0,37	1,30	-0,35	-
Сумарний показник агресивності		-1,09	2,89	-0,06	2,36	-1,97	0,05

У групі жінок виявлено статистично значимо більшу середню кількість відповідей по шкалі комунікації ($3,94 \pm 2,87 > 2,43 \pm 2,07$; $p \leq 0,01$), що свідчить про їх більшу налаштованість на спілкування. Інших відмінностей між групами чоловіків і жінок за цим тестом не виявлено.

У групі чоловіків найбільш вираженими є показники активної безособовості ($3,63 \pm 2,04$), агресії ($3,54 \pm 1,53$) та вказівки ($2,99 \pm 1,52$).

У групі жінок отримано схожі результати. Найбільш вираженими у них є показники активної безособовості ($4,41 \pm 3,63$), комунікації ($3,94 \pm 2,87$), агресії ($3,81 \pm 1,89$) та вказівки ($2,84 \pm 1,37$).

Висока частота відповідей за шкалою активної безособовості, за даними автора адаптованого варіанту методики [23], вказує на певну «товстошкірність», нечутливість до впливу соціуму, а поєднання показників агресії та

вказівки – на низьку чутливість до думки оточуючих, небажання побудови симетричних відносин, у підсумку – на агресивну орієнтацію у міжособистісній взаємодії.

Подальший перебіг дослідження був

спрямований на діагностування поведінкової агресивності досліджуваних працівників поліції під час виконання ними психотренінгової вправи «Стілець». Отримані результати подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика стратегій поведінки працівників поліції різної статі (у % від спостережень)

Стратегія	Рівень	Жінки	Чоловіки	$\Phi_{\text{емп}}$	p
Заперечення	низький	73,7	85,2	1,66	0,05
	середній	21,1	3,7	3,27	0,01
	високий	5,3	11,1	1,25	–
Заміщення	низький	47,4	70,4	2,73	0,01
	середній	31,6	11,1	2,91	0,01
	високий	19,3	18,5	0,37	–
Пошук допомоги	низький	42,1	61,7	2,43	0,01
	середній	29,8	23,5	1,22	–
	високий	26,3	14,8	1,66	0,05
Агресія	низький	21,1	13,6	0,94	–
	середній	15,8	22,2	0,95	–
	високий	63,2	63,0	0,02	–
Регрес	низький	21,1	48,1	3,36	0,01
	середній	36,8	33,3	0,42	–
	високий	42,1	18,5	3,22	0,01
Співробітництво	низький	73,7	77,8	0,55	–
	середній	19,3	11,1	1,58	–
	високий	7,0	11,1	1,26	–

Завдяки аналізу наведених у таблиці 3 даних з'ясовано, що заперечення – одна з найменш використовуваних працівниками поліції стратегій поведінки. Вони є головним чином цілеспрямованими, мотивованими на виконання завдання. Лише 26,4 % жінок і 14,8 % чоловіків тією чи іншою мірою намагаються уникнути досягнення мети. При цьому жінки дещо частіше за чоловіків використовують стратегію заперечення (21,1 % > 3,7 %; $p \leq 0,01$), здебільшого намагаючись затягувати вправу. У чоловіків заперечення – це поодинокі випадки, але головним чином – це прямі й однозначні відмови від спроби сісти на стілець навіть після тиску тренера (він може говорити, наприклад, «Вам неодмінно треба сісти на стілець, це наказ»).

В обговореннях, які відбуваються після виконання вправи, з'ясовується, що частіше за все заперечення використовують досвідчені чоловіки, які й у професійній діяльності здатні відмовитись виконувати безглузді або неправомірні накази. У молодих працівників заперечення практично не спостерігається. Здається, що відмова від виконання наказу – це погана риса для працівника поліції, але тут

доцільно згадати знамениті експерименти С. Мілгрема, де відсоток учасників, що відмовились бити піддослідних током, був майже таким само незначним.

Заміщення є однією з типових стратегій поведінки для жінок-поліцейських (використовують 50,9 % учасниць), на відміну від чоловіків (29,6 %). Жінки частіше за все намагаються сісти на коліна особі, яка сидить на стільці, а чоловіки схильні знайти «інший такий самий стілець». Це означає, що жінки більш прагнуть виконати конкретне завдання, але іншим шляхом, тоді як чоловіки більш схильні підмінити завдання, робити щось схоже, але не те саме, що їм потрібно.

Обговорення показує, що професійні ситуації, де поліцейські використовують стратегію заміщення, частіше зустрічаються у жорстко субординованих колективах патрульної поліції та дільничних офіцерів поліції, в умовах яких необхідно будь-що виконувати вказівки керівника. При цьому сам факт виконання завдання часто виявляється більш цінним для працівника, ніж якість отриманого результату (наприклад, боротьба з незаконною торгівлею на вулицях чи відпрацювання розпиття спиртних

напоїв у публічних місцях). Заміщення рідше спостерігається у працівників, в колективах яких менш субординовано систему відносин, частіше – у слідчих і працівників оперативних підрозділів поліції. Не виконати завдання там часто виявляється кращим, ніж виконати його погано, тобто цінується саме якість отриманих результатів праці.

Стратегія пошуку допомоги використовується переважно більшістю жінок (57,9 %) та значною частиною чоловіків (38,3 %). Проявляється ця стратегія у закликах до аудиторії про допомогу («Що тепер?», «І що мені робити?»), часто поєднуючись із регресивними проявами (напружений сміх, недоречний гумор тощо). Жінки зазвичай починають шукати допомогу вже після зіткнення із зайнятим стільцем, а чоловіки – одразу, ввійшовши до аудиторії. Зауважимо, що використання цієї стратегії у разі встановлення контакту з аудиторією полегшує подальшу агресію учасників. Спостерігається класичний феномен розмиття відповідальності, коли учасник спочатку питає: «То що, мені скидати його зі стільця?», а потім починає це робити, виправдовуючись тим, що йому ніхто не забороняв так робити. Іноді в учасників, особливо слідчих, спостерігаються спроби пересвідчитись у правильності кожного кроку чи дії. Крім того, це характерно для молодих працівників.

Подальше обговорення вправи дає змогу переконатись, що пошук допомоги як стратегію професійної діяльності схильні використовувати працівники поліції, посадові обов'язки яких є жорстко процесуально унормованими або регламентованими керівництвом (слідчі та дільничні працівники поліції). Здається, що така стратегія поведінки зворотно корелює з ініціативністю та самостійністю, дозволяє працівникам не приймати самостійні рішення, а перекладати відповідальність за власні дії на тих, із ким радились.

Отримані вище результати тестометричної агресивності досліджуваних дозволили зробити два проміжних узагальнення:

1) тестометричні показники агресивності досліджуваних працівників поліції виражено в цілому на низькому рівні;

2) чоловіки головним чином схильні до більших проявів фізичної агресії, а жінки – до вербальної.

Із поданого у таблиці 3 видно, що результати поведінкової діагностики виявляються дещо відмінними, а в чомусь суперечать даним тестування. Так, у процесі виконання вправи і чоловіки, і жінки були високоаг्रेसи-

вними (більше 60 %), що суперечить результатам вивчення тестометричної агресивності. При цьому агресія досліджуваних була переважно фізичною та імпульсивною незалежно від статі. Вони реагували на учасника, що сидів на «їхньому» стільці, як на неочікувану перешкоду, яку усували, навіть не замислюючись про доцільність і прийнятність своєї поведінки, вважаючи її єдиною можливою. Цікава закономірність полягає в тому, що жінки здебільшого докладають зусилля для маніпуляцій з тілом іншого учасника (тягають за руки, штовхають, давлять шию та ін.), а чоловіки – маніпулюють зі стільцем, намагаючись висмикнути чи відібрати його.

Після виконання вправи з'ясувалось, що така агресія для учасників є суб'єктивно реактивною та захисною («Він не мав права сидіти на мій стілець», «Я забирав своє», «Він перешкоджав мені виконати завдання» тощо).

Як і у випадку із стратегією заміщення, можна зробити висновок про те, що чоловіки більше поважають суверенність особистісного простору, особистісні кордони іншої людини, ніж жінки. Можливо, це зумовлено досвідом агресії, адже чоловіки краще усвідомлюють, після яких дій може настати зустрічна агресія з боку іншого учасника.

Тут доцільно зауважити, що більш агресивно поведуться працівники, які не мали досвіду силового протистояння з громадянами (жінки, молоді працівники, слідчі). Ті ж, хто часто стикається з агресією у професійній діяльності (патрульні й оперативні працівники), або взагалі не використовують цю стратегію, або ж роблять це дуже дозовано та швидко.

Агресивні учасники, як правило, швидко усвідомлюють свою неправоту, намагаються просити вибачення у того, хто сидів на стільці. Особливо цей ефект підсилюється, якщо сідати на стілець у наступному «раунді» вправи буде той самий учасник, який поведився агресивно.

Під регресом малась на увазі поведінка, якій притаманні дитячі, інфантильні прояви, що явно не відповідали умовам вправи й не були адаптивними щодо виконання завдання. Із таблиці видно, що регрес тією чи іншою мірою притаманний половині чоловіків (48,1 %) та переважній більшості жінок (78,9 %). У чоловіків це головним чином міміка (вимушена посмішка) й екстралінгвістичні вкраплення (короткий сміх, вигуки), а у жінок – міміка, жести та пози. Саме у жінок у ситуаціях неочікуваного зіткнення з перешкодою можна було спостерігати широкий спектр регресивних

проявів (притискування рук до обличчя, плач, схлипування, м'ястикопоподібні руки тулубом, закусання губ, їх згортання у «трубочку», облизування, гризіння нігтів та ін.).

На нашу думку, ступінь регресу під час виконання цієї вправи – це свідчення загального рівня стресостійкості особистості, її психологічної готовності до дій у ситуаціях невідомості. Агресія й регрес мають певну зворотну взаємозалежність. Із тих працівників (без урахування статі), хто впевнено використовував агресивну стратегію поведінки, тільки 20,7 % також показували регресивні тенденції. Тобто працівники схильні або впевнено, «подорослому», забирати стілець (агресія), або «по-дитячому» невпевнено шукати інші шляхи.

Остання стратегія – співробітництва – спостерігалась у найменшій кількості учасників незалежно від статі. Після закінчення вправи майже всі працівники говорили про те, що «треба було розмовляти з тим, хто сидів на стільці, але я про це чомусь не подумав». Це стосувалось представників абсолютно всіх вікових і професійних груп: поліцейські майже не використовували комунікацію як спосіб досягнення мети вправи. Лише близько 25 % працівників намагались установити вербальний контакт із тим, хто сидів на стільці, і тільки близько 10 % повторювали ці спроби хоча б двічі. Зазначене свідчить, на нашу думку, про

вкрай низький рівень психологічної підготовленості працівників поліції до професійної діяльності.

Наступним кроком дослідження стало з'ясування зв'язків тестометричної та поведінкової агресивності працівників поліції. Слід указати, що ми не були оптимістично налаштовані у цьому завданні. Ще з часів Г. Олпорта відомо, що кореляція особистісної риси з реальною поведінкою майже завжди перебуває на рівні 0,2–0,3, тобто не досягає статистичної значущості [24]. Інакше кажучи, вимірюваний за допомогою тестів та опитувальників показник особистісної риси явно недостатньо пояснює й прогнозує реальну поведінку людини, адже вона – багатофакторне явище.

Ураховуючи, що показник поведінкової агресії є порядковим, а не інтервальним, застосування методів кореляційної статистики було недоцільним. Тому для перевірки зв'язків між показниками агресії вибірка досліджуваних була розподілена на три групи:

- а) високоагресивні (отримали 2 бали за шкалою поведінкової агресії);
- б) помірковано агресивні (отримали 1 бал);
- в) неагресивні (отримали 0 балів).

У таблиці 4 подано результати порівняльного аналізу середніх показників тестометричної агресивності у групах, виділених за рівнями поведінкової агресії.

Таблиця 4

Порівняльна характеристика показників тестометричної агресивності у працівників поліції з різними рівнями прояву поведінкової агресії (М, м, балів)

Методика	Шкали	Неагресивні		Помірковано агресивні		Високо агресивні		t _{1-2, p}	t _{2-3, p}	t _{1-3, p}
		М	м	М	м	М	м			
Ковальова – Ільїна	Пряма вербальна	5,25	1,83	6,78	1,56	6,45	2,23	-1,94*	0,50	-1,96*
	Непряма вербальна	5,25	1,83	6,33	1,58	5,28	2,39	-1,30	1,54	-0,03
	Непряма фізична	3,50	2,78	3,11	2,03	2,76	2,26	0,33	0,44	0,69
	Пряма фізична	4,88	3,18	4,00	1,94	4,66	2,64	0,68	-0,81	0,18
Почебут	Вербальна	3,75	2,12	4,22	1,39	4,86	2,08	-0,54	-1,06	-2,02*
	Фізична	3,25	2,38	2,78	1,20	3,69	1,97	0,51	-1,98*	-0,48
	Предметна	2,00	1,51	3,44	2,01	2,93	1,73	-1,99*	0,69	-2,04*
	Емоційна	2,50	2,56	2,89	1,36	2,41	1,88	-0,38	0,83	0,09
	Самоагресія	3,75	1,67	4,56	1,81	3,66	1,52	-0,95	1,35	0,15
Вагнера	Агресія	4,13	1,25	3,67	1,58	3,83	2,00	0,67	-0,25	0,52
	Вказівка	3,38	0,92	3,22	1,72	3,03	1,84	0,23	0,28	0,72

Примітка: відмінності між групами є статистично значущими: * при $p \leq 0,05$; ** при $p \leq 0,001$.

Із наведених у таблиці 4 даних видно, що жоден показник агресивності працівників полі-

ції не зростає лінійно в разі порівняння між групами, виділеними за рівнем поведінкової агресії.

Аналізуючи таблицю більш ретельно, можна побачити, що деякі показники виявляються найвищими (найнижчими) у групі із поміркованим рівнем поведінкової агресії. Це може вказувати на той факт, що реальна поведінкова агресивність – полідетерміноване, мультифакторне явище. Це означає також, що лінійних зв'язків між тестометричною й поведінковою агресивністю у нашому дослідженні не виявлено.

Для отримання дещо спрощеного уявлення можна використати метод полярних груп, зосередившись на показниках працівників поліції з високим і низьким рівнем поведінкової агресивності.

У зазначених групах статистично значимо відрізняються три, а, по суті, два показники: прямої вербальної агресії ($5,25 \pm 1,83 < 6,45 \pm 2,23$; $p \leq 0,05$), вербальної агресії ($3,72 \pm 2,12 < 4,86 \pm 2,08$; $p \leq 0,05$) та предметної агресії ($2,00 \pm 1,51 < 2,93 \pm 1,73$; $p \leq 0,05$), сформовані більшою мірою у групі з високим рівнем поведінкової агресії.

Таким чином, виявлено три показники тестометричної агресивності працівників поліції, які відрізняються між полярними групами за поведінковою агресивністю. Указані показники, а саме вербальна та предметна агресія, якраз і слугують емпірично верифікованими тестометричними індикаторами поведінкової агресивності й можуть бути використані для її оцінювання в процесі професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в поліцію та в психологічному супроводженні службової діяльності працівників поліції.

Що ж стосується цінності інших показників агресивності, оцінка їх валідності для вимірювання реальної агресивності працівників поліції виявляється сумнівною.

Звісно, опитувальники й тести не можна «розривати» на окремі шкали, використовуючи їх окремо, тим більше, що існує й певна інтеркореляція між шкалами. Для її перевірки був проведений кореляційний аналіз за допомогою r -коефіцієнта кореляції Пірсона (таблиця 5).

Таблиця 5

Характеристика взаємозв'язків тестометричних показників агресивності працівників поліції (г)

Методика	Шкали	Пряма вербальна	Вербальна	Предметна
Ковальова – Ільїна	Непряма вербальна	0,360**	0,340**	0,241*
	Непряма фізична	0,298**	0,227*	0,514**
	Пряма фізична	0,287**	0,280**	0,225*
Почебут	Фізична	0,315**	0,343**	0,277**
	Емоційна	0,469**	0,397**	0,291**
	Самоагресія	–	0,203*	0,260**
Вагнера	Агресія	–	–	–
	Вказівка	–	–	–

Примітка: кореляційні зв'язки є статистично значущими: * при $p \leq 0,05$; ** при $p \leq 0,01$.

Аналізуючи наведені у таблиці дані, можна дійти висновку про наявність численних тісних взаємозв'язків між показниками агресивності, які вимірюються за допомогою стандартизованих опитувальників. Це вказує на те, що використані два опитувальники дійсно дають хороше уявлення про реальний рівень поведінкової агресивності працівників поліції за умов наявності в них високого рівня вербальної та предметної агресії, виявленого цими методиками.

Що стосується тесту руки Е. Вагнера, його цінність для психологічної діагностики агресивності працівників поліції не підтверджується.

Висновки

Дослідження особливостей та взаємозв'язків тестометричної та поведінкової агресивності працівників Національної поліції України дозволило зробити низку теоретичних узагальнень та емпіричних висновків щодо проблеми застосування психологічного тренінгу як інструменту її психологічної діагностики.

1. Аналіз наукових джерел із проблематики агресивності дозволив констатувати її відмінну теоретичну узагальненість, єдність думок дослідників щодо типів, видів і форм агресії, її сутності та детермінант. Можна стверджувати, що на сьогодні психологічна теорія агресії є завершеною і не дискутується.

Але у напрямку психологічної діагностики агресії залишається чимало «білих плям», що викликано комплексністю феномену агресії.

2. На підставі аналізу результатів опитувальників діагностики агресивності з'ясовано, що працівники поліції в цілому характеризуються низьким рівнем особистісної та поведінкової агресивності. У чоловіків – працівників поліції виявлено статистично значимо вищий рівень фізичної агресії, ніж у жінок. Жінки, у свою чергу, більшою мірою, ніж чоловіки, схильні до проявів вербальної агресії.

Аналіз проективної методики діагностики агресивності підтверджує результати опитувальників щодо загалом низького рівня агресивності працівників поліції. Визначено, що останнім незалежно від статі притаманні нечутливість до впливу соціуму, низька чутливість до думки оточуючих і небажання побудови симетричних відносин, що у підсумку вказує на агресивну орієнтацію в міжособистісній взаємодії.

3. Поведінкова діагностика досліджуваних працівників поліції відбувалась за результатами проведення з ними психотренінгової вправи «Стілець» у процесі спостереження за проявами поведінкових стратегій заперечення, заміщення, пошуку допомоги, агресії, регресу та співробітництва. Оцінювання вираженості поведінки за зазначеними стратегіями здійснювалось за трьома рівнями: низьким, середнім і високим. З'ясовано, що найбільш типовими для працівників поліції є використання агресивної та регресивної стратегій поведінки й пошуку допомоги.

У результаті психотренінгової вправи та її обговорення з досліджуваними вивчено особливості використання ними зазначених стратегій поведінки. Так, заперечення – одна з найменш використовуваних працівниками поліції стратегій поведінки. Частіше за все заперечення використовують досвідчені чоловіки, які й у професійній діяльності здатні відмовитись виконувати безглузді або неправомірні накази. Натомість у молодих працівників заперечення практично не спостерігається.

Визначено, що заміщення є однією з типових стратегій поведінки для жінок-поліцейських і дещо менше – для чоловіків. Професійні ситуації, де поліцейські використовують цю стратегію, частіше зустрічаються у жорстко субординованих колективах патрульної поліції та дільничних офіцерів поліції, в умовах яких необхідно будь-що виконувати вказівки керівника. Заміщення рідше спостерігається у працівників, у колективах яких менш форма-

лізовано відносини, частіше – у слідчих і працівників оперативних підрозділів поліції.

Виявлено, що стратегія пошуку допомоги використовується переважно більшістю жінок і значною частиною чоловіків. Пошук допомоги у професійній діяльності схильні використовувати працівники поліції, посадові обов'язки яких є жорстко процесуально унормованими або регламентованими керівництвом (слідчі та дільничні працівники поліції). Ця стратегія дозволяє їм не приймати самостійні рішення, а відповідальність за власні дії перекладати на оточуючих.

З'ясовано, що регрес тією чи іншою мірою притаманний половині чоловіків і переважній більшості жінок. У чоловіків це головним чином міміка (вимушена посмішка) й екстралінгвістичні вкраплення (короткий сміх, вигуки), а у жінок – міміка, жести та пози. Визначено, що агресія й регрес мають певну зворотну взаємозалежність.

Поведінкова діагностика показала, що чоловіки та жінки були високоагресивними, що суперечить результатам вивчення тестометричної агресивності. При цьому агресія досліджуваних була переважно фізичною та імпульсивною незалежно від статі. З'ясовано, що чоловіки більше поважають суверенність особистісного простору й особистісні кордони іншої людини, ніж жінки. Можливо, це зумовлено досвідом агресії, адже чоловіки краще усвідомлюють, після яких дій може настати зустрічна агресія з боку іншого учасника. Більш агресивно поведуться працівники, які не мали досвіду силового протистояння з громадянами. Ті ж, хто часто стикаються з агресією у професійній діяльності, дуже дозвано використовують цю стратегію.

Показано, що стратегія співробітництва спостерігалась у найменшій кількості учасників незалежно від статі. Поліцейські майже не використовували комунікацію як спосіб досягнення мети вправ. Зазначене свідчить, на нашу думку, про вкрай низький рівень психологічної підготовленості працівників поліції до професійної діяльності.

4. Виявлено, що жоден тестометричний показник агресивності працівників поліції не зростає лінійно в разі порівняння між групами, виділеними за рівнем поведінкової агресії. Це вказує на той факт, що реальна, поведінкова агресивність – полідетерміноване, мультифакторне явище.

Визначено два показники тестометричної агресивності працівників поліції, які відрізняються у полярних за поведінковою

агресивністю груп. Вербальна та предметна агресія, таким чином, слугують емпірично верифікованими тестометричними індикаторами поведінкової агресивності й можуть бути використані для її оцінювання в процесі професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в поліцію та в психологічному

супроводженні службової діяльності працівників поліції.

Як загальний висновок пропонується визнати прийнятність і доцільність використання психологічного тренінгу як засобу діагностики агресивності працівників Національної поліції України.

Список бібліографічних посилань

1. Войтович О. Тортури нової поліції: чому й надалі катують українців? // Deutsche Welle : сайт. 19.01.2018. URL: <https://p.dw.com/p/2yugV> (дата звернення: 20.08.2018).
2. Бездіяльність поліції в Миколаєві Аваков пояснив складнощами процесу реформування МВС / джерело: ТСН // 112.ua : сайт. 05.09.2016. URL: <https://ua.112.ua/polityka/bezdiialnist-politsii-v-mykolaievi-avakov-poisnyv-skladnoshchamy-protseesu-reformuvannia-mvs-336237.html> (дата звернення: 20.08.2018).
3. Методичні рекомендації «Використання методик психологічної експрес-діагностики індивідуально-психологічних якостей особистості у роботі з персоналом» : лист ДКЗ МВС України від 08.07.2008 № 6/2/1-3548. Київ : МВС України, 2008. 40 с.
4. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль. М. : Академия, 2001. 512 с.
5. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб. : Питер, 1997. 336 с.
6. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. М. : Академия, 1999. 512 с.
7. Ильин Е. П. Психология агрессивного поведения. СПб. : Питер, 2014. 368 с.
8. Кернберг О. Ф. Агрессия при расстройствах личности и перверсиях. М. : Класс, 1998. 368 с.
9. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло»). М. : Прогресс, 1994. 269 с.
10. Реан А. А. Агрессия и агрессивность личности. *Психологический журнал*. 1996. № 5. С. 3–18.
11. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. М. : Республика, 1994. 447 с.
12. Фурманов И. А. Детская агрессивность. М. : Сфера, 1996. 192 с.
13. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология. Харьков : Титул, 2006. 680 с.
14. Балабанова Л. М. Судебная патопсихология (вопросы определения нормы и отклонений) : моногр. Донецк : Сталкер. 432 с.
15. Віденєєв І. О., Балабанова Л. М. Особливості прояву агресивної поведінки у деліквентних підлітків та школярів. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2001. Вип. 1. 6 с. URL: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol1/2.pdf> (дата звернення: 20.08.2018).
16. Попова Г. В., Мілорадова Н. Е. Особливості саморегуляції психічних станів працівників органів внутрішніх справ. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 7. С. 379–388.
17. Казміренко Л. І., Тужеляк Н. М. Проблема агресії як соціальний феномен в юридико-психологічному дискурсі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. № 4. С. 444–453.
18. Саппа Н. Н. Вербальная агрессия как объект психолого-правового анализа. *Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири*. 2016. № 4. С. 92–103. URL: <http://bulletinpp.esrae.ru/217-1101> (дата звернення: 20.08.2018).
19. Миронець С. М., Тімченко О. В. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : Август Трейд, 2008. 249 с.
20. Цільмак О. М. Психологічні детермінанти проявів агресії у працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Київ, 2004. 312 с.
21. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання : навч. посіб. / С. І. Яковенко, Н. Ю. Максимова, Л. І. Мороз та ін. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. 260 с.
22. Цільмак О. М. Феномен «ефекту зброї» при дослідженні проявів агресії у працівників органів внутрішніх справ. *Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ*. 2014. № 2. С. 51–69. URL: <http://fund-issled-intern.esrae.ru/2-24> (дата звернення: 20.08.2018).
23. Елисеєв О. П. Практикум по психологии личности. 2-е изд. СПб. : Питер, 2003. С. 310–327.
24. Шмелев А. Г. Психодиагностика личностных черт. СПб. : Речь, 2002. 480 с.

Надійшла до редколегії 01.09.2018

ЛАРИОНОВ С. А., МАКАРЕНКО П. В., ДОЦЕНКО В. В. ПОВЕДЕНЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ СОТРУДНИКОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ СРЕДСТВАМИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ТРЕНИНГА

Приведены результаты эмпирического исследования агрессивного поведения сотрудников Национальной полиции. Выявлены показатели тестометрической агрессивности

сотрудников полиции разного пола, проведен их сравнительный анализ. Осуществлена стандартизация психотренингового упражнения «Стул» по шкалам, которые отражают стратегии отрицания, замещения, поиска помощи, агрессии, регресса и сотрудничества. Определены критерии проявления и выраженности указанных стратегий в поведении участников тренинга. На этой основе определены показатели поведенческой агрессивности сотрудников полиции разного пола, проведен их сравнительный анализ. Проведено сопоставление показателей тестометрической и поведенческой агрессивности сотрудников полиции, на основе чего сделаны выводы о принципиальной возможности использования психологического тренинга как способа психологической диагностики агрессивного поведения полицейских.

Ключевые слова: *агрессия, агрессивное поведение, поведенческая диагностика, сотрудники полиции, психологический тренинг.*

LARIONOV S. O., MAKARENKO P. V., DOTSENKO V. V. BEHAVIORAL DIAGNOSTICS OF AGGRESSIVE BEHAVIOR OF THE OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE BY MEANS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING

The results of the empirical research of aggressive behavior of the officers of the National Police have been presented. The objective of the research was to substantiate the psychological training as a method of psychological diagnosis of behavioral aggressiveness of police officers. In total, empirical studies covered 138 police officers aged 24-35 from different regions of Ukraine, where there were 57 women and 81 men who passed advanced training courses at Kharkiv National University of Internal Affairs.

To determine the testometric aggressiveness of the subjects, the authors have used two standardized questionnaires for the diagnosis of aggressiveness (P. Kovalov - Ye. Ilna and L. Pocheubut) and the projective method "Test of a hand" by E. Wagner. The authors have distinguished the indicators of testometric aggression of the officers of the National Police of different gender; have conducted their comparative analysis. It has been found out that police officers in general are characterized by a low level of personal and behavioral aggression. It has been found out that male police officers have a significantly higher level of physical aggression than females. Women, in turn, are more vulnerable to manifestations of verbal aggression than men. Analysis of the projective methodology for the diagnosis of aggression confirms the results of the questionnaires about the general low level of aggressiveness of police officers. It has been determined that police officers, regardless of gender, have intrinsic insensitivity to the influence of society, low sensitivity to the opinion of others, the reluctance to build symmetrical relations, which in the end points to an aggressive orientation within interpersonal interaction.

The standardization of psychological training exercise "Chair" has been carried out in accordance with the scales reflecting strategies of denial, replacement, assistance seeking, aggression, regression and cooperation. The authors have carried out the assessment of the expressiveness of behavior according to the mentioned strategies at three levels: low, medium and high. It has been clarified that the use of aggressive and regressive behavior strategies and assistance seeking are the most typical for police officers.

Comparison of the indicators of testometric and behavioral aggressiveness of the officers of the National Police has been conducted. It has been found out that none of the testometric indicators of aggression of police officers increases linearly in the case of comparison between the groups selected by the level of behavioral aggression. It points to the fact that the real behavioral aggressiveness is a polyderterministic, multifactorial phenomenon. The authors have determined two indicators of testometric aggressiveness of police officers, which differ in polar according to behavioral aggressiveness of groups – they are verbal and substantive aggression. Thus, these types of aggression serve as empirically verified testometric indicators of behavioral aggressiveness and can be used for its evaluation in the process of professional and psychological selection of candidates for service in police and in the psychological support of police officers.

On the basis of the conducted research, the authors have concluded about the fundamental possibility of using psychological training as a mean of psychological diagnosis of aggressive behavior of police officers.

Keywords: *aggression, aggressive behavior, behavioral diagnostics, police officers, psychological training.*

ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ ОСТАПОВИЧ,

кандидат юридичних наук,

Державний науково-дослідний інститут МВС України (м. Київ),

лабораторія психологічного забезпечення;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9186-0801>,

e-mail: vp1967@ukr.net

**ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ПРОФІЛЮ ПРОФЕСІЇ
ОПЕРУПОВНОВАЖЕНОГО КАРНОГО РОЗШУКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
УКРАЇНИ**

Досліджено правові та психологічні аспекти розробки методичного інструментарію проведення професіографічних досліджень у Національній поліції України. Розглянуто теоретичні основи створення профілю професії оперуповноваженого карного розшуку, розкрито можливості використання деяких методів і засобів професіографічного дослідження для розробки сучасних профілів професій системи Національної поліції України. Показано, що профіль професії як сукупність параметрів, які характеризують успішного фахівця, професіонала в певній галузі професійної діяльності, є важливою складовою професіограми. Головною складовою профілю є характеристика психологічних особливостей професійної діяльності. На підставі проведеного експериментального дослідження викладені професійні вимоги до мотиваційної сфери фахівця, його здібностей, темпераментних і характерологічних властивостей.

Ключові слова: *Національна поліція України, профіль професії, оперуповноважений карного розшуку, професіограма, психограма, психологічний відбір.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Національна поліція України перебуває на шляху подальшого вдосконалення діяльності й реформування. Особливого значення набуває розробка психолого-правового інструментарію побудови профілів основних поліцейських професій, зокрема оперуповноваженого карного розшуку, що уможливить раціоналізацію добору персоналу кримінальної поліції й дозволить підвищити ефективність професійної підготовки працівників оперативних підрозділів Національної поліції України. Зараз профілі професій працівників підрозділів Національної поліції лише розробляються, тому проблематика статті є актуальною.

Стан дослідження проблеми

В юридичній психології традиційно вживається термін «профіль особистості», або «особистісний профіль», під яким розуміють комплекс характеристик, які якісно й кількісно описують особистість у термінах психологічної діагностики [1, с. 10; 2, с. 17]. Особистісний профіль є ґрунтовною психологічною характеристикою людини, його використовують в юридичній психології, кримінології та судовій експертизі для прогнозування поведінки людини. Також уживається термін «про-

філь професії», який означає сукупність параметрів (факторів, професійно важливих якостей), які можуть бути виміряні й у певному діапазоні характеризують успішного фахівця, професіонала в певній галузі професійної діяльності. Профілі професій потрібні психологам і працівникам кадрових апаратів для якісного професійного відбору кандидатів на посади, а також для подальшого переміщення фахівців у міру професійного зростання й перепідготовки [3, с. 18]. Розробка профілю професій є складовою більш широкого завдання – професіографічного вивчення видів діяльності в поліції. Метою останнього є визначення вимог, які висуваються до індивідуальних психологічних, психофізіологічних та особистісних особливостей працівників, визначення сукупності професійно важливих якостей, необхідних для оволодіння професією, створення на їх підґрунті еталонної моделі професіонала-поліцейського [1, с. 6].

Дослідженнями психології праці в екстремальних умовах у нашій країні й за кордоном займалося чимало науковців: О. М. Бандурка, В. І. Барко, С. П. Бочарова, О. В. Землянська, Ю. Б. Ірхін, М. С. Корольчук, Т. М. Малкова, О. В. Шаповалов, С. І. Яковенко, В. Є. Петров, А. Сошников, Е. МакКормік, Дж. Фланаган та

ін. [1–10]. Завдяки їх дослідженням розроблено професіограми масових міліцейських професій [1]. Проте профілі та професіограми професій поліцейських, серед іншого оперуповноваженого карного розшуку, наразі не розроблено.

Мета дослідження

Мета статті полягає у розкритті теоретичних і прикладних психолого-правових засад розробки профілю професії оперуповноваженого карного розшуку Національної поліції України як складової його професіограми.

Наукова новизна дослідження

Уперше на основі експериментального дослідження буде розроблено профіль професії оперуповноваженого карного розшуку.

Виклад основного матеріалу

За Національним класифікатором України «Класифікатор професій» ДК 003:2010 (затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327) посаду *оперуповноваженого* віднесено до розділу 3 «Фахівці», код підкласу – 3451 (інспектори правоохоронних органів та фахівці з дізнання), а посаду *старшого оперуповноваженого* віднесено до розділу 2 «Професіонали», код підкласу – 2423 (професіонали в галузі правоохоронної діяльності¹).

Під час розробки профілю професії постає теоретичне питання визначення змісту й кількості параметрів, що характеризують професію, точніше, успішного професіонала. Методологічним орієнтиром тут є позиція, згідно з якою необхідно визначити, чого людина хоче, що вона може й чим вона є насправді [4, с. 39]. Мотивація професійної діяльності, інтерес – це чинники суб'єктивної готовності до діяльності, вони є дуже важливими, оскільки є індикаторами того, наскільки індивід бажає оволодіти професією, схильний до певної діяльності.

Здібності (індивідуально-психологічні особливості, від яких залежить успіх діяльності) – це чинник об'єктивної готовності до професійної діяльності. Вони є важливим показником професійної придатності, тому що показують, наскільки особа здатна оволодіти професійними функціями, типовими для обраної діяльності, й успішно виконувати службові завдання.

Характер, або стійкі індивідуально-психологічні особливості, які визначають типові

способи поведінки в чотирьох основних ставленнях (до себе, до інших, до справи і до речей), являє собою систему генералізованих, узагальнених спонукань особистості. Він також є показником об'єктивної готовності до діяльності та свідчить про те, чи сприяють особистісні якості людини успішності професійної роботи.

Профіль професії оперуповноваженого починається із *загальної характеристики* цієї діяльності. Оперативно-розшукова діяльність (ОРД) є основою службової діяльності підрозділів кримінальної поліції; відповідно, функціональні обов'язки оперуповноваженого карного розшуку полягають у реалізації ОРД, яка здійснюється гласно й негласно шляхом проведення оперативно-розшукових заходів з метою захисту життя, здоров'я прав і свобод особи, власності й безпеки суспільства та держави від злочинних посягань. Оперуповноважений керується у своїй роботі Конституцією України, Кримінальним і Кримінальним процесуальним кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінально-виконавчим кодексом України, законами України «Про Національну поліцію» та «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідною Інструкцією про організацію оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України, затвердженою наказом МВС, Положенням про Департамент карного розшуку Національної поліції України, затвердженим наказом Національної поліції від 14.11.2015 № 90, іншими актами законодавства та посадовими інструкціями.

Профіль також містить *узагальнення змісту й характеру* діяльності оперуповноважених карного розшуку. На підставі дослідження можна визначити її *основні характеристики*. До них належать такі: активна протидія злочинного світу та «наркологічної» інфраструктури; негласність значної частини оперативно-розшукових заходів; здебільшого примусовий характер більшості видів спілкування в ОРД; необхідність конспірації поведінки, її стилів, соціальних ролей та психоемоційних станів суб'єктів ОРД; спрямованість на забезпечення законності й дотримання прав людини; необхідність швидко приймати рішення й висока відповідальність за них; владні повноваження; емоційна насиченість і напруженість, великі психофізичні навантаження; наявність організаційних та екстремальних чинників; особливий характер об'єктів професійної діяльності; невизначеність ситуацій

¹ Редакція від 30.11.2017.

службової діяльності; важливість лідерства й командної роботи тощо.

Оперативно-розшукову професійну діяльність супроводжує низка *негативних чинників*. Так, оперуповноважений карного розшуку в процесі службової діяльності зазнає значних фізичних і психічних навантажень, обумовлених дефіцитом часу або інформації для прийняття рішень і складністю проблемних ситуацій; зазнає фізіологічного дискомфорту; не має чітко регламентованого режиму праці й відпочинку; тривалість його робочого часу може значно перевищувати встановлені нормативи, нерідко поліцейські працюють без вихідних днів, непоодинокими є випадки нічної роботи; оперуповноважений діє у високому й дуже високому темпі; долає численні перешкоди; часто потрапляє в стресові та конфліктні ситуації; діє з ризиком для життя і здоров'я, високою ймовірністю отримання травм та ушкоджень.

У позаслужбовий час життєдіяльність поліцейського ускладнюється *додатковими негативними чинниками*, такими як брак вільного часу, недостатність повноцінного відпочинку, неможливість мати додатковий заробіток, складність установа з людьми довірливих, товариських стосунків тощо.

Для діяльності оперуповноваженого є характерними такі *професійні ризики*: загибелі, отримання травми або поранення під час виконання службового обов'язку; психологічного стресу, проблем зі здоров'ям (застуда, тепловий удар, зневоднення, ревматизм тощо); контакту з представниками груп ризику (носіями інфекційних захворювань, СНІДу, хворими на педикульоз тощо); захворювання через укуси хворої тварини, зараження інфекційними хворобами, які переносяться тваринами, під час огляду, обшуку або спостереження за покинутими будинками та приміщеннями; захворювання опорно-рухового апарату внаслідок тривалого перебування в транспортних засобах і тривалих піших дій.

Головною складовою профілю є *характеристика психологічних особливостей професійної діяльності*. Дослідження показало, що професія оперуповноваженого висуває підвищені вимоги до *сенсорно-перцептивної* сфери поліцейського. Він повинен мати високу чутливість зорового (добрий зір та окомір), слухового (добрий слух і здатність локалізувати звуки у просторі), дотикового й нюхового аналізаторів і розвинений вестибулярний апарат, має добре орієнтуватись у просторі та часі.

Також оперуповноваженому важливо мати добре сформовані *пізнавальні процеси*, зокрема увагу з високою стійкістю, концентрацією, переключенням, розподілом та обсягом. Фахівець повинен бути дуже спостережливим, мати хорошу оперативну й довготривалу пам'ять, високі показники зорової, слухової, рухової, словесно-логічної й образної пам'яті, добру пам'ять на зовнішність і поведінку людини; спроможність відтворювати інформацію в необхідний момент, легко запам'ятовувати словесно-логічний матеріал, мати добру пам'ять на колір, форму, величину, рух та розташування об'єктів.

Аналіз усередненого профілю особистості оперуповноваженого карного розшуку дозволяє охарактеризувати цих працівників як людей із стеничним типом реагування, високою активністю й високим рівнем домагань, яскравими емоційними реакціями, які водночас є достатньо контрольованими. Фахівцям притаманні лідируючий стиль поведінки, здатність до ризику із вираженою стійкістю до стресу. Інтегративна усереднена оцінка особистісного профілю дозволяє віднести тип профілю до лінійного, розташованого в межах від 4 до 7 балів. Провідними піками в профілі є шкали 1, 2 і 8, що дозволяє описувати особистість у характеристиках переважання збудливих рис і сили нервових процесів.

Помірне підвищення цих шкал у профілі свідчить про виражену тенденцію до самореалізації та протидії впливу середовища. Особистості оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції) властиві такі стійкі характерологічні особливості, як екстраверсія, спонтанність, помірна імпульсивність. У міжособистісних відносинах вони характеризуються як відповідальні, владні, лідируючі та незалежні особи, їм притаманні відкритість і комунікабельність. Проте профіль працівника кримінальної поліції має в своїй конфігурації незначні підвищення за шкалами 4 і 6, що свідчить про здатність контролювати прояви імпульсивності.

Аналіз результатів досліджень дозволяє зробити висновок про те, що для оперуповноважених є характерними такі *варіації тунів* профілів:

а) відмічається підвищення за шкалами 1 і 2. Для таких осіб є характерною деяка імпульсивність, стійка тенденція до ризику й пошуку небезпеки, вони сміливі, мужні й агресивні. У взаємовідносинах вони дратівливі, холеричні, мають недостатню соціальну конформність, у них знижено самоконтроль;

б) як провідні зафіксовано шкали 2 і 8. У характері таких осіб на першому плані переважають тенденція до лідерства, активність, наполегливість і раціональність. Вони є послідовними та цілеспрямованими;

в) особистісний профіль характеризується провідними шкалами 2, 4 і 6. Таким поліцейським притаманна врівноваженість стеничних та егоцентричних характеристик, вони проявляють високий рівень домагань і мотивації, соціабельність;

г) у профілі провідними є шкали 2 і 4. Для характеру таких осіб властиві завищена самооцінка, ігнорування труднощів, значна, але неорганізована активність, егоїстичність, ентузіазм, здатність до тривалих зусиль і зростання ефективності діяльності в присутності інших.

Усереднення даних за методом ІТО дозволило визначити особистісні властивості цієї професійної групи. Так, для 70 % профілів характерною ознакою є наявність провідної 1 шкали (в різних комбінаціях з іншими шкалами), у 16 % обстежених провідними є інші шкали, переважно 2, 4, 8. У 14 % профілів обстежених осіб провідне місце належить нетиповим для цієї групи шкалам 3, 5, 7.

Таким чином, оперуповноваженому притаманні такі риси, як самостійність, активність, сміливість, готовність до розумного ризику, домінантність, екстравертованість, помірна агресивність, ініціативність, наполегливість, оптимізм і комунікабельність.

Дослідження показало, що головними професійно важливими якостями оперуповноваженого є (за рангом): а) сильний або середньо-сильний тип нервової системи; високий або середній рівень її лабільності; б) високий або середній рівень загальних здібностей (вербального й невербального інтелекту, креативності); в) високий рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; г) високий або середній рівень комунікативних здібностей; г) сформованість властивостей темпераменту (активності, ергічності, пластичності); д) високий рівень самоактуалізації й мотивації досягнення; е) сформованість характерологічних рис (спонтанність, сміливість, екстравертованість, упевненість, оптимізм, наполегливість, самоконтроль, адекватна самооцінка тощо); є) сформованість емоційно-вольових якостей (здатність долати труднощі, брати на себе відповідальність, емоційна стійкість у стресових ситуаціях); ж) достатня чутливість аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, нюхового); з) достатній рівень розвитку пі-

знавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, мислення); и) високий рівень психомоторних властивостей (простой реакції та реакції на рухомий об'єкт).

Висновки

На підставі дослідження можна визначити основні складові профілю професії оперуповноваженого карного розшуку (загальна характеристика діяльності, умови праці, негативні чинники, фактори професійного ризику, психологічні вимоги професії до фахівця). Так, рекомендованими для професійної діяльності якісними й кількісними психологічними та психофізіологічними показниками є: 1) сильна або середньо-сильна нервова система (опуклий тип або помірно низхідний тип кривої тепінг-тесту впродовж тридцяти секунд; висока та середня лабільність нервової системи (кількість дотиків упродовж тридцяти секунд – більше 160); 2) достатня швидкість простої зорово-моторної реакції (ПЗМР) – не більше 225 мс; достатня швидкість реакції на рухомий об'єкт (РРО) – сумарна величина відхилень не перевищує 1500 за 30 проходжень; 3) достатній рівень розподілу та швидкості переключення уваги (під час виконання тесту Грюнбаума час не перевищує 20 с, кількість помилок не перевищує 1); 4) оптимальний рівень функціональної активності мозку й адаптивних резервів організму (величина омега-потенціалу перебуває в інтервалі 20–40 мВ); 5) високий або середній рівень вербального інтелекту – не менше 12 балів (100 одиниць IQ) за вербальними субтестами тесту Амтхауера – високий або середній рівень невербального інтелекту за тестом Амтхауера – не менше 12 балів (100 одиниць IQ) і невербальним тестом Кеттелла – не менше 18 балів (100 одиниць IQ); 6) високий або середній рівень креативності (показник кількості або швидкості творчого мислення за тестом Меде – Піорковського – не менше 4, а показник оригінальності – не менше 8); 7) сприятливий профіль сформованості комунікативних здібностей (за тестом Лірі показники октантів № 1, 2, 3, 4 і 8 у профілі не перевищують 10 балів, а показники октантів 5, 6 і 7 не перевищують 8 балів); 8) сприятливий тип темпераменту (за тестом Русалова показники активності, ергічності й пластичності в профілі становлять не менше 6 балів, а емоційності – не більше 9 балів); 9) сприятливий тип мотивації (показники самоактуалізації за тестом Джонса – Крендалла становлять не менше 40 балів); 10) сприятливий характерологічний профіль (за тестом

ІТО стеничний тип реагування, в профілі показники шкал 1, 2, 4 і 8 становлять не менше 5 балів, а шкал 3, 5, 6 і 7 – не більше 5 балів).

Психологічні та психофізіологічні проти-показання до оволодіння професійною діяльністю є такими: слабкий або середньо-слабкий тип вищої нервової діяльності; низький рівень її лабільності; недостатня швидкість ПЗМР і РРО; низький рівень розподілу і швидкості переключення уваги; недостатній рівень

функціональної активності мозку, знижений рівень складових інтелекту; недостатній розвиток спеціальних і комунікативних здібностей. негативні властивості темпераменту; низький рівень самоактуалізації, домінування мотивів, не пов'язаних зі змістом службової діяльності; гіпостеничні характерологічні риси; надмірні акцентуації; недоліки діяльності аналізаторів; порушення або низький рівень сформованості пізнавальних процесів.

Список бібліографічних посилань

1. Барко В. І., Ірхін Ю. Б., Нецерет Т. В., Шаповалов О. В. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. Київ : РВЦ КНУВС ; Друкарня МВС, 2007. 100 с.
2. Барко В. І., Дубова І. О. Теоретичні засади проведення професіографічних досліджень в Національній поліції України. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Т. X, вип. 31. С. 14–24.
3. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Профессионализм и лидерство. Харьков : Титул, 2006. 578 с.
4. Климов Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях. М. : Наука, 1995. 186 с.
5. Кулагин Б. В. Основы профессиональной психодиагностики. Львов : Медицина, 1984. 216 с.
6. Мучински П. Психология, профессия, карьера : учеб. пособие. 7-е изд. СПб. : Питер, 2004. 539 с.
7. Сошников А., Пеленицын А. Оценка персонала: психологические и психофизиологические методы. М. : ЭКСМО, 2009. 240 с.
8. Dunnette M. D., Borman W. C. Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*. 1979. Vol. 30, No. 1. Pp. 477–525. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.30.020179.002401>.
9. Flanagan J. C. The Critical Incident Technique. *Psychological Bulletin*. 1954. Vol. 51, No. 1. Pp. 327–358. DOI: <http://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0061470>.
10. McCormick E. J. Job and task analysis // Handbook of industrial and organizational psychology / M. D. Dunnette (ed.). Chicago : Rand McNally, 1976. Pp. 651–696.

Надійшла до редколегії 07.09.2018

ОСТАПОВИЧ В. П. ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗРАБОТКИ ПРОФИЛЯ ПРОФЕССИИ ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННОГО НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ

Изучены психолого-правовые аспекты разработки методического инструментария проведения профессиографических исследований в Национальной полиции Украины. Представлены теоретические основы профиля профессии оперуполномоченного уголовного розыска, показаны возможности использования некоторых методов и средств профессиографического исследования для разработки современных профилей профессий. Показано, что изучение профессиональной полицейской деятельности на основе разработки профилей является необходимым условием решения проблем, связанных с эффективностью использования кадрового потенциала, оптимизацией отбора наиболее пригодных кандидатов, подготовки и переподготовки кадров, рационализацией труда и снижением травматизма.

Ключевые слова: Национальная полиция Украины, профиль профессии, оперуполномоченный уголовного розыска, профессиограмма, психограмма, психологический отбор.

OSTAPOVICH V. P. JUDICIARY AND LEGAL PRINCIPLES FOR THE DEVELOPMENT OF A PROFILE FOR THE PROFESSION OF DETECTIVES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The author has studied the problem of the development of theoretical foundations and methodical tools for conducting job research within the National Police of Ukraine. The author has stated theoretical grounds of creating a profile for the profession of a detective; has revealed the possibilities of using some methods and means of job research for the development of modern profiles of the professions of the system of the National Police of Ukraine. It has been demonstrated that a profile of the profession as a set of parameters characterizing a successful specialist, a professional in a certain field of professional activity, is an important component of the job description. The main component of the profile is the characteristic of psychological peculiarities of professional activity.

On the basis of experimental research, the author has formulated the requirements of the profession to the motivational sphere of a specialist, his abilities, temperamental and characterological traits, etc. The main components of the profile of a detective's profession have been considered. The author has described such structural components of the profile of the profession as general characteristics of the activity, working conditions, negative factors, occupational risk factors, psychological characteristics and professionally important personal qualities of a specialist. The author has provided the demands of the profession to the sensory and perceptual sphere of a detective, general and special abilities, the features of temperament and character, motivation, emotional and volitional qualities. It has been emphasized that comprehensive study of professional police activity based on the development of profiles of the profession is a prerequisite for solving problems related to the efficiency of using personnel potential, optimizing the selection of the most appropriate candidates for the police force, training and re-training of personnel, rationalization of work and reduction of injuries, etc.

On the basis of a broad experimental study, the author has established the list of the main professional qualities of a detective of the National Police; has determined the qualitative and quantitative psychological and psychophysiological indicators recommended for the professional activity. The author has also established psychological and psychophysiological contraindications for overtaking the professional activity of a detective (a criminal police officer).

Keywords: *National Police of Ukraine, profile of a profession, a detective, job description, psychic profile, psychological selection.*

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Порядок подання матеріалів для публікації в науковому журналі «Право і безпека»

1. МОВИ ПУБЛІКАЦІЙ.

Публікації подаються українською, російською або англійською мовою, але певні елементи подаються кількома мовами.

2. СПОСОБИ ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ.

Автор (або один з авторів, якщо публікацію підготовлено кількома авторами) може подати матеріали в один із двох способів:

1) лише в електронному вигляді (рекомендується). Для цього слід зареєструватися на сайті видання на платформі OJS і виконати подання. Такий спосіб невдовзі стане постійним;

2) в електронному та друкованому вигляді. В електронному вигляді всі матеріали надсилаються на електронну пошту rb.hnuvs@ukr.net, у друкованому вигляді вони передаються (направляються поштою) відповідальному секретарю редколегії і в подальшому вносяться фахівцями до електронної системи журналу. В такому разі всі автори мають підписати паперовий варіант статті, їх підписи мають бути належним чином завірені печаткою.

Разом зі статтею відповідальному секретарю редколегії може бути надано рецензію від науковця, який здійснює дослідження за спеціальністю і має за останні три роки не менше однієї публікації у виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, або закордонних виданнях, включених до Web of Science Core Collection та/або Scopus, або мають монографії чи розділи монографій, видані міжнародними видавництвами, що належать до категорій «А», «В» або «С» за класифікацією Research School for Socio-Economic and Natural Sciences of the Environment (SENSE). На рецензії повинна бути печатка, що завіряє підпис рецензента. За рішенням члена редколегії подання такої рецензії може звільнити від проходження процедур рецензування (додаток 1), встановлених у журналі.

3. ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ.

3.1. Основні вимоги:

- формат основного документа – doc, docx;
- шрифт – Times New Roman 14-го кегля (всі елементи);
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- поля документа: ліворуч – 25 мм; решта – 20 мм;
- обсяг основного тексту – не менше 6 сторінок;
- переноси не застосовують;
- вимоги щодо подання формул, рисунків, таблиць можуть бути визначені окремо в процесі подання матеріалів.

3.2. Вимоги щодо структури статті та її елементів:

- обов'язковими елементами статті є: шифр УДК (визначають фахівці бібліотек), відомості про авторів, назва, анотація з ключовими словами, основний текст, списки посилань;
- обов'язкові елементи мають бути розміщені за відповідним зразком (додаток 2);
- переклад елементів статті на англійську мову (з англійської, якщо статтю підготовлено англійською мовою), крім відомостей про авторів (див. також в додаток 3), здійснюють або перевіряють фахівці редакції;
- у відомостях про авторів зазначають електронну пошту як мінімум для одного з авторів, якого визначають інші автори як контактну особу, а в разі подання одноосібної статті автор зазначає свою електронну пошту; *такі відомості підлягають опублікуванню.*

3.3. Вимоги щодо назви.

Назва статті має відповідати її змісту, складатися не більше, ніж із 10 слів, не повинна містити аббревіатур, крім (за потреби) загальноприйнятих. Не можна починати статтю зі слів *щодо, до питання* і т. ін.

3.4. Вимоги щодо відомостей про авторів.

Відомостями про авторів є:

- ім'я, по батькові, прізвище (повністю);
- науковий ступінь, вчене звання (за наявності);

– місце роботи (організація повністю), назва підрозділу (кафедра, лабораторія, відділ і т. п.); посаду не зазначають;

– ORCID (<https://orcid.org/register>);

– e-mail автора як контактної особи.

Ці елементи повторюють для кожного автора (e-mail – мінімум для однієї особи).

3.5. Вимоги, що стосуються анотацій.

Анотація включає характеристику основної теми, проблеми об'єкта, мети роботи та її результати. У ній указують, що нового містить у собі подане дослідження порівняно з іншими, спорідненими за тематикою і цільовим призначенням. У загальному вигляді анотації мають надавати відповіді на такі питання:

– Що було зроблено?

– Чому Автор це робить?

– Що Автор отримав?

– Чому ці дані корисні та важливі?

Розрізняють звичайні та розширені анотації. При цьому розширена анотація повинна бути розгорнутою інформацією про зміст і результати дослідження, а звичайні – інформацією про основні ідеї та висновки дослідження.

Мови та обсяги анотацій. Мовою публікації подають звичайну анотацію (рекомендований обсяг – 500 друкованих знаків). Таку ж анотацію подають російською мовою, коли мовою публікації є українська або англійська, або українською мовою, коли мовою публікації є російська. Розширену анотацію подають мовою публікації для подальшого її перекладу фахівцями редакції англійською (коли мовою публікації є українська чи російська) чи українською (коли мовою публікації є англійська) мовами. Обсяг розширеної анотації має становити 1800–2000 друкованих знаків (без урахування транслітерації прізвища, ініціалів автора, перекладу назви дослідження та ключових слів), щоб після перекладу така анотація становила не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова, згідно з вимогами МОН України від 15.01.2018 № 32 «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України».

Структура анотацій. Анотація в загальному вигляді повинна мати таку структуру: прізвище, ініціали автора (усіх авторів, через кому), назва дослідження, текст анотації, ключові слова.

Прізвище, ініціали автора наводять у тій формі, як їх вказано відповідною мовою у відповідному паспорті. За відсутності в паспорті англійськомовного написання використовують правила транслітерації, наведені в таблиці транслітерації українського та російського алфавіту латиницею (додаток 4).

Текст розширеної анотації повинен містити такі структурні елементи (у тексті вони спеціально не виокремлюються):

1) предмет, тему, мету роботи;

2) метод чи методологію дослідження, відомості, що свідчать про актуальність та наукову новизну роботи;

3) основні результати дослідження;

4) галузь застосування, практичне значення роботи;

5) висновки.

Виклад тексту анотації. Викладення матеріалу в анотації повинно бути стислим і точним, інформативним, змістовним, структурованим.

У тексті слід уживати синтаксичні конструкції, притаманні мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних конструкцій; застосовувати стандартизовану термінологію. Необхідно дотримуватися єдності термінології в межах анотації.

Скорочення та умовні позначення, крім загальноновживаних у наукових і технічних текстах, застосовують у виняткових випадках або дають їх визначення при першому вживанні.

У тексті анотацій слід уникати слів *автор, стаття* і т. п., доцільно застосовувати безособову форму викладення, використовувати слова *досліджено, розглянуто, доведено, визначено* й т. п.

Ключові слова. Наприкінці кожної анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення із тексту анотації, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження. Сукупність ключових слів повинна відображати поза контекстом основний зміст наукової праці; вони мають бути конкретними у своїй предметній області, змістовними та унікальними. Кількість ключових слів становить від 5 до 10. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують у рядок, через кому.

Якість анотацій. Відповідальність за якість підготовки анотацій (крім літературного редагування і перекладу розширених анотацій, що здійснюють фахівці редакції) покладається одноосібно на авторів. З метою прискорення роботи редакції над рукописами статей та забезпечення

правильності перекладу розширених анотацій дозволяється подання до редакції уже перекладених анотацій, при цьому переклад належним чином засвідчується.

У випадку, коли анотації підготовлено із грубими порушеннями встановлених вимог, публікацію результатів дослідження може бути затримано редколегією до усунення автором допущених порушень, про що йому повідомляється в письмовій чи усній формі негайно після їх виявлення.

4. СТРУКТУРА ОСНОВНОГО ТЕКСТУ.

Структура тексту **оригінальної статті як теоретико-практичного дослідження** має містити такі елементи, назви яких виділяють на початку жирним шрифтом:

4.1. Постановка проблеми – постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

4.2. Стан дослідження проблеми – аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; *простий перелік прізвищ науковців не допускається*;

4.3. Мета і завдання дослідження – формулювання мети, цілей статті (постановка завдання); *метою дослідження не може бути дослідження саме по собі, має бути вказано на досягнення певного наукового результату, який буде отримано в процесі дослідження*;

4.4. Наукова новизна дослідження – нові знання, які планується отримати під час цього дослідження;

4.5. Виклад основного матеріалу – виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

4.6. Висновки – висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі; *вони мають бути органічно пов'язаними з назвою, метою та завданнями, проголошеною новизною дослідження*.

Експериментальне дослідження повинне мати частково інші елементи замість Викладу основного матеріалу, а саме: **Матеріали та методи досліджень, Результати досліджень, Обговорення результатів**.

Структура тексту **оглядової статті** може бути іншою.

5. ОФОРМЛЕННЯ ПОСИЛАНЬ.

При написанні статті обов'язковим є посилання на авторів і джерела використаних або цитованих матеріалів. Такі посилання мають відповідати політиці протидії плагиату (додаток 5) і оформляться у тексті таким чином:

– всередині тексту повинні мати вигляд [1], [2–6], [7, с. 45];

– нумерація має йти за чергою їх згадування у статті;

– на всі джерела у списках посилань, який складається після основного тексту статті, обов'язково мають бути посилання в тексті.

Автори складають 2 списки посилань – згідно з ДСТУ 8302:2015 та за міжнародним стандартом.

Детальні вимоги щодо оформлення посилань наведено в додатку 6.

Відповідальність за достовірність поданої інформації, використаних цитат, оформлення списку використаних джерел покладається на авторів.

Редколегія залишає за собою право відхилити подані для публікації рукописи, які не відповідають програмним цілям видання, вимогам Міністерства освіти і науки України, МВС України, містять плагиат, а також повертати матеріали авторам для виправлення виявлених помилок і доопрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Автори попереджаються про те, що:

– електронна копія журналу безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», на веб-сайті видання, а також на бібліотечному порталі Харківського національного університету внутрішніх справ;

– статті, вміщені в журналі, безоплатно розміщуються у відкритому доступі в репозиторії Університету (KhNUAIR) і в тих архівах відкритого доступу, в яких Університет зареєстрований;

– на веб-сайті періодичного видання можуть бути розміщені коментарі опублікованих матеріалів, надіслані читачами;

– в рамках заходів, які вживатимуться Університетом щодо включення видання до міжнародних наукометричних баз, репозитаріїв, каталогів тощо, усі опубліковані матеріали після виходу видання у світ за рішенням редакційної колегії можуть бути розміщені в мережі Інтернет згідно з вимогами цих баз, репозитаріїв, каталогів тощо.

Додаток 1
до порядку подання матеріалів

ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПРОЦЕДУР РЕЦЕНЗУВАННЯ

Матеріали, що надійшли до редколегії, вивчаються відповідальним членом редколегії, після чого направляються рецензенту для сліпого рецензування разом із висновком за результатами перевірки на наявність текстових запозичень.

Рішення про подальшу долю поданих матеріалів за результатами першого сліпого рецензування приймає відповідальний член редколегії. Статтю може бути прийнято, направлено автору на доопрацювання чи відхилено. За необхідності може бути здійснено додаткове зовнішнє рецензування (друге сліпе рецензування) чи рецензування членом редколегії.

Остаточне рішення про включення публікації до матеріалів чергового номера ухвалює редакційна колегія.

Інформацію про проходження відповідних процедур автор отримує через сервіси сайту на платформі OJS.

Додаток 2
до порядку подання матеріалів

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Все друкується 14-м кеглем з міжрядковим інтервалом 1,5
Мовою публікації всі відомості подаються на початку статті,
іншими мовами – в кінці

УДК _____

Ім'я, по батькові, прізвище 1-го автора,

науковий ступінь, вчене звання,

місце роботи, назва підрозділу;

ORCID: https://orcid.org/****_****_****_****,

e-mail: _____@_____;

Ім'я, по батькові, прізвище 2-го автора,

науковий ступінь, вчене звання,

місце роботи, назва підрозділу;

ORCID: https://orcid.org/****_****_****_****,

e-mail: _____@_____ ...

НАЗВА СТАТТІ

Текст звичайної анотації.

Ключові слова: аааааааа, бббббббб

Зазначається: Оригінальна або оглядова стаття

Постановка проблеми. Аааааааа ...

Стан дослідження проблеми. Бббббббб ...

Мета і завдання дослідження. Вввввввв ...

Наукова новизна дослідження. Гггггггг ...

Виклад основного матеріалу. Гггггггг ...

Висновки. Дддддддд ...

Список бібліографічних посилань

1.

2.

Надійшла до редколегії _____

Прізвище та ініціали 1-го автора, прізвище та ініціали 2-го автора ... Назва статті

Текст звичайної анотації (російською мовою, якщо мова публікації – українська чи англійська; українською мовою, якщо мова публікації – російська; те саме стосується попереднього та наступного елементів).

Ключові слова: аааааааа, бббббббб

Прізвище та ініціали 1-го автора, прізвище та ініціали 2-го автора ... Назва статті

Текст розширеної анотації (мовою публікації; те саме стосується попереднього та наступного елементів).

Ключові слова: аааааааа, бббббббб

Reference list

1.
2.

Відомості про авторів іншими (крім мови публікації) мовами

Надати такі відомості двома мовами з трьох – англійською, російською, українською в такому порядку:

Ім'я, по батькові, прізвище 1-го автора,

науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, назва підрозділу;

Ім'я, по батькові, прізвище 2-го автора,

науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, назва підрозділу ...

Додаток 3
до порядку подання матеріалів

ПЕРЕКЛАД

наукових ступенів, учених звань і назв структурних підрозділів з української мови на англійську

Переклад **наукових ступенів** українських учених слід здійснювати таким чином:

доктор (кандидат) ... *(якихось наук)* – Doctor (Candidate) of ...

біологічних наук – Biological Sciences;

військових наук – Military Sciences;

економічних наук – Economic Sciences;

історичних наук – Historical Sciences;

медичних наук – Medical Sciences;

педагогічних наук – Pedagogic Sciences;

політичних наук – Political Sciences;

психологічних наук – Psychological Sciences;

соціологічних наук – Sociological Sciences;

технічних наук – Technical Sciences;

фізико-математичних наук – Physical and Mathematical Sciences;

наук з фізичного виховання і спорту – Science of Physical Education and Sport;

філологічних наук – Philological Sciences;

філософських наук – Philosophical Sciences;

юридичних наук – Juridical Sciences.

Під час перекладу наукового ступеня **кандидата** наук наприкінці у дужках слід указувати як аналог скорочення Ph.D., наприклад:

кандидат юридичних наук – Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.).

Переклад **вчених звань** слід здійснювати таким чином:

доцент – Docent;

професор – Professor;

старший науковий співробітник – Senior Research Officer;

Переклад **структурних підрозділів** слід здійснювати таким чином:

відділ – Department;

відділення – Division / Department *(не у складі відділу)*;

кафедра – Department.

**ТАБЛИЦЯ ТРАНСЛІТЕРАЦІЇ
українського та російського алфавітів латиницею**

Алфавіт		Латиниця		Приклади написання		
український	російський	з українського *	з російського		українською мовою	латиницею
			BSI	ISO 9-95 (ГОСТ 7.79-2000)		
Аа		Aa			Алушта Андрій	Alushta Andrii
Бб		Bb			Борщагівка Борисенко	Borshchahivka Borysenko
Вв		Vv			Вінниця Володимир	Vinnytsia Volodymyr
Гг		Hh **	Gg		Гадяч Богдан Згурський	Hadiach Bohdan Zghurskyi
Ґґ	-	Gg	-		Ґалаган Ґоргани	Galagan Gorgany
Дд		Dd			Донецьк Дмитро	Donetsk Dmytro
Ее		Ee			Рівне Олег Есмань	Rivne Oleh Esman
Єє	-	Ye (на початку слова) ie (в інших позиціях)	-		Єнакієве Гаєвич Короп'є	Yenakieve Haievych Koropie
Жж		Zh zh			Житомир Жанна Жежелів	Zhytomyr Zhanna Zhezheliv
Зз		Zz			Закарпаття Казимирчук	Zakarpattia Kazymyrchuk
Ии		Yu	Ii		Медвин Михайленко	Medvyn Mykhailenko
Іі	-	Ii	-		Іванків Іващенко	Ivankiv Ivashchenko
Її	-	Yi (на початку слова) i (в інших позиціях)	-		Їжакевич Кадіївка Мар'їне	Yizhakevych Kadyivka Marine
Йй		Y (на початку слова) i (в інших позиціях)	Ii	Jj	Йосипівка Стрий Олексій	Yosypivka Stryi Oleksii
Кк		Kk			Київ Коваленко	Kyiv Kovalenko
Лл		Ll			Лебедин Леонід	Lebedyn Leonid
Мм		Mm			Миколаїв Маринич	Mykolaiv Marynych
Нн		Nn			Ніжин Наталія	Nizhyn Nataliia
Оо		Oo			Одеса Онищенко	Odesa Onyshchenko

Алфавіт		Латиниця			Приклади написання	
український	російський	з українського *	з російського		українською мовою	латиницею
			BSI	ISO 9-95 (ГОСТ 7.79-2000)		
Пп		Pp			Полтава Петро	Poltava Petro
Рр		Rr			Решетилівка Рибчинський	Reshetylivka Rybchynskiyi
Сс		Ss			Суми Соломія	Sumy Solomiia
Тт		Tt			Тернопіль Троць	Ternopil Trots
Уу		Uu			Ужгород Уляна	Uzhhorod Uliana
Фф		Ff			Фастів Філіпчук	Fastiv Filipchuk
Хх		Kh kh		Xx	Харків Христина	Kharkiv Khrystyna
Цц		Ts ts		Cz cz / Cc ***	Біла Церква Стеценко	Bila Tserkva Stetsenko
Чч		Ch ch			Чернівці Шевченко	Chernivtsi Shevchenk
Шш		Sh sh			Шостка Кишеньки	Shostka Kyshenky
Щщ		Shch shch		Shh shh	Щербухи Гоща Гаращенко	Shcherbukhy Hoshcha Harashchenko
Ь		<i>не відтворюється</i>	` (знак «гравіс» – grave accent – код 0060)			
Юю		Yu (на початку слова) iu (в інших позиціях)	Yu yu		Юрій Корюківка	Yurii Koriukivka
Яя		Ya (на початку слова) ia (в інших позиціях)	Ya ya		Яготин Ярошенко Костянтин Знам'янка Феодосія	Yahotyn Yaroshenko Kostiantyn Znamianka Feodosiia
–	Ёё	–	Ee	Yo yo		
	Ъ	–	`` (2 знаки «гравіс»)			
	Ы	–	y			
	Ээ	–	Ee	E`e` (зі знаком «гравіс»)		

Примітки:

* Таблицю транслітерації українського алфавіту подано згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55.

** Буквосполучення українського алфавіту «зг» відтворюється латиницею як «zgh» (наприклад, Згорани – Zghogany, Розгон – Rozghon) на відміну від «zh» – відповідника української літери «ж».

*** Для транслітерації російського алфавіту рекомендується використовувати С перед буквами І, Е, У, Ј, а в решті випадків – Cz.

ПОЛІТИКА ПРОТИДІІ ПЛАГІАТУ

Для публікації в журналі приймаються лише оригінальні наукові статті, які містять нові наукові результати і не були опубліковані раніше. Як виняток, у спеціальному розділі можуть публікуватися рецензії на уже опубліковані праці або публікуватися оглядові чи науково-методичні матеріали, про що обов'язково зазначається в анотації до них.

Оригінальність наукових статей визначається насамперед тим, що робота не містить плагіату. Під **плагіатом** розуміють:

а) оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору (*Закон України «Про авторське право і суміжні права»*);

б) оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства (*поняття **академічного плагіату**, закріплене в Законі України «Про освіту»*).

Перевірки на наявність ознак плагіату в поданих для опублікування роботах організуються редколегією журналу і здійснюються:

а) шляхом виявлення текстових запозичень у представлених рукописах з використанням програмного забезпечення Unichack, Strikeplagiatism чи іншого і подальшої оцінки отриманих результатів відповідальними особами (спеціалістами-експертами);

б) під час рецензування статей.

Плагіат є недопустимим. Рукописи, в яких виявлено плагіат або текстові запозичення без посилань на першоджерело, відхиляються редакційною колегією назавжди чи до усунення недоліків. З метою запобігання плагіату науковці повинні виконувати такі мінімальні **рекомендації Міністерства освіти і науки України**:

1. Будь-який текстовий фрагмент обсягом від речення і більше, відтворений в тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами або в перекладі з іншого джерела, обов'язково має супроводжуватися посиланням на це джерело. Винятки допускаються лише для стандартних текстових кліше, які не мають авторства та/чи є загальноживаними.

2. Якщо перефразування чи довільний переказ у тексті наукової роботи тексту іншого автора (інших авторів) займає більше одного абзацу, посилання (бібліографічне та/або текстуальне) на відповідний текст та/або його автора (авторів) має міститися щонайменше один раз у кожному абзаці наукової роботи, крім абзаців, що повністю складаються з формул, а також нумерованих та маркованих списків (в останньому разі допускається подати одне посилання наприкінці списку).

3. Якщо цитата з певного джерела наводиться за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на першоджерело. Якщо цитата наводиться не за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на безпосереднє джерело посилання («цитується за: _____»).

4. Будь-яка наведена в тексті наукової роботи науково-технічна інформація має супроводжуватися чітким вказуванням на джерело, з якого взята ця інформація. Винятки припускаються лише для загальновідомої інформації, визнаної всією спільнотою фахівців відповідного профілю. У разі використання в науковій роботі *тексту нормативно-правового акта* достатньо зазначити його назву, дату ухвалення та, за наявності, дату ухвалення останніх змін до нього або нової редакції.

Автори попереджаються, що вони несуть повну персональну цивільну відповідальність за автентичність змісту статей. Журнал може нести адміністративну відповідальність у порядку, визначеному щодо наукових фахових видань України, а також інші види відповідальності. З метою недопущення цього недобросовісні автори також попереджаються про те, що в разі сплати ними відповідного внеску за опублікування матеріалів такий внесок може бути повернутий лише частково, у розмірі 50 відсотків платежу за опублікування.

Додаткову інформацію з питань протидії плагіату в публікаціях журналу можна знайти на сайті видання.

ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ПОСИЛАНЬ

Правильний опис використаних джерел у списках бібліографічних посилань (Reference list) є запорукою того, що цитовану працю буде враховано під час оцінювання наукової діяльності її авторів, організації, країни. Ми також хочемо, щоб за правильними цитуваннями можна було визначити не лише внесок у науку конкретного автора, а й науковий рівень нашого журналу, його авторитетність і т. ін. Сподіваючись на такий самий підхід з боку інших видань, ми дуже серйозно ставимося до оформлення вами посилань на використані джерела і вимагаємо від авторів дотримуватися національного ДСТУ 8302:2015 і міжнародних стандартів у цій сфері.

Отже, автори разом з іншими матеріалами подають 2 списки посилань. При цьому списки посилань за національним стандартом («Список бібліографічних посилань») будуть розміщені як у друкованому виданні, так і на сайті нашого видання, а за міжнародними стандартами («Reference list») – лише на сайті журналу, який має міжнародну реєстрацію як самостійне серіальне видання. До міжнародних баз даних списки посилань подаються редакцією у формі, яка ними вимагається, зазвичай за міжнародними стандартами.

ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ЗГІДНО З ДСТУ 8302:2015

1. Список починається словами «Список бібліографічних посилань».
2. У складі вихідних даних дозволено не подавати найменування (ім'я) видавця (для видань ХНУВС треба подавати завжди).
3. У кінці бібліографічного посилання може вказуватися конкретний номер сторінки. Загальну кількість сторінок потрібно зазначити обов'язково в разі посилання на документ у цілому або за наявності посилань на різні частини документа. Підхід автора до оформлення посилань має бути однотипним у всьому списку бібліографічних посилань.
4. Імена авторів, яких подано у заголовку бібліографічного посилання (від одного до трьох, а за потреби – і більше), у відомостях про відповідальність (за навкисною ризикою) не повторюють.
5. Слід розрізняти співавторів твору як єдиного цілого та співавторів єдиного твору, кожен з яких є автором лише своєї частини загального. У цьому розумінні необхідно приділяти особливу увагу встановленню реального авторства використаного (цитованого) матеріалу; зазначення авторства конкретного матеріалу (автор вказується на початку запису, перед назвою конкретної частини твору) має пріоритет над зазначенням особи, яка, наприклад, здійснила загальне редагування всього твору (в такому разі її вказують після відомостей про вид видання та знака «/»).
6. Знаки «/», «//», приписані знаки пунктуації «:», «;» від попереднього слова відділяються пробілом.
7. Що стосується посилань на веб-ресурси, то в будь-якому разі має бути вказана повна URL-адреса та дата звернення до джерела, але також слід вказувати будь-яку додаткову інформацію, якщо вона відома (DOI замість URL-адреси, імена авторів, дати, посилання на вихідну публікацію тощо). Слід звертати увагу на супутні відомості про дати оновлення інформації, такі як «оновлено», «востаннє відредаговано» і т. п., ці відомості (за наявності) слід подавати під час опису джерел. Якщо електронний ресурс має унікальний ідентифікатор DOI (Digital Object Identifier – Ідентифікатор цифрового об'єкта) або інший постійний ідентифікатор, замість електронної адреси цього ресурсу потрібно зазначити його ідентифікатор. Детальніше – у п. 9 підрозд. «Вимоги щодо оформлення списку бібліографічних посилань згідно з міжнародним стандартом».
8. Для оформлення посилання на нормативний акт (чи його проект), враховуючи, що його цитування не несе якогось наукометричного навантаження, слід застосовувати не прикінцевий, а підрядковий спосіб оформлення посилання згідно з ДСТУ 8302:2015 і можливо вказувати лише основні його параметри: а) для розміщеного в мережі Інтернет: назву, вид, дату ухвалення й номер, URL-адресу та дату звернення до джерела; б) для друкованого: назву, вид, дату ухвалення й номер та, за наявності, дату ухвалення останніх змін до нього або нової редакції.
9. До посилань на матеріали з Вікіпедії та інших подібних джерел, які не мають чітких відомостей про авторів, застосовують аналогічні підходи з використанням підрядкового способу оформлення згідно з ДСТУ 8302:2015.
10. Назви архівів подають у вигляді абревіатур чи скорочень, прийнятих в архівній галузі (див. у кінці). Розшифрування абревіатури наводять у списку скорочень, який додають до тексту. Якщо списку скорочень немає, назву архіву подають повністю або скорочують окремі слова та словосполучення згідно з ДСТУ, ГОСТ. Повну або скорочену назву архіву можна подавати після абревіатури.

У повторному бібліографічному посиланні назву архіву наводять у вигляді аббревіатури або в скороченій формі. Бібліографічні посилання на архівні документи із зарубіжних архівів подають мовою певної країни згідно з прийнятими в цій країні та в цьому архіві правилами описування та складання посилань (зі скороченнями).

11. Якщо текст цитовано не за першоджерелом, то одразу після цитати в дужках наводять пояснювальні слова: «наведено за:», «цит. за:» («цитовано за») і зазначають джерело, з якого запозичено текст.

12. Закінчивши написання статті, автор має впевнитися, що кожне посилання, надане в тексті, також занесено в списки посилань (і навпаки). Неопубліковані результати не рекомендується наводити у списку, але їх можна згадувати в тексті.

13. Нижче наводяться приклади оформлення посилань у поза текстовому списку.

Книги

Від одного до чотирьох авторів

1) Мельник К. Ю. Проблеми правового регулювання відносин службовців правоохоронних органів : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 360 с.

2) Черкес М. Ю. Міжнародне право : підручник. 2-ге вид., стер. Київ, 2001. 284 с.

3) Воробей П. А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність : монографія / під ред. В. К. Матвійчука. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1996. 116 с.

4) Кушнарченко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2006. 334 с.

5) Правова основа діяльності органів державної влади : зб. нормат. актів / упоряд. Любченко П. М. Харків : ФІНН, 2010. 303 с.

6) Бойцова Е. В., Ганкевич В. Ю., Муратова Э. С., Хайрединова З. З. Ислам в Крыму : Очерки истории функционирования мусульманских институтов. Симферополь : Элиньо, 2009. 432 с.

7) Бараненко Б. И., Кузнецов В. А. Взаимодействие уголовного розыска ГО-РОВД с другими службами и подразделениями органов внутренних дел в предупреждении преступлений. М., 1976. 118 с. (Труды Всесоюз. НИИ МВД СССР ; № 41).

П'ять або більше авторів

1) Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. В. В. Сокуренька; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокуренька. Харків, 2016. 408 с.

Без автора або автор – організація

1) Україна в цифрах. 2007 : стат. зб. / Держ. ком. статистики України. Київ, 2008. С. 185–191.

Нормативні акти (у підрядкових посиланнях)

1) Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 08.02.2012.

2) Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : станом на 04.06.2018.

3) Загальна декларація прав людини : прийн. і проголош. резолюцією 217 А (III) Ген. Асамблеї ООН від 10.12.1948 : станом на 04.06.2018.

4) Вибірчий кодекс України : проект Закону України від 02.10.2015 № 3112-1 / ініціатори: А. В. Парубій, О. М. Черненко, Л. О. Ємець // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=56671&pf35401=359122> (дата звернення: 09.11.2017).

Матеріали з Вікіпедії і т. п. (у підрядкових посиланнях)

1) Харківський національний університет внутрішніх справ // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Харківський_національний_університет_внутрішніх_справ (дата звернення 15.09.2016).

Інші приклади містяться в наступному підрозділі.

Вимоги щодо оформлення списку бібліографічних посилань

ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТОМ

За міжнародний стандарт, відповідно до якого авторам слід оформляти Reference list, редакцією прийнято Harvard Referencing Style. Оптимізувавши вимоги різних варіацій Гарвардського стилю цитування під свої потреби, редакція пропонує авторами оформляти Reference List, дотримуючись **підходів і зразків**, наведених нижче.

1. Слід мати на увазі, що найбільш значущими складовими в бібліографічних посиланнях є прізвища авторів і назви журналів. Отже, для того щоб усіх авторів публікацій було враховано в наукометричних базах, в описі праць у Reference list необхідно зазначати весь їх перелік, не скорочуючи до трьох, чотирьох і т. п. Назви статей у цьому випадку дають лише додаткову інформацію про їх

зміст і в аналітичній системі провідних наукометричних баз не використовуються (дозволяється їх пропускати), проте, враховуючи не визначений наперед перелік баз даних, до яких буде включено наш журнал, опис назв публікацій під час складання Reference list залишається обов'язковою вимогою нашого видання.

2. Слід розрізняти співавторів твору як єдиного цілого та співавторів єдиного твору, кожен з яких є автором лише своєї частини загального. У цьому розумінні необхідно приділяти особливу увагу встановленню реального авторства використаного (цитованого) матеріалу; зазначення авторства конкретного матеріалу (автор вказується на початку запису, перед роком і назвою конкретної частини твору) має пріоритет над зазначенням особи, яка, наприклад, здійснила загальне редагування всього твору (в такому разі її вказують у дужках у кінці).

3. Усіх авторів (або всі автори-організації, якщо не вказано авторів-осіб) необхідно вказувати на початку посилання, кому між прізвищем та ініціалами одного автора не ставити, перед останнім автором використовувати сполучник *and* (не *&*). Про особливості участі (ред., заг. ред. тощо) вказується в дужках.

4. Після зазначення авторів через кому вказується рік опублікування, після нього ставиться крапка.

5. Назви книг, журналів виділяють курсивом, зазначають без скорочень або використовують скорочення, запропоновані самими журналами (наприклад, згідно з *Abbreviated key title*, визначеним під час міжнародної реєстрації видання, що зазвичай позначається на головній сторінці сайту видання).

6. Деякі дані (додаткові назви, вид видання (монографія, підручник, навчальний посібник тощо), загальна кількість сторінок, відомості про серію тощо), традиційні для національних стандартів опису посилань, доцільно пропускати.

7. Проміжки перед приписаними знаками пунктуації «:», «;», традиційні для національних стандартів опису посилань, не ставлять.

8. Назви статей у Reference list мають бути зрозумілими іноземним колегам, тому поряд із технологіями транслітерації слід застосовувати переклад назв, якщо цитоване джерело було видане кирилицею. Для транслітерування слід скористатися таблицею транслітерації українського та російського алфавітів латиницею (додаток 4) або спеціальним сервісом для транслітерації з російської. Транслітерацію російського алфавіту слід здійснювати за системою BSI або (якщо такий підхід усталений, наприклад, для авторів з Російської Федерації чи праць, виданих у Російській Федерації) за системою ISO 9-95.

9. Найбільш точну ідентифікацію цитованих джерел, розміщених у мережі Інтернет, можна отримати, вказавши унікальний цифровий ідентифікатор об'єкта DOI (Digital Object Identifier). Його використовують майже всі зарубіжні журнали для ідентифікації своїх статей, видавництва ідентифікації своїх книг тощо, а з 2018 року його використання стало обов'язковим і для українських наукових видань, які мають статус фахових. Тому **пошук таких ідентифікаторів під час підготовки наукової статті до подання є обов'язком автора**, а після опублікування редакція бере на себе зобов'язання перед міжнародним агентством CrossRef періодично здійснювати пошук нових DOI для посилань в уже опублікованих матеріалах. DOI подається в кінці запису і повинен мати вигляд повної URL-адреси у формі <http://dx.doi.org/10.xxxx/xxxxx> чи <https://doi.org/10.xxxx/xxxxx>. При цьому посиланню не повинні передувати DOI: (чи doi:). DOI слід шукати в друкованій версії публікації (на початку чи в кінці) та на сторінці конкретної публікації в мережі Інтернет.

10. Під час зазначення авторства організації, якщо при цьому мають бути відомості про її належність до структури більш високого рівня, яка не є автором, або про належність до неї структури нижчого рівня (випадки, коли за національними вимогами під час опису їх вказують через кому, а не через крапку з комою з проміжками до та після неї), зазначають лише назву цієї організації, додаючи *et al.* після переліку всіх авторів

11. За наявності у цитованих видань, наприклад журналів, інших перекладних назв, крім основної (наприклад української), латиницею, які зазвичай можна знайти в самому друкованому виданні, на його сайті чи у відповідному держреєстрі (<http://dzmi.informjust.ua>), необхідно використовувати назви латиницею, починаючи з англійської, а інші назви латиницею подавати, розділяючи їх між собою знаком «-» з проміжками до та після нього.

12. Перекладають на англійську: назви міст, назви установ, якщо вони є авторами твору чи розробниками стандарту або патентовласниками, країн під час опису патентів; транслітерують: назви видавництв, сторінки (с.) відображаються як «р.» або «pp.», знак № замінюють на «No.».

13. Знаки «-» (наприклад у діапазонах сторінок) замінюють на знак «-».

14. Архівні документи повністю перекладають англійською, назви пишуть повністю.

15. Застосовують такі переклади (їх скорочення):

Автореферат (канд., доктор.) дисертації – Abstract of Ph.D. (D.Sc.) dissertation;
 Аркуш (Арк.) – leaf;
 Без місця публікації (Б. м.) – No place (N.p.);
 Без року публікації (Б. р.) – No date (N.d.);
 Видавництво (Вид-во) – Publisher (Publ.);
 Випуск (Вип.) – Issue (Iss.);
 в 3 т. (і т. ін.) – in 3 vols.;
 голова – chief; переклад (пер.) – Translation (Transl.);
 Докторська (канд.) дисертація – D.Sc. (Ph.D.) dissertation;
 Копія – copy;
 Опис (Оп.) – description;
 редакційна рада (ред. рада) – editorial board (ed. board);
 редакція ((за) ред.) – editor(s) (ed. (eds));
 та ін. – et al.;
 Спецвипуск (Спецвип.) – Spec. iss.;
 Справа (Спр.) – file;
 Том (Т.) – Volum (Vol.);
 упорядник (упоряд.) – manager;
 Фонд (Ф.) – collection;
 частина (ч.) – part;
 3-тє вид. – 3d ed.

Інші переклади термінів можна побачити в ДСТУ 5127:2007 (http://metrology.com.ua/images/ntd/dstu_iso_5127_2007.zip).

16. Посилання на публікації у виданнях ХНУВС за 2018 рік і пізніше у міжнародному стандарті (латиницею) бажано оформляти з використанням лише назв англійською, а саме:

Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ – *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs* або *Visn. Hark. nac. univ. vnutr. sprav* (будь-який рік). Транслітеровані попередні назви: *Visnyk Universytetu vnutrishnikh sprav*, *Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*;

Право і безпека – *Law and Safety* або *Pravo Bezpeka* (будь-який рік);

Вісник Кримінологічної асоціації України – *Bulletin of Criminological Association of Ukraine* або *Visn. Kriminol. asoc. Ukr.* (будь-який рік). Транслітерована назва: *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*;

Форум права (будь-який рік) – *Forum prava – Forum of law*.

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ ПОСИЛАНЬ

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
Книги з авторами (упорядниками)	1) Мельник К. Ю. Проблеми правового регулювання відносин службовців правоохоронних органів : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 360 с.	1) Melnyk K.Yu., 2009. <i>Problems of ... (переклад) [Problemy pravovoho ... (транслітерація)]</i> . Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.
	2) Черкес М. Ю. Міжнародне право : підручник. 2-ге вид., стер. Київ, 2001. 284 с.	2) Cherkes M.Yu., 2001. <i>International law [Mizhnarodne pravo]</i> . 2nd ed., ster. Kyiv: Znannia.
	3) Воробей П. А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність : монографія / під ред. В. К. Матвійчука. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1996. 116 с.	3) Vorobei P.A., 1996. <i>Criminal ... (переклад) [Kryminalna ... (транслітерація)]</i> . Kyiv: Ukr. akad. un-t vnutr. sprav. (Ed.: Matviichuk V.K.).
	4) Кушнарєнко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2006. 334 с.	4) Kushnarenko N.M. and Udalova V.K., 2006. <i>Scientific ... (переклад) [Naukova ... (транслітерація)]</i> . 4th ed., pererob. i dopov. Kyiv: Znannia.
	5) Правова основа діяльності органів державної влади : зб. нормат. актів / упоряд. Любченко П. М. Харків : ФІНН, 2010. 303 с.	5) Liubchenko P.M. (manager), 2010. <i>Legal ... (переклад) [Pravova ... (транслітерація)]</i> . Kharkiv: FINN.

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
	6) Бойцова Е. В., Ганкевич В. Ю., Муратова Э. С., Хайрединова З. З. Ислам в Крыму : Очерки истории функционирования мусульманских институтов. Симферополь : Элиньо, 2009. 432 с.	6) Boitsova E.V., Gankevich V.Yu., Muratova E.S. and Khairedinova Z.Z., 2009. <i>Islam in Crimea [Islam v Krymu]</i> . Simferopol: Elin`o.
	7) Бараненко Б. И., Кузнецов В. А. Взаимодействие уголовного розыска ГОРОВОД с другими службами и подразделениями органов внутренних дел в предупреждении преступлений. М., 1976. 118 с. (Труды Всесоюз. НИИ МВД СССР ; № 41).	7) Baranenko B.I. and Kuznetsov V.A., 1976. <i>Interaction ... (переклад) [Vzaimodeistvie (транслітерація)]</i> . Moscow: Vsesoiuznyi NII MVD SSSR.
	8) Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.	8) Sokurenko V.V. (ed.), 2016. <i>Law of ... (переклад) [Zakon ... (транслітерація)]</i> . Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.
Автором є організація	1) Україна в цифрах. 2007 : стат. зб. / Держ. ком. статистики України. Київ, 2008. С. 185–191.	1) State Statistic Committee of Ukraine, 2008. <i>Ukraine in numbers. 2007 [Ukraina v tsyfrakh. 2007]</i> . Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. Pp. 185-191.
Книга без автора	Style manual for authors, editors and printers. 5th ed. Canberra: Australian Government Publishing Service, 1994. 468 p.	<i>Style manual for authors, editors and printers</i> , 1996. 5th ed. Canberra: Australian Government Publishing Service.
Частини книг	1) Кожевникова В. О. Види правових режимів майна батьків та дітей // Сімейне право : підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. § 4 теми 10. С. 314–317.	1) Kozhevnykova V.O., 2016. Types of the legal ... (переклад) [Vydu pravovykh ... (транслітерація)]. In: Kroitor V.A. and Yevko V.Yu. (eds). <i>Family law [Simeine pravo]</i> . Kharkiv: KhNUVS. Pp. 314-317.
Багатотомний документ	1) Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології : вибр. твори. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. 480 с.	1) Ushinskii K.D., 1983. <i>Human ... (переклад) [Liudyna ... (транслітерація)]</i> . Vol. 1. Kyiv: Radianska shkola.
	2) Франко І. Твори : у 50 т. Т. 45. Київ, 1986. 480 с.	2) Franko I., 1986. Works [Tvory]: in 50 vols. Vol. 45. Kyiv: Naukova dumka.
	3) Словник української мови : в 11 т. / ред.: Білодід І. К. ; Ін-т мовознавства АН УРСР. Київ : Наук. думка, 1970–1980.	3) Institute of linguistics of AS of USSR, 1970-1980. <i>Dictionary ... (переклад) [Slovnuk ... (транслітерація)]</i> : in 11 vols. Kyiv: Naukova dumka. (Ed.: Bilodid I.K.).
	4) Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. ; НАН історії України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 9. С. 36–37.	4) Institute of History of Ukraine of NAS of Ukraine, 2005. <i>Encyclopedia ... (переклад) [Entsiklopedia ... (транслітерація)]</i> : in 10 vols. Vol. 9. Kyiv: Naukova dumka. Pp. 36-37. (Ed. board: Lytvyn V.M (chief) et al.).
Патент	1) Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416 ; заявл. 01.04.2004 ; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.	1) (англійською) Прізвище, ініціали винахідника, Організація-патентовласник, 2004. <i>A method of ... (переклад) [Sposib ... (транслітерація)]</i> . Ukraine. Pat. 76509.

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
Стандарт	1) ДСТУ 7152:2010. Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. Київ, 2010. 16 с.	1) (англійською) Організація-розробник, 2010. DSTU 7152:2010 <i>Information ... (повна назва, яка є в кожному стандарті)</i> . Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.
Стаття з журналу, газети (друкованих) – періодичних чи продовжуваних друкованих видань	1) Іщенко О. М., Вікторчук М. В. Проблеми визначення юридичної відповідальності посадових і службових осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні, <i>Право і Безпека</i> . 2017. № 4 (67). С. 42–47.	1) Ishchenko O.M. and Viktorchuk M.V., 2017. Legal liability of officials and civil servants of Deposit Guarantee Fund in Ukraine [Problemy vyznachennia yurydychnoi vidpovidalnosti posadovykh i sluzhbovykh osib Fondu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib v Ukraini]. <i>Pravo Bezpeka</i> , No. 4, pp. 42-47.
	2) Мозоль А. П. Злочинність мігрантів (кримінологічна характеристика). <i>Вісник Університету внутрішніх справ</i> . 1999. Вип. 7, ч. 2. С. 112.	2) Mozol A.P., 1990. Migrants' ... (переклад) [Zlochynnist ... (транслітерація)]. <i>Visn. Hark. nac. univ. vnutr. sprav [Visnyk Universytetu vnutrishnikh sprav]</i> , Iss. 7 part 2, p. 112.
	3) Мацегора К. Прозорі тарифи наповнять бюджет. <i>Урядовий кур'єр</i> . 2016. 16 лип.	3) Matsehora K., 2016. Transparent ... (переклад) [Prozori ... (транслітерація)]. <i>Uriadovyi kurier</i> , 16 July.
Стаття з журналу (online)	1) Вільчик Т. Б. Відповідальність адвоката перед клієнтом: напрями гармонізації законодавства України до європейських стандартів. <i>Форум права</i> . 2016. № 1. С. 30–36. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_7.pdf (дата звернення: 20.09.2016).	1) Vilchuk T.B., 2016. Responsibility ... (переклад) [Vidpovidalnist ... (транслітерація)]. <i>Forum prava – Forum of law</i> , [online] No. 1, pp. 30–36. Available at http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_7.pdf [Accessed 20 September 2016].
	2) Axak N. Development of multi-agent system of neural network diagnostics and remote monitoring of patient. <i>Eastern-European Journal of Enterprise Technologies</i> . 2016. Vol. 4, No. 9 (82). P. 4–11. DOI: https://doi.org/10.15587/1729-4061.2016.75690 .	2) Axak N., 2016. Development of multi-agent system of neural network diagnostics and remote monitoring of patient. <i>Eastern-European Journal of Enterprise Technologies</i> , [online] Vol. 4, No. 9 (82). pp. 4–11. https://doi.org/10.15587/1729-4061.2016.75690 .
Дисертація, автореферат дисертації	1) Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 225 с.	1) Cherevko P.P., 2008. Establishing ... (переклад) [Stvorennia ... (транслітерація)]. D.Sc. dissertation. V.M.Koretsky Institute of state and law of NAS of Ukraine.
	2) Савченко Л. А. Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 1997. 27 с.	2) Savchenko L.A., 1997. <i>Personal ... (переклад) [Osobyisti ... (транслітерація)]</i> . Abstract of Ph.D. dissertation. (англійською) Назва закладу, де працювала спецрада.
Матеріали конференцій	1) Борисова В. І. Зміст заповіту // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (Харків, 27 трав. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 20–24.	1) Borysova V.I., 2016. Contents of testament [Zmist zapovitu]. In: Kharkiv National University of Internal Affairs et al., <i>Problems of ... (переклад) [Problemy ... (транслітерація): materialy ... (транслітерація)]</i> . Kharkiv, 27 May. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
Веб-сайт або веб-документ	1) Беззуб І. Чи потрібна Україні легалізація грального бізнесу: думки експертів // Центр досліджень соціальних комунікацій, СІАЗ НЮБ ФПУ : сайт. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2218:chi-potribna-ukrajini-legalizatsiya-gralnogo-biznesu&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 04.06.2018).	1) Bezzub I., 2018. <i>Whether legalization (переклад) [Chy potribna ... (транслітерація)]</i> . [online] (переклад) Social Communication Research Center et al. (якщо є Last updated ____). Available at http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2218:chi-potribna-ukrajini-legalizatsiya-gralnogo-biznesu&catid=8&Itemid=350 [Accessed 4 June 2018].
	2) Гетманцев Д. Лотерея в законі // ZN,UA : сайт / Дзеркало тижня. Україна. 28.09.2012. URL: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/lotereya_v_zakoni_ne_minulo_y_14_rokiv_yak_v_ukrayini_zyavivsyia_zakon_pro_lotereyu_.html (дата звернення: 20.09.2016).	2) Hetmantsev D., 2012. <i>Lottery ... (переклад) [Lotereia ... (транслітерація)]</i> . [online] ZN,UA, Dzerkalo Tyzhnia, Ukraina. Available at http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/lotereya_v_zakoni_ne_minulo_y_14_rokiv_yak_v_ukrayini_zyavivsyia_zakon_pro_lotereyu_.html [Accessed 20 September 2016].
Архівні документи	1) Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки // ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія ; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.	1) Materials of ... (переклад). In: <i>Central ... (переклад)</i> , collection 1061 ...
	2) ЦДНТА України (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. Р-72. Оп. 2. К. 1–272. Од. зб. 1. 10 арк.	2) Аналогічно.
	3) Діяльність історичної секції при ВУАН та зв'язаних з нею історичних установ Академії в 1929–1930 рр. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. X (Всеукраїнська Академія Наук). Спр. 1686. 30 арк.	3) Аналогічно.
	4) [Праці П. К. Грімстед] // ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 7. Спр. 19. 284 арк.	4) Аналогічно.
	5) Науковий архів Інституту історії України НАН України. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 170. № 1. Арк. 5. (План праці НДКІУ на 1924 р.).	5) Аналогічно.
Препринти	1) Протидія кіберзлочинності в фінансово-банківській сфері : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 23 квіт. 2013 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Незалеж. асоц. банків України, Харків. банк. Союз – регіон. представник НАБУ. Харків : ХНУВС, 2013. 146 с. (Препринт / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Незалеж. асоц. банків України, Харків. банк. Союз – регіон. представник НАБУ ; 2013).	1) Kharkiv ... (переклад), 2013. <i>Counteraction ... (переклад) [Protydiia ... (транслітерація): materialy ... (транслітерація)]</i> . Kharkiv, 23 April. Kharkiv: Kharkivskiyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. (Preprint).

СПИСОК

СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Центральні державні архіви

ЦЦАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДАЗУ – Центральний державний архів зарубіжної україніки
ЦДЕА України – Центральний державний електронний архів України
ЦДАМЛМ України – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України
ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ
ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів
ЦДНТА України – Центральний державний науково-технічний архів України
ЦДКФФА України – Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного

Місцеві державні архіви

Держархів АР Крим – Державний архів в Автономній Республіці Крим
Держархів Вінниц. обл. – Державний архів Вінницької області
Держархів Волин. обл. – Державний архів Волинської області
Держархів Харків. обл. – Державний архів Харківської області
Держархів м. Києва – Державний архів міста Києва
Держархів м. Севастополя – Державний архів міста Севастополя
та ін.

Галузеві державні архіви

ГДА МО України – Галузевий державний архів Міністерства оборони України
ДА СБ України – Державний архів Служби безпеки України

Редагування *П. О. Білоуса, М. В. Цветкової-Верніченко, С. С. Тарасової*
Внесення правок, комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі*
Переклад анотацій англійською *Л. О. Осятинської*
Дизайн обкладинки *Н. М. Круглик, І. В. Зозулі, П. О. Білоуса*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23376-13216 ПР від 24.05.2018.

Підписано до друку 25.09.2018. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 8,4. Тираж 50 прим. Зам. № 2018-14.

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
Харківський національний університет внутрішніх справ
просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;
тел. (057) 73-98-168, факс (057) 73-98-181;
адреса електронної пошти: pb.hnuvs@ukr.net; сайт: <http://pb.univd.edu.ua>.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.